قال اللہ تعالیٰ اِنَّ فِی ذٰلِکَ لَذِکْرٰی لِاُولِی الْاَلْبَابِ

کیا ہی پیارا یہ نام احمد ہے
میرا بستان کلام احمد ہے

دُرِّ مکنون

المعروف بہ

کلام احمد

یعنی جری اللہ فی حلل الانبیاء حضرت میرزا غلام احمد صاحب مسیح موعود و مہدی مسعود علیہ الصلوٰۃ والسلام کا وہ پُر معارف منظوم کلام جو حضور نے دعویٰ سے پیشتر زیب رقم فرمایا

[illegible] فضل عمر میرزا بشیر الدین محمود احمد صاحب

۲۱ دسمبر ۱۹۱۶ء — ۲۳ صفر ۱۳۳۵ھ

کاشی رام (سابقہ نولکشور) پریس لمیٹڈ لاہور میں باہتمام کاشی رام منیجر طبع ہوا
تعداد ۱۰۰۰

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمدہٗ ونصلی علیٰ رسولہ الکریم

حمد باری تعالیٰ

اے خداوندِ خلق و عالمیان
ہمہ حمدست مر ترا شایان

ہمہ را آفریدۂ ز عدم
ہمہ را پروری ز راہِ کرم

ہمہ را از بلا نگہداری
پاسبانی بخواب و بیداری

رہ نما سوئے کوئے پاکانم
اے براہت فدا دل و جانم

ہمہ عالم ز تو گرفت نظام
ہمہ شے را بحکمِ تست قیام

مرجع جملہ شخص و چیز توئی
مظہرِ ہر وجود نیز توئی

کس برون نیست از مشیتِ تو
ہمہ عالم گرفت رحمتِ تو

رحمتے را ز حلم گشت اساس
رحمتے را ز عنف گشت لباس

حبس دیوانہ گہ نابینا
رحمتے ہست لیک جور نما

من ندیدم وفا ز ہیچ بشر
جز خداوندِ اعظم و اکبر

بود پایم بدوزخ افتادہ
ناگہان لطفِ او ندا دادہ

ہر کہ یکسر بسوئے او آید
درِ رحمت بروش بکشاید

مناجات

ایخداوندِ خلق و عالمیان — خلق و عالم ز قدرتت حیران

چه مهیب است شان و شوکت تو — چه عجیب است کار و صنعتِ تو

گردشِ آسمان ز تست مدام — کوه‌ها را به تست استحکام

نام تو پاک و شانِ تو صمدی است — بادشاهی و سلطنت ابدی است

دلبرا سوے خویش راهم دِه — در حریم قدس پناهم دِه

بربایم چنان ز خویشتنم — که نیایم خبر ز خود که منم

دلِ من رشکِ دردناکان کن — سرِ من خاک کوے پاکان کن

زان نمط گم بعشق خویشم کن — که نماند ز من نه شاخ نه بُن

شور مجنون بریز در جانم — مست و مجذوبِ خود بگردانم

دلستانی و دلربائی کن — گم کن و باز رهنمائی کن

جان بشویم ز زنگِ هستی خویش — وارهانم ز خودپرستی خویش

آتشے برفروز در دلِ من — که از و در تپش فتد همه تن

هرچه غیر از تو زان نفورم کن — غرق در لجّه‌هاے نورم کن

از همه ما و من خلاصم کن — مهبطِ فیضِ نور خاصم کن

وا ز دلم دور سربلندی کن — خاک در چشم خودپسندی کن

بخداوندیت که پرده بپوش — برهانم ز سرِ رعونت و جوش

آنچه دانم و زانچه بےخبرم — از همه درگذر بلطف و کرم

آن نگہبانِ خلق و یارِ عزیز — کہ ز حکمش پدید شد ہمہ چیز
آن خدائیکہ از دو قطرۂ آب — میکند روئے خوب و دُرِّ خوشاب
دل نہان ماند و یار رفت از دست — دستِ رحمت کہ کار رفت از دست
اے خداوند اے نگہبانم — رحم کن بر دو چشم گریانم
سوخت از دردِ ہجر سینۂ من — ریزہ ریزہ شد آبگینۂ من
جانم از غم بفضلِ خود برہان — اے تو اہلِ تفضّل و احسان
رحم فرما کہ زار و بیزورم — ناتوان و ضعیف چون مورم
کرمکے ام نہ آدمی زادم — وا ز سگانِ تو بدتر افتادم
گاہ ہستم بر وفتادہ ز درد — گاہ برخاستہ دلم چون گرد
بے تو دیگر کسے نمے دارم — آنکہ کردی حوالتم کارم
میزنم دست و پا نیابم راہ — زانچہ بر من رود توئی آگاہ
گر ز من بر دلت درشتی آید — از سنائی شنو چہ فرماید
غمِ دنیا مخور کہ بیہودہ است — ہیچکس در جہان نیاسودہ است
بے تو دیگر کسے نمیدارم — بکہ تفویض میکنی کارم
کوشش من کہ در قفائے تو ہست — نہ برائے خود از برائے تو ہست
گر ترا با تو میگذارم باز — می شوی گمرہ از طریق نیاز
ہمہ دارند درد و محنت و غم — کم کسے در جہان بود خرّم
فکر آن دار ہر دم و ہر آن — کہ بدست آوری دلِ جانان
در نہانی بحق رجوع خود آر — وز برون شو بدیدۂ اغیار

هر کہ پوشیدہ با خدا سازد — ایزدش آشکار بنوازد

ربط دل را ز دلستان نگسل — ہمہ جا یاد او بدار بدل

خوئے مردم چو عاشق آزاری است — عشق پنہان طریق عیاری است

باز جو نفس را بوقتِ عمل — تا نہ کردار باشدت بخلل

ہیچ خلقے چو خلق مسکین نیست — ہیچ راہے قریب تر زین نیست

لطفِ تو ترکِ طالبان نکند — کس بکارِ رہت زیان نکند

تا بچشمِ تو قدر اہل غنا است — دلِ تنگت ہنوز در دنیا است

ہر کہ چشمِ دلش شود دریار — خلق از چشمش اوفتد یکبار

چیست دنیا کہ منصبِ دنیا — قدر دارد بچشم مرد خدا

اے خداوند خلق و عالمیان — حاجت بندہ را روا گردان

ہر کہ یکسر بسوئے او آید — درِ رحمت بروش بکشاید

دل و جانم ز دردِ ہجر تو سوخت — واز غم اندر دل آتشے افروخت

حال اولیاء اللہ و انبیاء کرام علیہم السلام

بگرفتند راہ مولے را — پشت پائے زدند دنیا را

دل ز آرائشِ جہان بردار — عمر خود چون سگان کو بگذار

ہست دنیا رفیق غدار ست — نہ تو یار کسے نہ کس یار ت

بجوانی کنید خدمت یار — کہ بہ پیری نمی شود این کار

کورسے آمد نشان استدراج — غفلت از عیب نفس و سوء مزاج

ترک دنیاے دون بکلّی کن | بیخ نفس شقی برار از بن

عاشقِ زار در ہمہ گفتار | سخن خود کشد بجانب یار

بے تو شوق گریستن دارم | اینچنین شغل زیستن دارم

بر زبان گفتگوے زہد و عفاف | کارہا جملہ بدتر از اجلاف

سالک اول بود بخامی کار | گاہ غرق و گہی فتد بکنار

باز نادم شود ز سستیٔ دین | عہد بندد براے ہر آئین

مختلف حال باشی اول کار | گاہ غرق و گہی رسی بکنار

ناگہان فضلِ حق پدید آید | ہرچہ بکشود از تو بکشاید

ہما نفس شیطان زدست برمن راہ

ہوش کن ہوش تخم کذب مپاش | ہر زمان صدق را ملازم باش

ہرکہ از معرفت بدارد گنج | خلق او بیشتر بود در رنج

ہرکرا کامِ صدق بیشتر است | از ہمہ ہا بخلق بیشتر است

راہ مردان رہِ رضاے خدا است | عزِّ دنیا و آخرت بہ خدا است

خوشتر از وقت درد وقتے نیست | تا توانی براہ درد بایست

آنچنان دل بیادِ او انداز | کہ ترا یاد ناید از دل باز

یکسر از دستِ تو عنان برود | و از دلت میل این و آن برود

لطفِ تو ترک طالبان نکند | کس بکارِ رہت زیان نکند

مست گردی ز جام عشقِ نگار | فارغ از خویش و غافل از اغیار

دوستِ دوست را بگیری دوست | دشمنست آن بود کہ دشمنِ اوست

خنجر خویش بر میان آویز — هر که او دشمن است خونش ریز

دلبرم کشت و نیست کس آگاه — زد به شمشیر زلف و تیر نگاه

بنده آن به بود که نالیست — آرزوی صفات حق کفر است

چون خلیلش ببر بجان فرمان — که براهش کنی پسر قربان

بنده را بندگی سزاوار است — جاه جوئی طریق کفار است

هر که حق یافت مال را چه کند — این سرای زوال را چه کند

مهربان یافتیم جانان را — باز خوانید بدگمانان را

این زبانم بوصف او نرسد — کس بمهر و وفا بدو نرسد

سینه دارم پر از ثنای نگار — که نگنجد بعرصهٔ گفتار

همه وقت خوشم نثارش باد — دل و جانم فدای کارش باد

زین عجب تر کجا بود سخنی — نظر او بجانب چو منی

هست دنیا بسان خواب و خیال — غم و شادیش هست رنج و وبال

شمع ایمان خود بدار نگاه — تا نه بادی برد و زد ناگاه

لائق آمد بحال عاشق زار — که بترسد ز بی نیازی یار

یار جانی چو مهربان باشد — خوف آزردگی بجان باشد

ادب یار را بدار نگاه — تا نرنجد ز دست تو ناگاه

تا نه بر جان تو وبال آید — شادی وصل را زوال آید

بما دلبران را شنیده ام بسیار

سرکش تا نه یار سر بکشد — رو دو دامن از تو در بکشد

بازمانی چو مردهٔ بیجان ... از جدائی در آتش سوزان

کبر در عشق هست بی دینی ... نشود جمع عشق و خودبینی

عاشقانرا بعزّ و جاه چه کار ... عزت عاشق است عزت یار

تخم دوزخ برحیتی در کشت ... بازبستی طمع بباغ بهشت

در بلاها بجو به توبه پناه ... دفع آفت شود به ترکِ گناه

گر تو مانی الضمیر گردانی ... باز گردد قضائے ربانی

هر چه در پیش چشم تست محال ... هست آسان به بارگاهِ جلال

در دمے خار را نماید گل ... می سراید ببرگ آن بلبل

چون بامرے قرار یابد رائے ... میشود بے توقف و ابطاء

تا نه بر آسمان شود فرمان ... نشود هیچ شرّ و خیر عیان

چیست حاصل ز لذتِ گذران ... وقت عقبی ندامت و خسران

آنکه دارد بیار خویش نظر ... مدح و ذمّش یکے شود زد گر

بے رخش اندرون بغم شده ام ... همه تن سوزش و الم شده ام

تا دل از طلعتِ تو ذوق گرفت ... جمله اندام درد و شوق گرفت

تا بجانم خبر ز عشق فتاد ... دل من رو بکوئے یار نهاد

قدرت الهی

سلوک

حمد حق تعالی

هر کرا میکند ز در بیرون ... دهدش هر مراد دل افزون

مفسدے را که رانده است ز جا ... می پذیرد دعا ز حرص و هوا

گر بہ بینی مراد زاری کن — ہمچو مغبون سوگواری کن

چون مراد کسے فرستد پیش — غالبش راندہ دست از درِ خویش

ہر زبان حال خود بشرع بسنج — فقر بے شرع ہست بیہودہ رنج

کاذبے ہست آن خطا آئین — کہ برون آید از شریعت و دین

خویشتن را چوکے منہ مقدار — فضل او را بہ بین بہرہ ور کار

نیست دنیا مگر دمے گذران — تا توانی مرنج از پئے آن

خلق ترسند از تالّم و غم — من بترسم ازان کہ شاد شوم

دل بمیرد ز کثرتِ شادی — چون شدی خوش بدام افتادی

۲ گر بدانی دگر کجا بروم

نوکرے عاقل است آن اسعد — آنکہ فرمان برد و می ترسد

گر گناہ مرا تو نگذاری — بر درت ہم بمیرم از زاری

تعریف سالک

خنک آن کس کہ خلوتش جائے است — فقر و درویشی اش تمنائے است

یاد دادار پاک حرفت او — درغم و درد عشق لذتِ او

آخرت مدعائے ہمتِ او — در غمِ دین خوض و فکرتِ او

کاملان در رضائے حق پویند — ترکِ دُنیا و آخرت گویند

۱ دل ہمی گردد از یقین پُر نور

نفس صد گونہ شور و شر دارد — ہر تنفس دو صد خطر دارد

لاجرم از خیال زان همه شر | هر کہ عارف تراست ترسان تر
گر تمنا کنی دلِ پاکان | واجب آمد نخست حفظ لسان
گر نباشد عنایتِ حق یار | هیچ سودے نمی دہد این کار
مخلصی زان عمل شود بیزار | کہ کنندش ثنا بدان کردار
در سحرہا بخیز و کن زاری | مگر آید عنایتِ باری
ابلہ را نیست ہیچ خوف و حذر | ہر کہ عارف ترست ترسان تر
اینجہان جائے عیش و شادی نیست | آخرش جز بنامرادی نیست
بگسل از عمر و زید پیوندت | تا بخود رہ دہد خداوندت
ہر زمان گریہ کن بماتمِ مرگ | باز دارد ز سنت غمِ مرگ
ہیچ جائے صفائے او منشین | ہیچ چیزے بغیر او مگزین
ہر کہ رنجاند او دلِ مردان | آن نہ بیند کہ دیدنش نتوان
نیست از حکم او برون چیزے | نہ ز چیزیست او نہ چون چیزے
نتوان کردنش بخلق قیاس | برترش از خیال خود دشناس
نتوان گفتنش کہ در چیزے است | نہ گمانے چنین کہ بر چیزے است
ہست نزدیک او بدوری خویش تر | دور ہستا و بقرب باز خویش

۲ نتوان گفت تحت او چیزے است

ہر کہ کس را بسوئے حق خواند | بر زبانش سخن خدا راند
یارب آن یار را بزود بیار | ہیچ صبرم نماندہ است از یار
عہد کن تا ہر آنچہ میگوئی | یا بہر مسلکے کہ مے پوئی

نبود نخوتے دران گفتار — نہ تکبر بود دران کردار

بے زین روشہا بہ ہیچ جا نرسی

ہر کہ گرود بخواب شہر و دیار — ہم در آنجاست چون شود بیدار

از خطاہاے شیدم یکبار — گاذری کن بکار ما اے یار

وقف کن جان خود براہ خدا — پیش از مردنت بگور درآ

با خداوند خود بکن پیمان — کہ اگر نوبتت رسد بر جان

جان دہی در رہِ خداے کریم — نکنی از بلاے دنیا بیم

دلِ من برد یار زیبایم — خبرے نیست از سر و پایم

ہمہ در عشقِ او نہان شدہ ام — آنچہ نا ید بوہم آن شدہ ام

بندۂ خالص است آن بندہ — کہ ز دل غیر حق بیفگندہ

دور افتادہ ام ز زینت و زیب — ہیچ وقتم ز یار نیست شکیب

در تصدیق قلبی

ہمہ داری بکشتنم آہنگ — گہ بصلح کشتی و گاہ بہ جنگ

ہر کہ از لب بگوید استغفار — واز درون است بر بدی طیار

زان انابت رخش سیہ نشود — عذر او بدتر از گنہ بشود

بے شوخی و جرأت است و ترک ادب

توبۂ لاف بے معیت دل — میکند آنکہ ز دست دیو خجل

ہر کہ از صدق چاشنی دارد — کبر و اعجاب نفس بگذارد

ہم در کمال

این جهانست جنت کفار — محبس مومنان نیکوکار

ہرگزش سود نیست از پندم

فاسقان در سیاه کاری اند — عارفان در دعا و زاری اند

ہرکه در کوئے یار رخت افگند — وقت خوش دارد و دل خورسند

یارب آن کن که آشنا آید — تا دمے جان من بیاساید

رحم فرما اگر گناه بشود — تا نه کارم ازان تباه بشود

ہرکه خسپد بخوف حق غمناک — خواب او باشد از وساوس پاک

ور رسد در کمال خشیت و بیم — خواب بیند صفا چو دُرِّ یتیم

ہرکه رو نابد از خدا بشباب — وقت پیری شود ذلیل و خراب

ایخداوند خار من گُل کن — بر گدائے چو من تفضل کن

دیده ام واکشا بجانب خویش — خبرم ده ز منزل پس و پیش

ہرکه زود دور ہست چو تو نگار — چون بود خاطرش بصبر و قرار

ہرکه چون خاک گشت از غم و درد — خاک را از رہی تواند کرد

گر نه حلم خدا به بخشاید — آسمان بر زمین فرود آید

در تردید شرک

بنده را ساختن خدائے جهان — سخت جرمی است زو بخواه امان

خویشتن را مکش بترک حیا — بخدا بنده زاده نیست خدا

آنکه مخلوق ہست و ہم فانی — حیف باشد گرش خدا خوانی

سوئے شہوت دلش بسی مائل
راو تنش گشت درمیان حائل

زان طرف دم زنند عیسائی
خود نمایند جہل و رسوائی

چون نہ مولیٰ نمود این تلقین
گر ہمین بود اصل مذہب و دین

مناظرہ با ہندو

ہندوئے پیش عارفے دیندار
گفت کای از علوم برخوردار

باز گو از حقیقت عرفان
و از خدا پیش من بیار بیان

گفت کای در خیالِ خود واہی
از کدامین خدا بیان خواہی

آن خدائے کہ بندہ اش ہستم
روز و شب در تصورش مستم

یا خدائے کہ در تخیل تست
صاف گو تا شود جواب درست

گفت من گرچہ اندکے دانم
در دو عالم خدا یکے دانم

شرح این نکتہ را تمام بگو
آن کدام است و این کدام بگو

گفت آن کس کہ برگزیدۂ تو
نیست جز نقش تو کشیدۂ تو

چند شخصے گذشتہ و مردہ
در دلِ خود خدائی بشمردہ

رام را برتر از ہمہ دانی
کہ سر رام ہر دمش خوانی

ہست در شانِ آن خدائے ہنود
درج رامائن این صفت موجود

پہلوانی زبس حریص شکار
بر زنِ خود بجان خویش نثار

بود حسرت برادرِ لچھمن
درفنِ تیر اوستادِ زمن

چون بہ سیتا چنین بود کارش
خود چہ باشد خبر ز اغیارش

پائے بندِ عیال چون من و تو
پرغم و پرملال چون من و تو

چون من و تو اسیر خورد و خواب
دل و سینہ ز ہجر یار کباب

یا بسر جنگ کردہ شد بیکار
گشت او را اسیر بحالت زار

استخوانے نماند زو باقی
ہنگر این خالقے و خلاقے

الامان از جہالت جہال
اینچنین سخت پائے بند ضلال

بینی اش چیست ہست خرطومے
تن برہنہ بعضو معلومے

بہر شکم او برآمدہ بیرون

مار نفسم گزیدہ است جگر
کہ از انم بجاست دود زہر

ہست دنیا مقام درد و عنا
اول و آخرش فنا است فنا

کس مرا پے نمے برد بمزاج
کس نداند مرا فسون و علاج

آن کسانے کہ دل بیار دہند
راست پرسی ہمان گروہ اند

رنگ دلدار خویش میگیرند
پیش از وقت موت می میرند

کندہ دل زین مقام بربادی
نہ غم از غم نہ شادی از شادی

کامیابان درین جہان ناکام
زیرکان دور تر بریدہ ز دام

تا نہ نفسِ حرون بگردد رام
کے بیابی ز درد دل آرام

تا نہ نقش خودی شود نابود
گر بخواندی دو صد کتاب چہ سود

نے کرشن و نہ رام و نہ سیتا
نے پران نہ بید و نہ گیتا

سخن عارفانہ میگویند
فعل خود را بہانہ می جویند

گاہ گویند کہ ہر چہ ہست خدا ست
گاہ گویند کہ خلق ہیچ و فنا ست

سلوک

تا بفهمد کسی ازین کلمات — که دلش پاک هست و نیک صفات
از معارف سخن همی راند — گر دلش خلق عارفی خواند
ای خردمند این معارف نیست — این سخنها بجز زخارف نیست
تا نگردد بنور حق جان جفت — سخن پاک و صاف نتوان گفت
گاه باشد که قحبهٔ طناز — دل هر دم برد بخوش آواز
هر که چون شمع هست صاحب حال — خانه روشن شود ازان خوشحال
غرض ای نیک مرد و سالک راه — کرده باید بسوی حال نگاه
آنکه روشن بود دل و جانش — خادمی باش همچو مردانش
جان بجسم زبانیان نبود — نور ایمانیان نهان نبود
از زبان صاحب گیان دگر اند — سوخته اندرون جان دگر اند
قحبه گر هزار خوش باشد — فی المثل گرچه ماه وش باشد
نشود پاکدامن از صورت — تا نباشد بباطنش عفت
همچو آواز خوش بود سخنی — که بجهد حق آید از دهنی
گر باخلاص دل نه مقرون است — چون غناهای قحبه دون است
سخن قحبگان طرب آرد — سخن مرد خوف رب آرد
قحبه گر خوش سخن زرد و غنا است — کس نگوید ولی و مرد خدا است
مرد باشد کسی که صدق درو ست — رنگ دلبر عیان بصورت او ست
صد سخن بر زبان ز سوز و گداز — دل بکار صراحیان دمساز
بر زبان حرف عشق جانانه — کار دیگر کنند در خانه

عارف باللہ

معرفت

دل سیه جان سیه درون سیاه — بر زبان کافیات ﷺ شاه

چون نه در دل مؤثر و شافی است — آنچه کافی است خام و ناکافی است

سوختم اندرین تأسف و درد — که ندانند خلق سرخ از زرد

هر کجا خرقه و زبان پابند — سوئے او جاہلانہ بشتابند

ادب دین و شرع بگذارند — بلکه خود دشمنان دین دارند

هر که عارف نمایدت آسان — قدم او بہ بین نہ سوئے زبان

گر قدم افتدش بصدق و نیاز — خاک راهش بدیدگان انداز

کیمیا ئیست دامنش مگذار — روئے خوبش خبر دهد از یار

مرد راه پنج دان علامت دین — عمل و صدق و سوز و علم و یقین

پنج گنج اند زیر این پنهان — اندکے میکنیم بر تو بیان

علم آید نخست در انسان — چون بکارش بہ بست عامل دان

از عمل بنشود یقین کامل — وز یقین صدق آید اندر دل

خیزد از صدق درد و سوز و گداز — عاشق زار گشت و محرم راز

زان پس حال او بگے دائم — یا رب اندر الم بمیرانم

جهد آن کن که یار او باشی — از دل و جان نثار او باشی

همه کار از برائے او بکنی — ابتغاء رضائے او بکنی

آنکه نادیده جرم بر بینی — چه شود گر بسوئے من بینی

هر که نفسش بہ نزد او عزیز است — زهد و خیرش تمام نیست پشیز

هر که بیقدر شد عزیزے یافت — هر که ناچیز گشت چیزے یافت

جذبۂ قرآن

هر که آن مَی بخورد چون خُم شد — در نشانِ وجودِ خود گم شد
آن نه بینی که جذبۂ قرآن — زنده کردست یک گروه جهان
از رهِ فهمِ آن خورِ یکتا — صد هزاران شدند مردِ خدا
از سرِ فهمِ آن گرش خوانی — بر تو افتد جلالِ ربّانی
هر که قرآن بخواند از اخلاص — از سرِ فهمِ معنیش چو اخلاص
نیست ممکن که هیبتِ باری — نشود بر خیالِ او طاری
هم بدهشت فرو رود کافر — لیک دارد سیاهیِ وافر
هیچکس را دلی سیاه مباد — سوی کفر و فساد راه مباد
چون رهی باز دار از دلدار — خود نشستن به است زین رفتار
از زراعت زمین خالی دار — لیکن ای مردِ کار خار مکار
عشق شد از مزاج ما مکتوم — ساختن هست سوختن معدوم
هر طرف جوشِ پارسائی هاست — لیکن ای دوست اینحدیث جداست
درد را دردمند میداند — غیر میخندد و بخنداند
دلِ روشن به بخشش و پاک انفاس — که منم نجس تر ز حیض و نفاس
چون ترا شور و شر بینگارند — خواب هم بر دلت بشورانند
گر رود از دلِ تو شور و شری — خوابِ تو هم بود ز حق خبری
حالِ خود را تباه میداری — خویشتن را گواه میداری
اینهمه از فسادِ ایمان است — کار و بارِ تو زان پریشان است
خوابِ تو هست بازیِ شیطان — همچو بیداریت خیال و گمان

خواب پاکان بود یکے الہام
کہ ز شور و شر اند پاک اندام

اے دو صد سنگ در رہت افتاد
ہیچت از جرم خود نیاید یاد

نام خود را نہادۂ دیندار
ہم بنام است نازت اے طرار

زانچہ باز آمدی مرو بسرش
گرچہ میری بحال تلخ و ترش

نفس آخر چو میرسد کس را
یاد آرد گذشتۂ پس را

از دو چشم روان شدہ انہار
خشک چونت مزاج ماند اے یار

آن سرائیکہ رفت زان جانان
مینماید چو خانۂ ویران

یک شبم یار من بگفت اے یار
وجد و حالم گرفت زان گفتار

دوست چون خم اندت ز الفت دوست
جان بر آمد بشادیت از پوست

خویشتن را براندہی نہ برار
ستر و کتمان طریق خویش بدار

بنگر این بد حواس مجنون را
شیر را ریختہ خورد خون را

شرک را ترک کن مسلمان باش
دیدہ روشن بنور ایمان باش

ع۱ چون خدا چشم لطف ہم داری

ہرگز اے جان من خیال مبند
کہ رود تلخیت بجز این قند

ہر کہ او غرق شد بلجۂ ذات
دُر بیارد اگر بیافت نجات

مرد گر سوئے ذلتے پوید
بہ ندامت تدارکش جوید

لیک نامرد خوف بردارد
صد خطا را یکے نینگارد

آن ندانی کہ در ہمہ اعمال
بہتر آمد توسط احوال

رفق و احسان طریق و پیشہ گیر
راہ لطف و کرم ہمیشہ گیر

خاکساری بفقر شرط بدان — نیز ترک دعاوی و کتمان

هر تعیّن که بگذرد بخیال — برتر از قید اوست نورِ جلال

ذات بیچون و چند افتاده است — واز حدود و قیود آزاد است

گر نباشد ترا طهارتِ قلب — ترسم آخر نگردد ایمان سلب

در حدیث آمده ز خیرِ بشر — که درود خدا بر آن اطهر

هر که تنها و منفرد ماند — گرگ بر وی دهان بجنباند

هر که تنها بماند از دلدار — گریه افتد برو چو ابر بهار

هر که از خلق انفراد بجست — از دو صد فتنه و فساد برست

اختلاط فزون ز حد بعوام — غفلت آرد بهم آورد آثام

در چه خوشنودی تو هست ایجان — تا همان کار گیرم از دل و جان

از کدامی رہی بتو برسم — خدمتی چیست تا بدو برسم

باشد آن روز روز خرّم ما — که شود خویش کار همدم ما

مرد این کار نیست آن نامرد — که نترسد ز سوز و حرقت و درد

حرقت و سوز و درد نعمت ماست — حرقت و سوز و درد راحت ماست

یار آمد بفضل بے غایات — نه باحیا شب نه از صدقات

مرد را این علامتی ست که گر — سر نه پیچد ز ره بباعث گرد

کوشد از جان برای آن بیچون — در خیالش همی شود مجنون

تا نیابد حضورِ حضرتِ رب — نه نشیند دمی ز پای طلب

اینکه از روی ظاهر اذعان ست — نیست ایمان که رسم ایمان است

دارد ایمان بهار و بوئے دگر
خبرے میدہد ز کوئے دگر

ہر کہ یک ذرہ دارد آن ایمان
گریہ از گریہ اش زمین و زمان

کین ہمی خیزد از نمایش خویش
کہ یک از دیگرے نشیند پیش

آفرین ہست یار شاطر را
کہ رباید غبار خاطر را

گر بجائی تو کمترے ز خسے
چون نقاری فتد ترا بکسے

ہمہ جنگ از کشاکشی خیزد
نفس ہر کس جہد کہ خون ریزد

بر سر این سرائے بے بنیاد
طرفہ عقلے است خاستن بفساد

ہر کہ جوید قبول مردم را
قطرۂ نیست آن تہی خم را

کاش با باد و رنگ شد دلدار
لب با قرار و دل پر از انکار

آسمان و زمین بنا کرد است
کس کند آنچہ یار نا کرد است

دلِ خلق است در تصرّف آن
بچہ کار آیدت بتِ بیجان

ہیچ چیزے نیاید از طلبم
گر چہ جان آید از طلب بلبم

در خصومت بنفسِ خویش بمان
تا نگرداندت ز راہ یگان

آنچہ در فقر واجب النّاس است
حفظ اوقات و پاس انفاس است

اے تنعّم من از تو بیزارم
وائے الم با تو کارہا دارم

غزل

چو یار زان لب شیرین بخواند اشعار
حسد کند لب من بر نصیب گفتارم

بخاک کوچۂ دلبر کہ روز و شب مستم
اگر چہ در نظرِ کم شناس ہشیارم

نه وصل یار بخواهم نه بوسه ونه کنار — بحیرتم که ز عشقش چه مطلبے دارم
نه من ز خود روم آنجا چنانکه میدانے — که روئے دلبر شیرین برو بارحیارم
من آدمی بچنین صورتے نمیدانم — فرشته است که نورش فتد بر ابصارم

جذبهٔ عشق

عاشق زار است نو آئین — درره عاشقی نه کفر و نه دین
عاشق دلبرست سر مستش — بر سرش می زده نه از دستش
لیکن این دولتے بجز دین نیست — غیر را دخل رسم و آئین نیست
کفر و دین خیزد از ارادهٔ خویش — عشق جذب حق است نیک اندیش
هر که مهر رسول در دلِ اوست — لائق بارگاه عزت اوست
ور نقاری بدارد و کینے — دوزخ آمد مقام بے دینے
بنه از خویشتن بران گامی — زندگی کن دلا چو ناکامے
هر که ناکام ماند کام بیافت — هر که بے نام ماند نام بیافت
صحبتِ خود بدار با مارے — لیک یکسو برو ز بدکارے
یا به بدمے بود ز مار بتر — از چنین صحبتے چه کار بتر
کافر است آن که گوید این سخن — که خدا شد فرود در بدنے
ذاتِ خود را بلند تر خوانده است — کارها کرده و همچنان مانده است
هیچ شک نیست کان خدائے جهان — خود محیطے است هر زمین و زمان
ورنه قطع نظر ز ترکِ ادب — نیست جائے تهی ز جلوهٔ رب

بر تعین که بینیش انسان — هست یک بندهٔ خداش مخوان
ایزد از هر تعینی پاک است — بستهٔ بند خاکی و خاک است

حقیقت بنده

بنده را نام بنده شد زین بند — وز همه بندهاست خدا بلند
بنده در قید جسم بند بود — حق ازین قیدها بلند بود
بنده هم بستهٔ خور و خواب است — نیز در قید جاه و اسباب است
نیز هم بستهٔ زن و اطفال — صد سلاسل بپا ز فکر عیال
هر نفس که آیدش بند است — گر بقید حیات یک چند است
بستهٔ قید را خدا ای مگیر — کس بپای خود افگند زنجیر
عادت پاک ز ابدان هم پاک — عادت ما است خوردن خاک
آنکه این بندها بپات نهاد — از همه قید و بند هست آزاد
هر نفس که آیدت بند هست — بنده شو چون به بندت افگنده است
ای که داری هزار بند بپا — دعوی دیگر است ترک حیا
زندهٔ را مگو که شد در گور — تا نه بینندهات بداند کور
هر کس و ناکسش بزیر نگاه — آسمانها بداشت است نگاه
چون نگه میکنم خروج و قدوم — بنده بودن همی شود معلوم
نه بشوق خود آمدیم فراز — نه برون رفتن است تا ز خود باز
چون فتد نطفهٔ پدر برحم — جان نیفتد در وهم از آن دم

تا نہ گردد بشر تمام وکمال — نکند زندہ اش رب متعال

بنگر اکنون کہ قالبش کہ بساخت — چون ہمہ شد درست جان انداخت

آنکہ قالب بداد جان داد است — ظن دیگر حماقت افتاد است

مگس ومور وکرم زخم سگے — بول وپیشاب تار وپود ورگے

ہمچو انسان یک از خلائق اوست — داند آنرا کہ آن حقیقت جوست

کہ بہر جائے خود خدا آید — خود ہمی میرد وخدا و زاید

گر خطا نیست در عقاید تو — چون برہمنی چو مے رویم برو

اگر این ماجرائے تو برود — خود نگہ کن خوش آمدت یا بد

یعنی از خوانمت سگ مردار — یا بخوانیم دیو بدکردار

یا بگویم یک شغال حقیر — یا بخوانیم بچۂ خنزیر

چون برہمنی زما بدین گفتار — آخرست این عقایدت آیار

غرض از کیش ودین عمل باشد — چون عمل نیست صد خلل باشد

نیز بنگر کہ آن تناسخ تو — نیز لعنت کند بمذہب تو

چون بہر قالبے خدا است خدا — پس تناسخ چہ بر خدات بلاست

بے سزا رستنش بسے دشوار — دہندش شومیش سزا ناچار

گاہ گرگ وگہے شغال حقیر — گاہ از زشتی عمل خنزیر

گاہ موشے شود گہے مارے — صد سزاہا برو ز کردارے

آفرین بر چنین خدائے ہنود — آنکہ جانش بسجنہا فرسود

نتواند رہا شدن از بند — عمل بد بصد تنش افگند

خطاے ہنود

عمل بد از و بزرگتر است | خود ببیری اگر ترا نظر است
آنکه خود را ز بند نرهاند | چارهٔ دیگران چه میداند
عمل تو خدائے تست اے خام | این خدا را بکن ز دور سلام

۷۔ آنکه او غافر ذنوب بود

نفس امّاره

پرده ات نیست آسمان و زمین | از خودی دور شو خدائے ببین
هر که از نفسِ خویش دست بداشت | در دو روز بر وید آنچه بکاشت
نفس خودبین فتاده همچو زمان | زین موئنث بخواندش یزدان
رهزن تست نفس امّاره | هیز ندراه خیر همواره
آنکه صدق سخن همے دارد | زود روید هر آنچه می کارد
خشم را چون طعام خور هر بار | صبر را چون لباس بر تن دار

۸۔ صدق کن پیشه در همه احوال

آنکه خود مرده را حیات دهد | موت بر وے روا چگونه بود
هر که انکار بر شهان دارد | خویشتن را به تیغ بسپارد
گر ترا نیست مهر شاه درست | دست از جانِ خود بباید شست
عاشقے را رخے چو مه باید | عشق بر زشت خوش نمی آید
چیست زنار تار رهزن تو | ریسمانی است رشته زنِ تو
چیست بت سنگ خود تراشیده | رگِ جان پیش او خراشیده
بوئے آن آیدم از بتخانه | که برون راندت چو بیگانه
گرد شئے چون تو دم فراز کند | خشت از خشت خانه باز کند

سخن عشق دل کند پُر خون	روئے لیلے ہمی کند مجنون
می فتد در دل از جدائی خون	فرقت یار میکند محزون
گریہ گر نایدت بمان بیدار	تنگدل چون شوی بنالی زار
اینچہ زار نیست اے نگارینم	من در آتش بہشت را بینم
دل سوزان ز عشق و یار بہ پیش	وصل یار است و غم و مادم پیش
خود غنیمت بدان چنین اعزاز	ورنہ از طور دیگر آید باز

تفصیل بندہ

بندہ را نام بندہ شد از بند	زانکہ بند است بندہ در چون چند
آب ہم بندہ است زینکہ مدام	بند در سر دی است نہ خود کام

۱؎ نتواند کہ گرم گردد وحار

ماہ ہم بندہ است زینکہ مدام	بیشود نیست چونکہ گشت تمام
آفتاب است نیز بندہ ورام	زانکہ گردد بیک طریق مدام
نیز آتش مطیع قہاری است	گرمی او ز حکم جباری است
گر بر آری بہ پیش او فریاد	گرمیش گم نگردد ای اُستاد
بندہ ہست او در حرارت بند	بستہ حکم بادشاہ بلند

۱؎ سنگ بند است در صلابت خویش

پائے اشجار در زمین بند است	سخت در پا سلاسل افگند است
سنگ را حکم زبان بست است	لاجرم پست تر ز ہر پست است

چون بہ بالا بیفگنی سنگے — سرنگون افتد چو پا لنگے
نالہ ہا میکند بدیدہ حال — کہ بلند آمدن ہرا چہ مجال
آن خداوند و خالق افلاک — ہست از بندہائے دنیا پاک
زین سبب پاک نام او خوانند — کہ خدا ہست پاک از ہر بند
نہ ہرا در اپسر نہ مادر و جفت — نہ گہے خورد نہ تند نہ خفت

۱۔ نہ چو انسان بزاد نر مرد است
۲۔ ہر کہ بندے بپائے او بینی
۳۔ حق شناسیدہ شد ز بے بندی

در ہمہ کاروبار آزاد ست — ہیچ بندے برد نیفتادست
زندہ گرداند و بمیراند — راند از قہر نیز ہم خواند
قدرتش خارج از حساب و عدد — پاک از ہر چہ بر خدا نسزد

۱۔ ہیچ بندے بہ فعل و کاوش نیست

اے بہارِ زمانہ عاشق — جانِ عاشق یگانہ عاشق
آن چنان دار ظاہر سنت — کہ شریعت عیان بود ز تنت
چون خوری آنچنان بخور کہ طعام — نکند باطنِ تو تیرہ تمام
نہ چنان خور کہ نور تو سوزد — نفس را شوخی و شر آموزد
شرم او فتد چو ہست شراب — کاہلی آرد و تغافل و خواب
چون بکس آن نگار رو آرد — بکشش انس و میل بگذارد
ذکر ظاہر تصور است و گمان — نشوی سیر از تصورِ نان

تا نہ پیدا شود بدل دردے ‌ ننشیند ز راہ تو گردے

چون کلوخے بیفگنی در چاہ ‌ رسد آنگہ کہ بشنوی آوا

کاغذے چون بشتہ است سیاہ ‌ نیست دیگر نگاشتن را راہ

چون نجسے پر بود نخست از خاک ‌ نتوان ریختن درو شیئِ پاک

تا نہ خود را تہی کنی ز خودی ‌ نشوی پُر ز پرتوِ صمدی

کورے و شوخ رفتن اندر راہ ‌ آخر افتد کہ اوفتد در چاہ

دور دار از طریقہائے ہلاک ‌ نظرے دور بین بدہ دل پاک

بد زبانی مکن بکس اے یار ‌ سر مپیچ از تلطفِ گفتار

گفتگوئے بدی ز بدکاری است ‌ ترک فحش از شعار دینداری است

بر زبان ہر چہ آیدت گفتار ‌ دل پذیرد تا اثرش ناچار

در معنی آدمی و زمین و آسمان وغیرہ

ہمہ این بستگان بہ بند گران ‌ بر سر جملہ قاہریست نہان

ہمہ چیز است ہمچو گاو عصار ‌ گرد مرکز بگردد از اجبار

آسمان را نہ طاقت است و توان ‌ کہ دو شبرے فرو شود ز مکان

نیز خورشید را نہ یارائے ‌ کہ نہد بر سر سپہر شب پائے

دشمن آتش است آب روان ‌ دشمن آب است ہر حیوان

شب سلخ است ماہ را دشمن ‌ ہم خسوف است بر خور روشن

بلا اینہمہ چیز است دشمن و دوست

ہر کہ او خود اسیر وار بود — در کف او چہ اختیار بود

آنکہ صد بند خود بپا دارد — دیگرے را کہ راحتے دارد

سوئے زن نفس او بسے مائل — راو تنش گشت درمیان حائل

اینچنین اگر خدا باشد — آسمان و زمین ز ہم پاشد

آہ کردم ز ہجر او صد بار — تا یکے آہ رفت تا دلدار

آب از دیدہ ام برفت چو جو — تا یکے قطرہ شد بحضرت او

گور مردان بابلہی ہپرست — کار مردان بکن گرت خرد است

ہر کہ ہر دم نظر بخاطر کرد — زود اشراف بر خواطر کرد

خواب غفلت ز نفس خویش بران — ہر دمے را دمے اخیر بدان

ہر دو راہے کہ جذبہ است و سلوک — چون نگہ میکنم شد متروک

این ولایت باختیارے نیست — موہبت ہست کسب و کارے نیست

بروائے یار سوئے رب عباد — ہمہ منزل ترا مبارک باد

اعتمادے مکن بشور عوام — دار بر فضل حق وثوق تمام

تا درخشد مہر روشن ما — منقطع شد ز خلق باطن ما

ہر کرا داد حق قیاس تمام — شورش از عوام یاس تمام

تو ز خود نیست شو بقا این است — تو ہمہ درد شو دوا این است

بکن از درد بر درش فریاد — تا بپرسند این چہ شور افتاد

ولا اگر بگذری در کوئے جانان
بیکبار از فراقش شور بردار

صلے اللہ علیہ وسلم ١٢

آنکه نشر مناقبش حق کرد ‏ ‏ ‏ ‏ که رسد با مجاهد آن مرد

مرد راه است و سرور مردان ‏ ‏ ‏ ‏ گردِ خاک از پیش فلک گردان

عشق او تا بدل فزود مرا ‏ ‏ ‏ ‏ وصف احدیتش ربود مرا

کار عشاق چیست وقت نماز ‏ ‏ ‏ ‏ انکسار و خضوع و عجز و نیاز

گرچه این کار شان همیشه بود ‏ ‏ ‏ ‏ عادت و خلق و ورد و پیشه بود

لیکن آن وقت هست رنگ دگر ‏ ‏ ‏ ‏ مے فزاید ازان هزار اثر

خوب رو چون بهوش شد از باده ‏ ‏ ‏ ‏ سُرخ تر مے شود رخ ساده

شاهدے چون لباس خود پوشد ‏ ‏ ‏ ‏ قامت او بدلبرے کوشد

صحبتِ اہل حال بصدق و نیاز ‏ ‏ ‏ ‏ زود تر میکشد بلجۂ راز

واجب آمد که ذکر آن جانی ‏ ‏ ‏ ‏ لازمِ وقت خود بگردانی

صد غم از کار تست تا آن دم ‏ ‏ ‏ ‏ که نباشد ترا بصدق قدم

آنکه از شکرِ حال شد بیهوش ‏ ‏ ‏ ‏ پرده اش تا تو بتوانی پوش

هر که از خدمت نگار بماند ‏ ‏ ‏ ‏ از همه سود روزگار بماند

هنرے نیست ماندن از خدمت ‏ ‏ ‏ ‏ خدمت است از وسائل قربت

عشق هر بال و پر فرو ریزد ‏ ‏ ‏ ‏ عشق و کار دگر نیامیزد

آتش عشق چون بیفروزد ‏ ‏ ‏ ‏ هرچه جز دلبر است مے سوزد

اوست نزدیک تر بجا از ما ‏ ‏ ‏ ‏ وائے بر حال ما و کوری ما

آنکس از زندگی ست برخوردا ‏ ‏ ‏ ‏ که نه خود محو شد بالفت یار

عاشق روئے خوب دلبر پاک ‏ ‏ ‏ ‏ دارد اندر رضاش استهلاک

اصلاح نفس

آنکه در خویشتن بماند اسیر — باز ماند از آن رحیم قدیر
چو تو زیبا کجا بود یاری — سرو بالا و ماه رخساری
درد را در دلم بده خانه — تا ز عشقت شوم چو دیوانه
طمع خام بین که از یک آه — میکنم آرزوی بدلبر راه

۱ سالها خون دل بباید خورد

از تو یکدم جدا نمی مانم — طرفه تر این که هم به هجرانم
عیب خود بنگر و کمال خدا — عجز خود قدرت و جلال خدا
ظلم نفس خود و عدالت حق — ذلت نفس خویش و عزت حق
هر که نقش و نگار خود جوید — در ره یار هرزه می پوید
تا نگردی برون ز هستی خویش — پاک از کبر و عجب و مستی خویش
ندهندت بکوی جانان راه — باز مانی همی بحال تباه
خر نکوتر ز آدمی بیکار — که بصد رنج تن بیارد بار
آنکه او هست فارغ و بیکار — می نماید چو مردم بیمار

۱ هر که معشوق را ببر دارد

تا دلم دور تر ز یار افتاد — گوش و چشم و زبان ز کار افتاد
هر که ذوق و خوشی بیارش هست — بگل و گلستان چه کارش هست
بنگر اندر رهت ضلالت من — رحم کن بر جنون حالت من
بیکبار از منت دل گشت بیزار — بدین زودی بریدی از من ای یار
ندانستم بآن درد دل خویش — که باشد خاطرت زین گونه بیدرد

بندهٔ حضرت کریم استیم — صنعت دست آن قدیم آیتیم
زین بدرویشی و بغربت دل — واز قصور و خطاے خویش خجل
چون شهادت همی دهد صد مرد — قول یک کس قبول نتوان کرد
هرچه آن از خواص امکان است — زان همه رنگ برترش شانست
برترا ز قیدهاے طبقهٔ هفت — نه بجاے بیاید است ونرفت
بنده شو بندگی همین دین است — منتهاے مقامها این است
هیچدانی ز فقر حاصل چیست — این سفر را اخیر منزل چیست
العبودیّة العبودیّة — توبه از نخوت و انانیّة
بندگی آن دمے بباید راست — که نخواهی هرآنچه حقِ خداست
منکه روتافتم ز خلق و جهان — همه هست از براے آن جانان
آنکه او سیر خورده از مرده — سر و رویش بخونش آلوده
همه تن فربه اش ازان بوده — سر و رویش بخونش آلوده
سر و رویش بخونش آلوده — شکم از خوردنش دهل بوده
لیک چون بول آیدش ترسد — تا بپایش ز شاشه نرسد
حال این بدکن و خبیث رگے — ماند اندر کجی بحال سگے
گر بمردار معده پر بکند — همه مردار از هوس بخورد
سر و رویش بخونش آلوده — در نجاست تمام پر بوده

نصیحت در ترکِ دُنیا

مردکِ ناخوش است آن مردا — کہ تبابد سر از محبت یار
اینجہان است مثل مردارے — چون سگان ہر طرف طلبگارے
ہر یک از حرص میزنند دندش — چون سگان میخورند یکچندش
آخر الامر میکنند کنار — واز ہمہ باز ماند این مردار
ہمہ باجان زنید خلق جہان — من بتو زندہ ہیچو جسم بجان
عمر ضائع برفت در اغیار — زین سپس دست ما و دامن یار
اے فراموش کردہ حُبِّ وطن — در گرفتہ بمعبرے مسکن
سرِ گفتارِ ما مجازی نیست — باز کن دیدہ کین ببازی نیست
سالہا ما گدازِ جان دیدیم — تا شبے روئے دلستان دیدیم
سالہا چون فلک بسر گشتیم — تا فلک وار دیدہ ور گشتیم
سرِ پیوند من ندارد دوست — بغم و محنتم سپارد دوست
چون بیاید مرا شکیب و قرار — کہ بتر ساندم بہ ہجر آن یار
ہمہ تن عیبم و خباثت و شر — خود ندانم بہ نفسِ خویش ہنر
شد سیہ نفسِ ہیچکارۂ من — گر نہ بخشد کدام چارۂ من
اے بسا روزہا کہ غم دیدم — تا شبے روئے آن صنم دیدم
دلِ من خون شد و ز دیدہ چکید — تا مرا بوئے زان نگار رسید
میشود راہِ دل بجانانے — لیک چون خون شود دل و جانے
کس نداند غم و مصیبتِ من — وانچہ بر من رود ز الفتِ من
ہر چہ از چرخ تا ثرے بینم — ہمہ را روئے در خدا بینم

مناجات

همه گویند از زبان حال | که بلند است خالق متعال
ای خدا صنعت تو جمله نکو است | آن توئی آنکه برتر از همه او ست
چون مرا سوی خود کشیدستی | جامۂ هستی ام دریدستی
دیگرم از خطا بد از نگاه | تا نه از دور او فتم در چاه
هر که در چه فتاد از سر بام | نه سر او بماند نی اندام
چند باشی بفکر قال و فعال | وقت مردن نرفت باکس مال
فکر روزی بکن که جان سوز است | زیرکی از برای این روز است
درد هجران نمی کنی معلوم | که بهستی همی شدی مسموم
هر که بالوث شرک آلوده است | از جناب کریم مردود است
هر که بوی ز معرفت دارد | لاجرم رو بسوی حق دارد
جهد آن کن که رفته رفته ترا | دل بریده شود ز غیر خدا
غیر حق را بدل نما نه جا | شود ت دل برای دوست سرا
خلق غمگین شود ز درد و الم | غم من زانکه بیغم است دلم
دردمندم از آنکه دردم نیست | همچو عشاق روی زارم نیست
هر که خشنود نیست زود او | بتر است آن خبیث مرد او
خواب شب را بروز اندازم | تا همه شب بیار پردازم
آتش افروزه در دل و جانم | وز خلایق بدار پنهانم

مہ با کرام حنیف با مو رہم
مہ ہمہ مال و بضاعتم یار است

مراد ہنود

طرفہ کیشے است کیش قوم ہنود | کہ بسازد ز سنگ ہا معبود
ز خداوند خود کنار گرفت | ہمچو قحبہ ہزار یار گرفت
آن یکے مے پرستد آتش را | مے تراشد ز دل صفاتش را
وآن دگر سرنگون بجانب آب | مے شمارد ورا یک از ارباب
دیگرے ہست آفتاب پرست | دست بستہ بہ پیش رویش ہست
دیگرش گاو وار راست غلام | نیز سوگند مے خورد زان نام
کس بگوید کہ دردسن رام است | بسر جسرتم در اندام است
کس بگوید کرشن ہست خدا | کس بنارائن این کند ایما
الحذر مردمان ازین ہذیان | بستہ دارید از فضول زبان
آنکہ مُرد از حوادثِ دوران | چون تواند شدن خدائے جہان
آن خداوند برترست قدیم | بے زوال و بیک قرار مقیم
نہ بہمہ درجہان نشانے نیست | خود نشان ہیچ استخوانے نیست

حمد باری تعالیٰ

ہر کسے را سزد خداوندی | کہ ندارد بجسم پابندی
دیو را کو بمکر و ریو شتافت | خر بدین زو ہیچ نتوان یافت
ہرچہ از خاصہ ہائے امکان است | زان علامات برترش شان است
ہرچہ پیدا شد از خواص بشر | ساحت قدس او ازان برتر
ہرچہ گرد است شرع وصفِ خدا | تو منہ زان حدود بیرون پا

ہر چہ آمد بملّتِ غرّا
تو منہ زان حدود بیرون پا

از رفیقان جدا مشو زینہار
پر خطر ہست دشت گوش بدار

دیو گرگ است ابنِ آدم را
گیردش چون بہ بیندش تنہا

نیست دینے چو دینِ مصطفوی
روشن و ثابت از نشانِ قوی

نے بہ تنزیہہ شو چنان شاغل
کہ ز اوصاف او شوی غافل

نے بہ تشبیہہ آنچنان مایل
کہ بجسم و جہت شوی قایل

آن میانہ کہ مصطفے بستود
راہ خود گیر در رہِ معبود

اندر آنجا کہ حنظلے باید
گر دہی شیر علّت افزاید

موقع و وقت را نگہ میدار
ہر سلاحے بوقت خویش برآر

غرض از ما یلیق سرنکشی
گر کشی انتقام در نکشی

یادداشت بسیار ضروری

این بیان درین کتاب ضروری خواہد بود کہ شریعت از مصطفوی از ہمہ شرائع کامل و مکمل است و درین برائے اثبات این مطلب مثلاً اول در حکمے بموجب توریت بیان خواہد شد بعدہ بموجب انجیل بودہ بعدہٗ بموجب قرآن مجید تا مطالعہ کنندہ را بعد نظر در احکام ثلثہ خود معلوم شود کہ حکم افضل و اعلے ازین ہر سہ احکام کدام است۔ فقط غلام احمد۔ ۱۷ اکتوبر ۱۸۷۳ء بروز جمعہ قادیان

در مصلحتِ ایزدی

هر زمانی نه مرهمی به نهند / گاه باشد که نشتری به نهند

ابلهی هست و جهل و نادانی / گر بهر جا بیک نمط مانی

گر ترحم بُدی بهر کاری / کار دنیا تبه شدی باری

گر تعصب همی نهی بکنار / این شهادت تو هم دهی ناچار

هر چه باشد بقید ها قایم / نیست بر وفق مصلحت دائم

۲۔ با همه هست و از همه یکسو

مومن اکنون نمی دود چو دو آب / چشم دارد بمقتضای صواب

معتدل شو که هر که اهل دل است / در جمیع الامور معتدل است

وسط آمد محل عز و شرف / بوسط رو بنه ز هر دو طرف

هم شنیدستی از رسول خدا / حکم خیر الامور اوسطها

بر یکی حال هست در همه حال / رو نیابد بد و فنا و زوال

دلستانا بخود پناهم ده / در حریم کمال راهم ده

هیچ کارم نمی رسد بمراد / روزگارم همی رود چون باد

نیست بوی مرا ز صدق و سداد / در دلم هست صد مواد فساد

گر ترا یک نظر فتد بر من / کار من گردد ای رخ روشن

یک نظر روی خود نما ای یار / پیش زان کز جهان بهندم بار

در نعت حضرت محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم

پایه تا عرش کبریایش هست / هفت جنت بزیر پایش هست

ہرکہ در سایہ اش قمر گردد	بخدا بہتر از ہما گردد
فرقت یار برد ہوش از من	خاست یکبارگی خروش از من
از جدائی چو نالہ ہا کردم	خلق و عالم گریست از دردم
چشمہ ہا از دو چشم من بچکید	عالمی را غمم بگریانید
کے دران بارگہ کنی یادم	اینقدر بس کہ در رہ افتادم
از دو عالم رضائے تو خوشتر	رنج بردن برائے تو خوشتر

دیگر نعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

ہست آئینہ وار آن زیبا	منعکس اندر و صفات خدا
ہست امروز شوکت کفار	سہل دیدہ بغاوت و انکار
چون نشیند بعدل صاحب تخت	کار بر کافران بگردد سخت
چون ز مردم بغیر عدل نخواست	آسمان و زمین بعدل بپاست

ذکر اوتار

مُردہ باد اجل برد بوزید	و آن خدائے بآخر انجامید
عجب این مردمان گمراہ اند	کار بازان ز موش مینخواہند
عیب از من کہ بار بار آید	آہ گر در دل نگار آید
ہرکہ زین گل شد است باشن بدر	تا بدش نور کبریا بر سر
در بدر کو بکو بجو اورا	ہر کجا یافتے بہو اورا

کاش گامم بہ منزلے نرسید — زحمت آب و گل زمن نرسید

یار در کشور جنونم برد — وا زہ زمین و زمان برونم برد

از مئے عشق بیخود و مستم — رستم از خود بیار پیوستم

دلبرا ہست دیدنت نعمت — دولت صحبتت زہے قسمت

ہرچہ جز حق ز لوح دل بتراش — بگذر از خلق جملہ حق را باش

چون دلے تا نگار راہ کند — بر رخ غیر چون نگاہ کند

من کہ خود پندہ ہر زن و مردم — کے بہ پندِ کسان ہمی گردم

مُن کہ صد شور از درون شنوم — پندت اے خیر خواہ چون شنوم

خود مرا در میان مبین اے یار — کہ بگفتم ز گفتۂ دادار

قدم اندر رہِ صفا بزند — کہ بسگ سیرتان عصا بزند

نیکوئی با بدان بدی بہ نکو است — بدنگردد ز بد کہ سیرتِ اوست

حلم باید ولے بموقع خویش — گرگ مگذار تا نہ درّد میش

دزد را چون گرفتۂ مگذار — تا نہ ہمسایہ را دہد آزار

از عبث نیست حکم تعزیرات — اِنَّ لِلنَّاسِ فِی القِصَاصِ حَیَات

در بیانِ بُت پرستی

سنگ را گر نہی تو بر لبِ بام — چون بسفید کند بخاک مقام

آن بُتے را کہ تیشہ تراشد — دیگرے را چہ سود زو باشد

آنکہ خود ہست مائلِ پستی — تو چہ چشم ہوس در و بستی

ہمہ کو ہے اگر پرستد کس
نیست قدرش بنزد حق چو خس

دلِ من برد یار سیم اندام
گلرخ و لالہ روئے و سرو خرام

یار دارد نظر بما پنہان
گر ندارند دیگران چہ زیان

مرد باید کہ بُرد بار بود
زود رنجے نہ مرد کار بود

آنکہ آید ز حضرتِ عزت
طاعتِ حکم او زہے قسمت

جان و مال و دل و جگر ہمہ زو است
پدر و مادر و پسر ہمہ زو است

تیغ خود را چہ داد گر بکشد
نابکار است آنکہ سر بکشد

دربیان آنکہ خداوند تعالےٰ بزورِ دستِ خود ہدایت کند و چنانچہ بزور دستِ دینِ اسلام منتشر کردہ است ہمچنان ہر جا زور دست او در دین داخل کند ✤

دربیان زور خداوندی

مصرع زور او مے رہاندت از بند

تو اسیری بدستِ نفسِ حرون
زور او میکند ز قید برون

ہر کرا میکشد بزور کشد
گر بخواہد برون ز گور کشد

زور او ہست اینکہ خواہش دون
نشود بر مراد نفس حرون

گر نہ زورش ترا بدارد باز
بخت و دولت ترا شود دمساز

مطرب آری بخانہ مے نوشی
شاہدان را کنی ہم آغوشی

از دل و جان مراد میداری
کہ زر و سیم را بدست آری

یا نشان از دفینهٔ یابی
یا بناگه خزینهٔ یابی

تا ازان مال هفت مینوشی
شاهدان را کنی هم آغوشی

هم بخواهد دولت حکومت را
تا کشی کینهٔ خصومت را

دشمنان را بدار آویزی
هر که خیزد بخون او خیزی

هر که اندک دهد ترا دشنام
آن زبان را برون کنی ز کام

رحم او هست اینکه زارت کرد
کار بیرون ز اختیارت کرد

گر گدائیست بے زر و بے سیم
یا شه و بادشاه هفت اقلیم

هر کس اندر مراد ناکام است
هست فی الجمله لیکن آن خام است

پائے تو چون بنا سزا بجهد
بند بر پائے بخت تو بنهد

ظالمے را نمی گذارد شاد
یک دو روز است بعد ازان برباد

از جهالت مکن شکے در دین
زور آور بچشم عقل به بین

همه چیزے بزورِ قدرتِ اوست
هم هدایت بزورِ رحمتِ اوست

رسدت دمبدم زغیب مدد
فکر تو اندرین بجا بد

گر گذارد بنفس تو کارت
کشدت هم بکیدم ادبارت

زور او دارد نگه از شر
تا نیفتی ز کارِ خویش بسر

زین دعا کرد سید الثقلین
لَا تکلنی بنفسی طرفة عین

تا نه زورش برون کند زمغاک
هر کسے هست در مقام هلاک

عاجز و ناتوان و بے زوری
هست شیطان مطیع او کوری

از رهِ حلم افگند در شر
کس ندیدش بدستِ تیغ و تبر

م زور او هست اینکه نیست زرت * گر شود در دو عالمے شور و شرت

کار او حلم بار او حلم است | رونق روزگار او حلم است
زهر قاتل بیارد آن بهدین | همچو قند بے نمایدت شیرین
بادشه را جلال پنهان نیست | زور آن بے همال پنهان نیست
تیغ حکمش رود بهر دو جهان | زور او هست آشکار و عیان
گاه از قهر حال ظاهر حال | چون به بیند خلائق بضلال
مرسلے میفرستد از سر زور | تا کند حال سرکشان چون مور
گاه آن زور را بطور نهان | مے نماید بمعجزات عیان
مظهر حق نمایش زور است | که نشان خدائیش زور است
آن شنیدی بتے که عزی نام | بود در عهد پاک خیر انام
بود در ظن رائے باطل شان | که همه عزت است زان بیجان
عزت و ذلت است از طرفش | همه فیضان بر آید از طرفش
هر که او را پرستد از دل و جان | دهدش عزت آن بت بیجان
همچو آن بت کسے گرامی نیست | راست است اینحدیث خامی نیست
او خود آید زهر کسے برتر | بر سرش نیست حاکمے دیگر
هفت اقلیم در تصرف اوست | در دو عالم عطا و قیع از وست

ما همچنین نامهائے ایزد پاک

بنگر اکنون که گر خدائے قدیر | نمودے بکافران تعزیر

ما نه نشاندی بخاک آنان را
ما لات و عزائے لسوختی یکبار

که باقرار او سخن راندی / که ز عزّای دو دست افشاندی
تا نه عزّی شدی ذلیل و حقیر / چون شدی ثابتش علوّ کبیر
کار عزّی اگر بماندی راست / چون بخواندی کسش که بی همتاست
چون بتان را شد این هنرمندی / جوش زد غیرت خداوندی
الامان الامان ز غیرت حق / آسمان میشود از ان منشق
بخدا مرسل کریم است این / پاک و هم خرقهٔ کلیم است این
بخدادیش از خدا دین است / بر ثبوتش دو صد براهین است
در جهنّم فتاد بیدینی / که خلافش گرفت آئینی
مُنکر دین او فتد در نار / رست آنکس که رست از انکار
آشکارت شود بروز شمار / که بزنّار خود شدی ذو النّار
سنگ از دست خود تراشیده / خاطر از مهر او خراشیده
چون ازان یار توبه ننمائیم / که بهر سو که دیده بگشائیم
روی آن دلستان همی بینیم / نور او جان عالمی بینیم

در حال هندو

با احمد کسی را گرفته معبودی

گفت حق هست سیرت کافر / که بود از طریق حق نافر
کفر گوید عبادت انگارد / نیکوئی خواهد و بدی کارد
کفر گوید عبادت انگارد / فسق ورزد صواب پندارد

هر چه هست از زمین و چرخ برین — واز بنی آدم و خور و پروین
نیست آن را ز صانعی چاره — که بود فیض بخش همواره
گر نداری نظر بخانهٔ خویش — متغیر همی شود کم و بیش
سقف یا ناودان سقف سرا — گر نماند بیاد تو دو سال
بنگر اکنون بسوی خاور و ماه — چون تغیر بد و نیابد راه

۱۰ چون نه فرسوده می‌شود تن شان

عاقل آن است نزد اهل سداد — که شناسد صلاح را ز فساد
از دو راهی گزیند آن راهی — که نه بیند زیان در و گاهی
نه همین از شرور بهراسد — نیکتر را ز نیک بشناسد
آنکه باشد دلش بصرهٔ مال — چون کند یاد ایزد متعال
گر کنی ذکر حق به نیت راست — اول از ذکر خویش باید خاست
تا نگردی ز نفس خویش جدا — نه رهندت رهی بکوی خدا
رحم بر هفت کشوری می دار — لیک دل در محبتی مگذار
همه عالم چو یک تنی انگار — بعض سر بعض هیچو پا بشمار
بعض چون جسم بعض چون دل و جان — بعض چون دیده بعض چون مژگان
بعض چون دست و بازو و سر و پا — بعض چون ناخن فزون بیجا
به تعین مبین بسوی کسی — تا نگردی اسیر در هوسی
جهد آن کن که گم شوی بکسر — نه کس از تو نه تو ز کس بخبر
تا نه این راه را نگیری راه — نشوی از ره خدا آگاه

دل میفگن بحب دولت وجاه | تا نگردی برون زدین ناگاه

ما چو از صنعت خداوندیم | چون بغیر خدا بپیوندیم

غیر او چیست این تعین ما | رخنه انداز در تدین ما

چون تعین نماند خاست دوئی | چون تعین بود بجالت دوئی

شرک باشد تعین اندر راه | داند این را که او بود آگاه

صد حجاب است این تعین و قید | از پئے نفس عشق خالد و زید

چیست عزلت گسستن این بند | خالصا با خدائے خود پیوند

نه بخلوت گرفتنت منزل | صد تعلق باین و آن در دل

تا نه از خلق بگسلد پیوند | نکشاید از دل تو بند

آه اینجا نه یک مرض باشد | هر طرف پا ز خار بخراشد

تا نگیرد ز فضل و احسان دست | چه برآید ز ما به همت پست

وقت پیری ترا شود غم مرگ | که دم رحلت آمده بے برگ

اندران دم کنی خدا را یاد | که چو مرگ آمد و بدر استاد

ترسم آندم نه فتح باب شود | غم مرگت ز حق حجاب شود

از بر دیده ام چو یار برفت | دل و جان و تنم ز کار برفت

یکدل و یک زبان و یکجان باش | یکطرف از ره پریشان باش

تو چرا مبتلا کنی زاری | با چنین کام دل که تو داری

ناله آنکس که دور از یار است | همچو من او فتاده در خار است

بخداوند خود بباید زیست | چون خدا با تو هست بیم از کیست

ناگہان آمد آن پریزادم
من زشادی بپایش افتادم
چہ خبر بود خلق را زین درد
اشک ما را بخلق رسوا کرد
بود پنہان دل طپیدۂ ما
پردۂ ما درید دیدۂ ما

در تردید بت پرستی

ایکہ یک چند بت پرستیدی
بوئے صدق و سداد نشنیدی
چند روزے خدائے را بپرست
بنگر آن نور را کہ اینجا ہست
کور چون کور را نماید راہ
غرقہ چون غرقہ را بگیرد دست

بہ بر درا و کسے زبان نکند

باش زان سان کہ ہر کرا نگری
از خودش بہتر و نکو شمری

بہ رست آنکس کہ او سبکبار است

ہرچہ دارم برائے او بدہم
تن و جانان رضائے او بدہم
ہست در نفس عیب و بے لبسی
کہ نگردد عیان بیک نفسی
سالہا خون خورد کسے در راہ
تا شود از عیوب خود آگاہ
شرط دیگر بعزلت این آمد
کہ دل تو بہیچ کس را مد
گرچہ مانی بخلوتے جاوید
نکنی آرزوے خالد و زید
عزلت گوش ہست کر ماندن
از فضولات دور تر ماندن
قصہ ہائے زمانہ نشنیدن
بوئے اوہام نجس نشمیدن
عزلت چشم ہست پوشیدن
ہرچہ نادیدنی است نادیدن

عزلت آمد ہمین برائے زبان ‌ ‌ ‌ کہ بجنباندش چو بے خردان
جز بحکم ضرورت بتن ‌ ‌ ‌ نکند میل سوئے ہیچ سخن
وائے بر من کہ عزلت آموزم ‌ ‌ ‌ بر خلافش رود شب و روزم
اللہ اللہ کجا رہ آن باب ‌ ‌ ‌ تو ہنوزی بصد ہزار حجاب
بے تو ہوشم پرید و عقل بجاست ‌ ‌ ‌ خود ندانم کہ درد و سوز کراست
چہ دہم شرح درد و سوز و الم ‌ ‌ ‌ کہ ز خود رفتہ ام بکثرت غم
از تو اے یار در کہ رو آرم ‌ ‌ ‌ منکہ اندر جہان ترا دارم
غم مرا بہ ازان نشاط و سرور ‌ ‌ ‌ کہ ہمی افگند ز جانان دور
غم حق چون بخاطرے جا کرد ‌ ‌ ‌ حبّ دنیا بسوزد آن غم و درد
ہر کہ میترسد از خدائے جہان ‌ ‌ ‌ ہمہ چیزے ازو بود ترسان
گرچہ او دوست کُش شدہ مشہور ‌ ‌ ‌ لیک برگشتہ می فشاند نور
ہر چہ بر تو گران ترے آید ‌ ‌ ‌ گر کنی نوز جان بیفزاید
چون ز کف دامن تو بگذارم ‌ ‌ ‌ منکہ اندر جہان ترا دارم
چون رضائش بغم ہمے بینم ‌ ‌ ‌ غم او ہست مذہب و دینم
ہست دشوار نیست ہم دشوار ‌ ‌ ‌ رو بحق آر و دیگران بگذار
سیرت خود بکن ہمہ خواری ‌ ‌ ‌ بین کہ در حلق خود چہ می آری
در مطاعم تفحصے باید ‌ ‌ ‌ تا بہ سنجے لبت نیالاید
اشتہار دروغ را اعلام ‌ ‌ ‌ یابی از عدم اتضاع طعام
ہر کہ از میل دل بخلق آمیخت ‌ ‌ ‌ ہمہ نا کردنی بدو آویخت

تحفۂ الٰہی

خدمتِ دردمند باید کرد
تا اگر از دوست بخشد درد
شب بطاعت گذار و استغفار
روز روشن برائے خدمت دار

بیا نان مہیّا برائے گرسنہ کن

ہر کہ با غیر حق نپردازد
خود خداوند کار او سازد
تا سرِ زلف خود کشاد نگار
بند برپائے ما نہاد نگار
خدمت ما نگار نپذیرد
بجوئے نیز برنمے گیرد
نظر لطف خود بما نکند
مردم از درد او دوا نکند
اصل در کارہاست صبر و شکیب
بے صبوری ورع نگیرد زیب
ہر عمل تا توانی کن
بر عمل نیک پاسبانی کن
ناگہان از تو آید آن کردار
کہ درانت بود کشائش کار
ہمہ آن کارہا بکن کہ نکوست
تا چہ آید پسندِ خاطرِ دوست
گر از دستِ تو شود آن کار
کہ ازان دست گیردت دلدار
معنیٔ اَنْجِطُوا انجاطر آر
آنچہ قران بدو نمود اشعار
چیست انجاط دست و پا زدن
نعرہ از بہرہ رہنمائے زدن
چون سگے نیم شب بنال از درد
تا بگوید کہ رحم باید کرد
بزن از گریہ حلقۂ درِ او
تا شود جانب تو خاطرِ او
گر کسے بر درِ تو نالد زار
بیکس و با مصیبت و بیمار
تا ازان لقمہ افگنی بر او
کہ سگانت خورند بر درِ تو

بیا چہ برانی دُرا تو از درِ خویش

چونکه معشوق را نهایت نیست — عشق را نیز حدّ و غایت نیست

۲۔ برتر از برتر است در غم و درد

چون بجائے رسی قرار مخواه — برتر از برتر است منزل راه
آه زان کارها که از ما زاد — حق تعالیٰ مگر بپوشاناد
فضل و لطفِ خدا بعلت نیست — رحمتش جز بمحض رحمت نیست
نیک بد گردد از محلِ مقام — گنهِ خاص هست نیکیٔ عام
اسپ گر هشت میل رفت و بماند — اسپ ورا دگر نباید خواند
ور بدین قدر رفت طفلک خورد — قدم اندر ره یلان بسپرد
پهلوانے اگر بنالد زار — زینکه بارے است بر سرش خروار
همه خندند بر چنین زاری — که تلف کردهٔ دو من خواری
همچنین زور و قوتِ انسان — هست در اصلِ خویش بے پایان
هر که پُر مایه هست از انوار — از پئے برترش بنالد زار
گنهٔ خود نهد از آنکه دُرا — نیستش زان مقام برتر جا
آن مقامیکه اولیا خواهان — انبیاء زان مقام نالکنان
آن چه خاصان دُر و چه گمراه اند — عامیان چون رسند بر راه اند
غفلت آمد دلیل باز زدر — هر که نزدیکتر هراسان تر
تافتن روئے از عبادتها — باز دارد ز صد سعادتها
مادحِ نفسِ خود بود بدکیش — کارِ صدیق نیست مدحِ خویش
لیک هم او فتد که مردِ خدا — مینماید ز فضلِ خویش ترا

تا ازان شکر لطف حق گوید | یا مگر گمرہی رہش جوید

آن بجز نور کبریائی نیست | حق نمائے است خود نمائی نیست

آنکه داند سیاست سلطان | بیشتر باشدش غم فرمان

گفت حق بنده را چو گیرم دوست | کار من باشد آنچه کرده اوست

گوش او باشم و بمن شنود | چشم او باشم و بمن بیند

همه قول از زبان من گوید | همه ره ها ز پائے من پوید

دست او باشم و بمن گیرد | بهر من زنده ماند و میرد

کاشکی دلبر مرا بدید و برفت | سخنم نیز هم شنید و برفت

ذکر دلبر غذا، جان من است | طاقت جسم ناتوان من است

تا مرا دید و رفت از بر من | آتش انداخت است در همه تن

هیچ طورم نظر نمے آید | دمبدم درد و غم بیفزاید

۲ گرچه در آتشم بسوزاند

در ترک نفس

اے رخ خود باین و آن کرده | بر دولت از گناه صد پرده

پرده ات را درید خواهش و ظن | سر ازین پرده ناوری بیرون

یکدم از محبس خودی بدر آئی | دیده سوئے نگار خود بکشائی

خویشتن را ز بند خود برهان | باشد این راه گر دو دست آسان

تا بفرمان نفس خود بروی | هرگز اے خام چیز کے نشوی

تا بدکان نفس در گردی — هرگز ای خام چیز کی نشوی

عالم آورده است هیچ هزار — تا شناسند قدرت دادار

چنگ و رزن بدامن مردی — خالی از نفس خویش و پُر دردی

مرده هست آنکه زنده دل نبود — که تن زنده هست هم در رود

ره دهندت ز خوف ربانی — نی ز پر علمی و فنون دانی

روشنی از چراغ قران گیر — خانه در گلستان ایمان گیر

روی همت بپاک کیشان کن — طلب همتی از ایشان کن

گرچه میری ز تشنگی در آب — جز بخوردن کجا شوی سیراب

تا نه در نفس تو شکست افتد — سر این رشته کی بدست افتد

دل ما از غم تو پُر خون است — دمبدم حال دل دگرگون هست

۱۲ از من سوخته گریزی چون

مناجات

ای زانده تو دلم پُر خون — از من سوخته گریزی چون

رانده خلق هستم ای جانی — وای بر من اگر تو هم رانی

بر در خود اگر تو ندهی بار — موت زین زندگی نکو صد بار

یا دخود نور بخش جانم کن — صدق را زینت زبانم کن

چشم بینا به بخش از کرمم — بر دل من وزان نسیم ارم

بر دلم باب معرفت بگشا — کوریم را بسرمهٔ لا

راست پرسی بغیر دادارت — نہ تو یارِ کسے نہ کس یارت
چون بمیری جدا شود کارت — نہ تو یارِ کسے نہ کس یارت
ہمہ خویش و برادر و پیوند — مونس و ہمدم اندر روزے چند
چون بمردی تمام شد کارت — نہ تو یارِ کسے نہ کس یارت
یار ناپائدار دوست مدار — دوستی را نشاید این غدار
حبّ اللہ بود محبتِ راست — حبّ ہائے دگر دروغ و دغاست
پشتیم باش و روئے من بخود آر — واز دلم تیرگئ فسق برار
گر بفضل خودم بگیری دست — نیست در کائنات چون من پست
سخنِ پاک لطف دادار است — آدمے آدمے ز گفتار است
منکہ خجلت زدہ ز تقصیرم — پردہ ام را بپوش چون میرم
عمل من ہمہ چہ خاک انگار — کار با من بفضل وجود بدار
نشدم کاربند گفتۂ تو — نسپردم قدم براہِ نکو
ہر دم از ہفت پردہ آوازیست — کہ پسِ پردہ یک نوا سازیست
بر فلک این ہزارہا انجم — شب فروکش چو لشکرِ اعظم
اینہمہ است صنعتِ رحمان — فوج شاہنشہِ عظیم الشّان
یک شبے سوئے شان نگاہ بکن — غفلتِ خویش بین و آہ بکن
چند زان شاہ بیخبر ماندن — چند زین گونہ کور و کر ماندن
آن دلے دہ کہ راہ تو گیرد — واز دو عالم پناہ تو گیرد
گیر راہے کسے کہ آگاہ است — برہِ آن مرد کہ بے راہ است

(۶) الوہیت ثانی

تا نہ عزت ذلیل گردد خوار — چون بدانند عزت وادار
عیسوی شد زدین بسہ گوئی — تو زسہ بت مدد چہ مے جوئی
راہ رو گفتگوے راہ مکن — چون گدا قصہ ہائے شاہ مکن
نام زر گر بیایدت بزبان — زر نیاید بدستت اے نادان
سخن معرفت بنا جوئی — نیست افزون ز داستان گوئی
دل نکردہ ز چرک دنیا صاف — بر زبان از رہ خدا صد لاف
چون کند قحبہ زہد فرمائی — مے نماید بتر ز سودائی
سہل باشد حکایت از غم و درد — داند آنکس کہ رو بغم ہا کرد
کشور آباد از دو شہ نشود — امن کو تا یکے تبہ نشود

۲ استغنا لے زمانخواہی یافت

مردہ گر در جہان بیاید باز — از زمانہائے خود بگوید راز
اینجہان خسیس چیزے نیست — خواہدش ہر کرا تمیزے نیست

۱ منکہ ہستم کنون بقید حیات

مناجات

اے ز ہر ذرہ ذات تو آگاہ — نیست یکذرہ بے تو سوئے تو راہ
کمتر از ذرہ ایم در رہ تو — پیش چوگان خواہشت چون گو
سخن فقر و خاطر افسردہ — جامۂ زندہ است بر مردہ
تا نہ سوزی درخشد اندر دل — لاف کم زن کہ ہست پا در گل
تا نہ نور خدا بکس باشد — اندرون تیرہ چون مگس باشد
کور گر گوید از زبان خورشید — نشود روشنش دو چشم سپید

کارِ شیطان و گفتگوی خدا — این دو باشد نشانِ شریران را

نعتِ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم

خلق را می توان شناخت بدو — کہ نمایان است نقشِ صدق درو
ہر کہ زو دور از صفا دور است — دلش از صد حجاب مستور است
شرط باشد برای سالکِ راہ — کہ بدارد زبانِ خویش نگاہ
طمع از خلق منقطع گردان — عادتِ خویش را ورع گردان
دلِ خود را ز این و آن برہان — چار تکبیر کن بکارِ جہان

صحبتِ بد بتر ز کارِ بد است

تا نہ غائب شوی ز راہِ جہان — نشود راہ یار بر تو عیان
آنکہ از سوی حق شنید ندا — دل نہ بندد بکس بغیرِ خدا
خرم استم بقدر و عزتِ یار — گرچہ یک جو نباشدم مقدار
در علومم خسارتِ من ہست — خیر من در حقارتِ من است
بُت کبر از برای خود متراش — باش حق را و گرنہ ہیچ مباش

قطعہ

زاہدان حورِ خلد را دوست — ہر کسی جوید آنچہ خواہشِ اوست
با ورم نیست این کہ بد بکند — دلبرِ ما کہ چون فرشتہ نکوست

در اطاعتِ الٰہی

دلبران را اگرچہ رحم ہم است — دل بران رحم شان نہا بدست

گفتۂ دلبر از تن و جان کن — جان و دل بر نگار قربان کن

نہ ابا و نہ ترک فرمان کن — ہرچہ گفت است خالقت آن کن

رازہائے کہ ہست پوشیدہ — داند آن دلبرِ پسندیدہ

توبہ از رفعت و بلندی کن — خاک در چشم خود پسندی کن

نیست ہموار راہ عمر دراز — اندرین رہ بود نشیب و فراز

اندرین راہ رازہا باشد — بازگویم گرت رضا باشد

نہ سزاوار شان وادگر است — نہ بنزدیک عقل معتبر است

صحبتِ یار جاودان ما راست — ما چو جسمیم او چو جان ما راست

کذب و مکر و نفاق کارش بود — یک جوے ہم نہ اعتبارش بود

میکند دل ز گفتۂ ما رنج — ترکِ آداب بین بماشش و پنج

از ہمہ راز بہر ور بکند — واز بد و نیک باخبر بکند

اے صبا در فراق پیوندم — خبرے دہ زیار دلبندم

بیشتر گرچہ گفتہ شد ہمہ راز — ہرچہ پرسی و ہم شرحش باز

خنک آن دل کہ دل نگہدارد — ہیچ خاطر از و نیاز ارد

عاقل و زیرک و سخن سنج اند — بغم و درد کس نمی رنجند

ہمچو یارے نیایدم بخیال — کہ زلنے باشدش زوجہ جلال

ہرکہ ماند بغیر دلبر او — بر سر خاک خاک بر سرِ او

این خدائے بہ بین کہ از مادر — زاد و از نطفہ اش شدہ و پسر

قصد ناموس اولیا چو کنی ننگ و ناموس خود بہم بزنی

م۲ دست زور ہنود را سر تافت

بے تو در حالتے خطرناکیم وز جدائیت زندہ در خاکیم

دل برون از خیال تیرہ بدار تا شود روشنت حقیقتِ کار

گر بدانی چہ قدر گمراہی از خدا رحمت و امان خواہی

خوف تاریکیت بے نمے آید خوف از تیرگی ہمے شاید

ہیچ وقت از دعا نیائی باز نیم شب گریہ ہا کنی آغاز

ہر کہ از دلبرے جدا گردد کار او گریہ و بکا گردد

من نہ انسان کہ ننگ ہر بشرم خالی از خیر پر شدہ بشرم

گر جزا ہا دہند بر اعمال دوزخ آید مرا باستقبال

آنکہ جان داد و آفرید مرا پردہ پوشید گرچہ دید مرا

م۱ ہر کہ چون بندہ پیش او آید

ہر کہ گردد تہی ز نفسِ حرون یکسر آید ز جلد خویش برون

نہ بود میل مسند و صدرش عزت یار جوید و قدرش

از پئے یار جان و تن بازد سوئے خود یک جوے نپردازد

طاعت و بندگی بگیرد پیش خاک گردد برائے دلبرِ خویش

دامنِ من بگیر گر دلِ تو از رخ دلستان نگیرد بو

ہر کہ امروز زاد راہ نہ ساخت کار نزدیک راہ بد در انداخت

اے ز من دور رفتہ دور و دراز ایزدت آورد بشادی باز

ای بشغل متاع و نعمت و جاه	بمقام دگر رسی ناگاه
حق رساند به نعمت و نازش	او بگیرد بهرزه انبازش
هم زنان را نظر ببایدکرد	که نپوشند روئے خود از مرد
هر دو دین را نگاه باید کرد	حکم زان جایگاه باید کرد

ما چیست نقصان کس اگر بگذار
ما ورنه بے عزر و فکر و خوض و نظر

نایدم هیچ لذتے بخیال	چون زنے خوب روز و جه حلال

فرد

منزل تمام گشت و بپایان رسید عمر	ما همچنان در اول منزل بمانده ایم

نعت پیغمبر محمد صلی اللہ علیہ وسلم

تا جهان آفرین تن و جان داد	عشقت اندر نهاد ما بنهاد

ے بلبان ذکر حق بدل زر و سیم

می پرد جان بآسمانها زود	چون نماند تعلقش بوجود
هر که آید برون ز نفس چرون	میشود از حجاب جهل برون
جان بر اید بوقت مرگ ز تن	که نماند تعلقش ببدن
چون غم دوست گیردت دامان	که بجلوا خوش استے و حلوان
باز از لاف فقر باید شرم	فرق باشد ز خرقه تا خز نرم

ما هر کجا جان بجان کند پیوند

روئے آئینہ عاریت باشد　　کس چرا دل بہرزہ بخراشد

تا رفت ز دست آشنائیم　　از کار برفت دست و پائیم

آنکس کہ دہد بوصل جان را　　در ہجر چہ حال باشد آن را

در حقیقتِ عشق

جورِ معشوق بد نمے آید　　این قدر لیک ہم نمے شاید

ہر بلا از رہِ ہوس آید　　خاک در دیدۂ ہوس باید

خفتہ و مردہ را یکے انگار　　زندۂ آلست کان بود بیدار

ہر کہ سر تابد از محبتِ دوست　　مذہب ما خلاف مذہب اوست

گر فراق تو اتفاق افتد　　در تن و جانِ من فراق افتد

بر سرم شور واعظان خیزد　　چون بجا نیست دل چہ زان خیزد

چون بہ بینم کہ در تنے جان نیست　　ہیچکس در نہان مسلمان نیست

اندران دل کہ در دیار افتاد　　از ہمہ شغل و کار و بار افتاد

ہست زان زلفِ عنبرین بوئے　　در میانِ من و عدم موئے

در کنارم بیا کہ بے تو تبا　　دور ہست از کنار کشتی ما

سوئے من بنشین کہ بے تو شبے　　بر زنیم نہ سود پہلوئے

اسے کہ ہر لحظہ در دلم ہستی　　بکنارم آ بعالم مستی

قصہ کوتہ پس از زمانِ دراز　　بر سرِ من گذشت آن بت ناز

گرچہ از تست ہر دم انکارے　　بارِ جورت ہمی کشم بارے

در فراق نگار بے برو بس — خود بگو زیستن تواند کس
در دلم بگذرد که دل ندہم — لیک دل خود نمیرود برہم
از غمت کس نکرد منع ہمے — جز کسے کو ندیده است غمے
طالب یار و عاشق یارم — واز دو عالم فراغ میدارم
ہان ستمگار و بدرگے نشوی — در وفا کمتر از سگے نشوی
غم عقبے غمیست بس اعظم — بس جگرہا که خون شده زین غم
آمدے باز یار رفتۂ من — گر شدے باز اخترم روشن
در شبان دراز گریہ کنند — بامدان زخوف حق لرزند
روز من در فراق او تاریک — ہمچو دودکے شد است تن باریک
از زمانے که عشق مے ورزم — ہمچو شاخ چنار مے لرزم
نے شکیبم نه طاقت و نه قرار — چون توانم جدا شدن از یار
وصف کردن که دلبرم نه بد است — اینچه وصف است اگر ترا خرد است
مردن و زادن است وصف بشر — خالق خویش اینچنین منگر
آب نوشند آدمی و دواب — آنکه جان داد فارغ است ز آب
برترش حکم آب و آتش نیست — ہیچ نقصان در صفاتش نیست
اینچه ژاژ است و باد پیمائی — کفر و فسق و فجور خود رائی
آتش افتد بران دہان و زبان — که نترسد ز مثل این سخنان
آنکه بخشد بخلق روح حیات — چون کنی باورش فنا و ممات

۲ حاجتش نیست سوئے خوردن و خواب

خانهٔ دوستان ز بیخ کند　　الامان گر عداوتے بکند

هست در دوستیش خطرهٔ جان　　چه کنم حال دشمنیش بیان

گر ترا عقل است وتاب وتوان　　پُر حذر شو ز صحبتِ نادان

خوردن آمد برائے حفظ بدن　　از گداز و فنا ر زار شدن

نیز نشو و نما بود مقصود　　نیز یک گونه لذتے مشهود

در تحمید الٰهی

هست پروردگار زینهمه پاک　　این خواص اند از لوازم خاک

جز خداوند برتر از اسباب　　کس نرُست از سلاسل خور و خواب

آنکه محتاج آب ونان باشد　　من ندانم خدا چسان باشد

؎ آنکه امروز زاد و فردا مُرد

دل بمیراند آن سخن که کسے　　گوید از روئے کینه یا هوسے

؎ بے ادب در خدا سخن راندن

اسپ تازی است مدحتِ اسپان　　وصفِ انسان بدین صفت نتوان

زنِ نیکو اگرچه مدح وثنا است　　لیک در حق مرد استهزا است

؎ چون بگوئی مخالف شانش

هرچه گوئی خطا همے گوئی　　چون بدانی چرا همے گوئی

مرد را گر مخنثے گوئی　　دست از جانِ خود همے شوئی

؎ سر برآری بعزم جنگ و فساد

وصفِ ہر کس بشانِ او باید
نہ فروتر نہ برترش شاید

گر بوصفت زنِ نکو گویند
یا سگِ خوب و صید جو گویند

خود بگو زین قبیل مدح و ثنا
خوش شوی خود تا تعالیٰ فرما

ہر چہ بر خود روا نمیداری
چون پسندی بحضرتِ باری

چون بیک جنس بودن و یکذات
خشم گیرد ترا ازان کلمات

ہر کہ زن خواندت نہ مرد جوان
بر تو آید حدیث او چو سنان

ہمچو دشمن بکین او خیزی
در دل آید ترا کہ خونریزی

پس چرا مے نہی بران یزدان
تہمت آنچہ ز خاصۂ انسان

۱۸ دست و پا از برائے ماست و تن
۱۸ لیک بر شان پاک حق داغے است

دست و پا زیب و زینت بشر است
لیک زین وصف حق بلند تر است

شان او از ہمہ بزرگتر است
ذم او ہر چہ مدحت بشر است

پاک و برتر ز عیب و آلایش
لائق و فایق است بستایش

ہر کہ جسم آمد است و جسمانی
چند روزے است بعد ازان فانی

ہر کہ بر شکل مستطیل افتاد
یا عریض است یا طویل افتاد

یا مثلث ہمے رود بخیال
یا بہ شکل دگر ازین اشکال

یا سر و چشم و دست و پا دارد
یا دو بازو بدوشہا دارد

یا درو بلغم است و خون دارد
خصیہ و فرج و ذکر و کون دارد

آدمی ہست و بندۂ فانی
داوری ہا مکن بنادانی

دور شو از تعصب و گرمی — جنگ بیجا مکن بہ بے شرمی

آن خدا ہست فارغ از خوردن — پاک و برتر ز زادن و مردن

چون ترا اوفتاد پردہ ز کار — پردہ بر پردہ مے نہی ناچار

آنچہ افتد بہ بندِ کون و فساد — بندۂ باشد آن نہ ربّ عباد

پردۂ روئے خود کشا از پیش — جانِ من سوختی بفرقتِ خویش

تا توانی مرو بکوئے فراق — جان بمیرد ترا ز بوئے فراق

ہر کسے را نہاد سیرت و خو — کہ دران سیرت است مردن او

ہیچ جا زو پناہ بر نشوی — وا ز خداوندیش بدر نشوی

نے پلید از تو مے شود نے پاک — برتر از درک و خارج از ادراک

منزلِ عشق

ہر کہ جانش بسوخت از ہجران — جان دہد بہر دیدنِ جانان

عشق را از ہمہ طریق جدا است — مذہب عاشقے خدا است خدا است

اندران جا کہ حال مے باید — گفتگوئے تہی چہ کار آید

گر بگفتار ہا شدے کارے — کارِ فرّخ نکو شدے بارے

عشق را لازم است درد و عذاب — عاشقی و نشاط آتش و آب

در دلِ من محبتِ جانان — گفت رازے کہ گفتنش نتوان

نے حواسم بجاست نے ہوشم — شورشِ عشق کرد مدہوشم

تا بزندانِ کفر در بندی — کے بیاری عزیزِ پیوندی

گرچه صد پرده است بر گفتار — دل هنوز است طالب دیدار
پنبهٔ جهل کن برون از گوش — تا بگوش آیدت ز سینه خروش
تا خدا بند نفس بگشاید — رستگاری بفهم من ناید
گر فرو ماندهٔ ازین اثرے — چارهٔ خود بجو ز چاره گرے
تا همان یار بند بگشاید — رستگاری بفهم من نآید
طالب سروری نباید بود — اے بسا سروری که سر بر بود
روئے خود از نقاب بیرون آر — تا منت جان و دل دهم یکبار
چه بدیدی از و خدائی را — قدرت و شان و کبریائی را
دیده دانسته مائل پستی — از چنین هوش به بود مستی
گر خدا بایدت خدا را باش — بگذار از ننگ و نام و رسوا باش
از دم سگ کجی که کرد ظهور — جز بدیوانگی نگردد دور
عهد و پیمان ما شکست هزار — ماند عهدت بیک قرار و مدار
بیحدے است در جلال و جمال — نیست چون ذات او کسے بکمال
تا خیال نگار در دل ماست — همدرین جا بهشت منزل ماست
اهل دل نور بخش آب و گل اند — اے دل آنجا برو که اهلدل اند
در دل و دیده ات مکان بکنیم — جائے تو در میان جان بکنیم

٢ هر که او مے گریزد از استاد

هر که چندے به هجر میماند — قدر ایام وصل او داند
مهرهٔ را گهر نداند کرد — خاک را زر نمے تواند کرد

قطع شاخے کہ خشک گشت سزا است　　گر کجی دارد و اگر خود راست
واجب آمد کنارہ از جہلا　　ہست با ابلہ گفتگو سودا
کس بنادان سخن نمی آرد　　مگر آنکس کہ خود جنون دارد
ہر کہ دارد طبیعتِ اجلاف　　بنگرش از شر و دروغ و گزاف
گوہر بد بہ بد شود مائل　　نقش فطرت نمیشود زائل
چون ز دلبر کنم شکیب و قرار　　دل نیارآمدم بجز دلدار
عشق دلبر درونِ فطرتِ ما است　　میل ہر کس بسوئے فطرت او است
در جہان لذتے ندیدم طاق　　ذوقِ وصل آن قدر کہ در فراق
تا بسوزاندت غم دلدار　　کشتنِ نفس خود امید مدار
تا نخیزد ز درد دل آہے　　نشود سوئے دلستان راہے
گر نبودے وجود نقد روان　　کے توان خرچ کرد قلبِ جہان
گرم و سرد زمانہ تا نہ چشی　　خویشتن را بجہل خویش بخشی
ہر چہ آمد بدیدن تو فنا است　　آنکہ برتر ز دیدہ است خدا است
تا نشد دردمند مرد خدا　　ہیچ قومے نشد اسیرِ بلا
از پئے انتقام یک مردے　　مے برآرند از جہان گردے
گر از خشم خدا خبر دارے　　دلِ مردانِ حق نیازارے

۲ عالمے را کنند زیر و زبر

مرد راہِ خدا بدانی کیست　　آنکہ از بہر حق بمرد و بزیست
دیگران را نشاط با زر و سیم　　فرحت مرد حق بیار قدیم

نصیحت

خویشتن را فگنده در رہِ یار	جان و دل برکف از پئے دلدار
شب گذاری ہمہ بچنگ و رباب	چون نترسی ز ہولِ روزِ حساب
بےعمل دیدۂ تو نابیناست	سینہ ات گرچہ سینۂ سیناست
بےعمل جاہلی و نادانی	گرچہ صد بار خر کتب خوانی
گر یکے ام نہ آدمی زادم	ننگِ ابوین و عارِ استادم
قاصدا مژدۂ وصال بیار	سوختم از فراقِ طلعتِ یار

۲ این نہ باشد دگر بود چہ عجب

معرفت الٰہی

ہرکرا بیشتر خبر باشد	بیم او نیز بیشتر باشد
ہرکرا آگہی است افزون تر	دل او از غم است پُرخون تر
گر شہے نیستی رعیت باش	رگِ جان را چو مفسدان مخراش
سر زدن از حکومتِ سلطان	صد بلا و غم آورد برجان

در بیانِ عشق

ہرکہ باشد سوارِ این میدان	اسپِ خود بر جہاند از دو جہان

۱ عشق را پایۂ بلند بود

دل بدرد آمد است از ہجران	یارب آن یار را بمن برسان
گرچہ وسط است ازرہِ حکمت	لیک شرط است ہمدران نسبت

۲ وسطِ ہرکس بروئے نسبتِ اوست

آن یکے شخص مر ترا است پدر	درحق شخص دیگر است پسر

در حقِ شخصِ دیگر آید خال ‏‏ ‏ در حقِ دیگر است هیچ و خیال

این تخالف شد است از نسبت ‏ ‏ نظرے کن ز دانش و فطنت

هر که از نسبت است بیخبرے ‏ ‏ نسبتے دارد آن غبی بخبرے

همچنین اعتدال و وسط میان ‏ ‏ باشد از روے نسبت آنادان

فیل را چون میانه قد خوانند ‏ ‏ نه بقامت چو مردمان دانند

اسپ کم خور نیست آن حیوان ‏ ‏ که خورد یک دو لقمه چون انسان

هیچ وسطے نه مطلق آزاد است ‏ ‏ شرط این راه نسبت افتاد است

شرط هر وسط نسبت افتاد است ‏ ‏ نه میانے ز نسبت آزاد است

شد ز نسبت بزرگ وا وسط خورد ‏ ‏ فرخ آنکس که پے به نسبت برد

۱ سر بسر هست بخشش داور

چون کند کس سپاس نعمت دوست ‏ ‏ هم زبان هم سخن عنایت اوست

۲ چون پرستد کسے دگر کس را

ترکِ دُنیا

لقمه و معده و سر و دستار ‏ ‏ بسر هست بخشش دادار

آنکه دندان بداد نان بدهد ‏ ‏ کس دگر را ز قم نشان بدهد

گندم و جو بر آورد ز زمین ‏ ‏ ابر ریزد ز آسمانِ برین

چشمِ خود کن بکشتِ صحرا باز ‏ ‏ خوشه با خوشه ایستاده بناز

۲ دانه چند میکند انبار

رزق را رزق هم دهد بشتاب — زانکه گندم نمی زند بی آب

روز و شب جهد و کوششی باید — تا بدلدار راه بکشاید

بگذر دگرم و سر این دنیا — جهد در دین کن ای خجسته لقا

فکر دنیا بجان کند نامرد — جان کند روز و شب درین غم و درد

ناگهان میرود بنا هنگام — کار ابتر بماند و نان خام

کار دنیا چو میزند ره دین — برچنین کار و بار صد نفرین

لاجرم مرد عارف و کامل — ننهد بر معاش دنیا دل

بهر دنیا نباشدش غم و سوز — می بود چون مسافران دو سه روز

بگذارد زمان غم بنشاط — که نه جای تنعم است رباط

گر کسی را خدا دهد توفیق — بر جهد زین چه عتیق و چه عمیق

رو بمالد بدرگهش برخاک — جامهٔ دل کند ز صد جا چاک

کو شد از جان که بر جهد از چاه — پشت پا بر زند بمنصب و جاه

دولتت نیست ذکر عز و جل — نه عمارات و باغ و کاخ و محل

گر ترا از گنه رسد دردی — رو دعای بخواه از مردی

لب نجنبید تمام مردان را — که ببینید رحم یزدان را

او فتاده بخاک کوچهٔ یار — دور از خان و مان پی دلدار

نه ز سر هوش نه ز پا خبری — در سر دلستان بخاک سری

پاک دل باش در ره آن پاک — تا دهندت مقام بر افلاک

در پلیدی کجا بپاک رسی — نرسی گر چه تا هلاک رسی

تا نہ نالد کسے بعجز و نیاز
آن در بے نشان نگردد باز

ذکر بیہدہ و نیشِ غم خوردہ
فرق افسردہ است و دل بردہ

ہر نظر کا ندران بیدنی دانی
بازدارش اگر تو بتوانی

چون زکارے برنجد آن دلدار
رو سیاہی است غیبتِ آنکار

خاک بر لذتے کہ پیوندت
بگسلاند زیارِ دلبندت

ہر دمے حال و طورِ دل دریاب
کہ بماند صفا چو قطرۂ آب

نے درو جوشِ شہوت و نہ غبار
نہ بکین کسے باستکبار

نے فرو ماندہ از طریق خدا
دل نہادہ بعشرتِ دُنیا

غلطے بفکرِ متاع و منصب جا

ہر کہ اُفتاد بہرِ او در خاک
زود بینی رسیدہ تا افلاک

تا نہ بینی بجنگ خطرۂ جان
کے شود نام تو یلِ میدان

جاہِ دُنیا و دین بجانبازی است
نہ چنین سہل گردن افرازی است

آنکہ از عشق نبودش رنگے
دل نباشد مگر بود سنگے

رو از ان یار چون بگردانی
سگ وفا میکند تو انسانی

شہر را بے تو دلبرا چہ کنم
چون بدشت است آہوئے ختنم

ہرچہ اندازدت زیار جُدا
باش زین کار و بار جُدا

آب آید بہ پستی از بالا
ہمچنین آنکہ گوہرِ والا

کبر و نخوت نشانِ بدگہریست
خودستائی دلیل بے ہنریست

سرکشیدن بلند نادانیست
برخلاف سرشت انسانیست

بیغم است آنکہ در رہش خطر نیست
خوف دارد کسیکہ خوفش نیست

تن نہادم بخار رہِ ہر کوئے
بر امیدِ جمال گل روئے

۲۷ از برائے نگار ماہرخ خویش

عیب کس بر شمردن آمد عیب
عیب داند کسے کہ داند عیب

آخر این ترہات را بگذار
لاف ناید بہیچ راہ بکار

راستی پیشہ باش و صدق شعار
تا بنقد وسیان شوی بشمار

گرچہ رسوا بچشم تو باشد
پیش آن یار قدرِ او باشد

ور دہے آبہا روان بخشد
آنچہ ناید بوہم آن بخشد

پردۂ گمرہی بہ بین و ضلال
چشم گوش است باز و باز ایخال

آنکہ باشد خدا نگہبانش
نیست خوفِ زجرِ خلقانش

نام ماند بجا بخوئی خویش
تاج شاہی بخرقۂ درویش

واجب آمد امیر و سلطانرا
کہ بجویند مرد یزدان را

چون بدینے بود چنین کینے
ہست از آسمان چنین دینے

ما درین پیشہ صفدریم و جوان
کس نیاید بما درین میدان

خوک و سگ ہم نہان بہشتی گشت
بایدت این دو نجس در خود جُست

آنکہ کردند بر تو خوک حرام
یا سگ آمد پلید در احکام

خوک بیشرم و بیحیا باشد
بر پلیدی بدل فدا باشد

نفس غافل ز خانہ و ظلمت
بر تو پوشید راہِ آمدنت

ہوش بگذار و باز ہوش بدار
گوش بربند و باز گوش بدار

رفت از خاطر تو آن منزل — که ازان آمدی درین محفل
هست دنیا بصورت شجرے — بار اغصانِ او چو بار و برے
چون ثمر پخت گشت شیرین تر — سست گردد تعلقش بشجر
خام بر شاخ سخت آویزد — چون شود پخته فرو ریزد
از برون در جهان مگر جانش — هست در بارگاهِ جانانش
شب چو آید بسوے بسترِ خواب — زار نالد بدیدهٔ پُر آب
نیم شب چشم او چو بکشاید — دلبرے بے ہمال یاد آید
شادیٔ اینجہان نباد نیست — که دل اندر زخارفِ فانی است
سوے آن یار چون شود در باز — سرد گردد بر آدمی همه ناز
پدر و مادر است راهِ بشر — مرد خدا را نه مادر و نه پدر
اندرین حضرتِ رفیع و بلند — نیست جز عجز و انکسار پسند
بیخ دانی چه کار انسان را — عاجز و بیکس و پریشان را
گر ترا مغزِ جان بود در پوست — بهرِ اغیار بشکنی دلِ دوست
آنکه جان داد و رزق و روزی داد — صد درِ لطف خویش بر تو کشاد
جانب او چرا نداری پاس — وائے بر این وفا و عقل و قیاس
جز غمِ این مخور غم دیگر — چون خبر نیست از دم دیگر
نیست این از نشانِ عاشقِ زار — که بترسد ز طعنهٔ اغیار
عاقبت یابد آنکه میجوید — مرد باید که بر زبان گوید
عاقبت یابد آنکه میجوید — چون بدنبال مقبلان پوید

فرخا باز این چه غوغائے است | خیر باشد چه هرزه سودائے است
وهم کم کن که وهم است زبون | عاقل از وهم میشود مجنون
بهتر آمد که روز غم تابی | تا ازین درد و غم فرخ یابی
هر کسے را برائے کارے ساخت | میل آن کار در دلش انداخت
هر کرا میل و او جانب خویش | نتواند کسش گرفت زپیش
کار تقدیر بین که مرغک خام | چشم باز است و مے فتد در دام
اے ز تو سوخته دل و جگرم | یک نظر کن بحال من ز کرم
مخلصان دائم اندر غم و بیم | جان بکف هم اُمید لطف کریم
معرفت یک سخن نه بیش و نه کم | کاش باشد کسے که جوید هم
در دمے دیده همچو ابر کنم | طاقت آن کجا که صبر کنم
گر نه فضل خدا بگیرد دست | وائے بر کار ما که روز و شب است
یا رب این نفس ما بما نگذار | یک دمے کار ما بما مسپار
هر که رسوائے عشق او باشد | هر بلا نعمتے برو باشد
خاطرت سخت سست چرا | یا مگر دل نسوزدت پئے ما
کافرے بد شعار و بد کردار | در سخن بحیا شود یک بار
هر که شوید دو دست خود ز جهان | بر مرادش همے رود دوران
هر که شد از مراد ها بے زار | بر مرادش همے رود همه کار
چون گذاری مراد ها پئے یار | بر مراد دلت رود همه کار
گر ترا بر هوس نظر باشد | هر دمے کایدت بهتر باشد

ہر کہ دور افتد ز صحبت یار	باز جوید زمان وصل نگار
از تپ ہجر خشک گردد پوست	دل تپد از برائے دیدن دوست
باز یاد آمدش رخ دلدار	آن خط و خال و گیسوے و رخسار
آن سخنہائے دلبر شیرین	آن محبت بیار ماہ جبین
ہر چہ آید بر آدمی از غم	آن زیبا کی است و شوخی ہم
ہر کرا صدق گشت جان افروز	طالب خاصگان بود شب و روز
ہر کہ ہر دو دا از رہ مولیٰ است	ہمہ معظم مراد او دنیا است
ہر طرف شور غدر ہست و دغا	مردم اندر تلاش اہل وفا
آنچہ جاہل کند در آخر کار	عاقل از اولش کند ایثار

رد شرک

اینچنین قوم را بباید جست	خدمتش کار خویش کن ز نخست
بارادت بدر حق رو آر	دفع گردد بلا از آن دیدار
آنکہ او برتر است از افلاک	بر وجودش نہند تہمت خاک

ا؎ ہر کرا پاک او فتد دل و جان

مشرکان راہ راست نادیدہ	صد خدا ہا ز خود تراشیدہ

ا؎ رام را خالق جہان گویند

رام را نام رب بنہادہ	رام خود از کشلیا زادہ
آنکہ او زاد و مرد و شد نابود	چیست در وے علامت معبود

هرچه از قسم جسم میدانیم — کفر باشد گرش خدا خوانیم
عاقلان مردگان مردم زا — چون خدامی شوند بهر خدا
هرکه خواند ورا بصدق و نیاز — در رحمت کنند بروے باز
در دلش نیز هم بنهٔ آن ساز — که مرا کردهٔ بدان دمساز
آنکه چون خس همے پرد به هوا — ذکر او چیست در گروهِ خدا
آن کسانیکه شوخ و بیجذر اند — پردهٔ خود ز دست خود بدرند

۲ میترا شد سخن برائے سخن

بهرِ دنیا چه حذر کوششها — صد دروغ و هزار جوششها

۱ هرکه زنار خویش را ببرید

گرچه چشمِ خدا بدیده آید — چون بیاید ز بیخ برباید
خواهش داوریٔ آن داور — از دلِ این و آن برآرد سر
چون زبانِ هلاک کس برسد — دشمن او ز پیش و پس برسد
هرکرا بنیم آن بود بیجان — مردم اندر تلاش زنده دلان
جمله قرآن خبر دهد که خدا — عزتِ دین و ذلتِ اعدا
کار او هست قطع هر سببے — عز درویش و ذلِ بولهبے
در رهِ دلستان بیفگن تن — پرتوِ دلبرت کند روشن
گر دریغے نباشدت تا جان — چون بگویم که راندت جانان
هرچه باشد قصور خویشتن است — ورنه جانان قریبِ تر ز تن است
چون بیاید زمان شوم فراز — عقل کوته شود زبان دراز

هر که در جهل ماند گشت هلاک | جاهلی است قهر داور پاک
اهل دل گر بتو کنند پیوند | اندک اندک رهاندت از بند
همه فرمان دین بدین داری است | هر که پذرفت دین برو جاری است
کس نپرسد ز کافر زردار | که زکوٰة متاع و مال بر آر

۲؎ آشنا را چه خوف بیگانه

چون بر آریم پائے کس از دام | خود گذائیم در هوس ایام
آنکه دانی خواص هر جوهر | چون ندانی که چیستی بگهر
علم الیانیان اگر دانی | لوح یونانیان بسوزانی
عمر کردی بعلم نجوم | بخت خود را نکرده معلوم

۱؎ چون دو عاقل شوند باهم یار

این کشایش بدرد کس نبود | بهر این کار دسترس نبود
جسم از خاک داشت چون بنده | نه بمشک و بعنبر آگنده
اے عجب این چشم کور و کبوذ | کافتابے درو چو ذره نمود
آن یکے طائرے که هست زغن | بیند از دور دانهٔ شالی
اے بسا دولتے که رو ننمود | لیکن از نخوتے نهان شد زود
ناسپاسی بنعمت باری | آورد مفلسی و ناداری
رو باغیار از چه رو آری | یا مگر فارغی و بیکاری

۲؎ یا مگر خارشے بسر داری

ناتوانی بظل مرد بیا | میکنند ظل مرد دفع بلا

قطرے کن کجائی اے نادان / یار در خانہ تو گرد جہان

در غمش زار زار میگریم / ہمچو ابر بہار مے گریم

بیم در روئے بتر ز درد بود / گرچہ صبر از شعار مرد بود

خوش بود سیر باغ وقت بہار / خوشتر از صد بہار دیدن یار

اے بسا عقدہ کہ سخت نمود / عزم کردیم و ناگہان بکشود

نروم ز آستانِ سلطانی / گر قبولم کنی وگر رانی

آب دہ میوہ دار را بشتاب / بیشتر آیدش ثمر زان آب

چون درختے بود پلید و بتر / نے گلِ آن نہ سایہ و نہ ثمر

این درخت خبیث را مگذار / گر بخواہی سلامتِ گلزار

ہر کسے مایہ دارد و پایہ / سر ما نزد ما است سرمایہ

در رہِ عاشقے چو مردن نیست / عاشقانرا وجود خود گنہیست

راضیم ہر چہ مے پسند یار / عاشقانرا بگرم و سرد چہ کار

معجزہ پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم

این کسے دیدہ است کز یک جام / آب نوشند نوہزارے عظام

ذات بیچون و چند افتاد است / واز حدود و قیود آزاد است

تا نہ نورِ دولت نظر آید / از ضلال اپنے سینے باید

لیک گفتم شباہت سفلے / یا تو چون عاقلی کہ چون طفلے

زین پسم تاب ہجر یار نماند / دل ز دستم شد و قرار نماند

چون جهان است بے ثبات و قرار | دل منه بر حیات روز دو چار

خوشدلم هر کجا که با یارم | ور بزندان کنند صد بارم

خوشتر از هر دو عالم است آنجا | که بجانان بود سر و سودا

کے سر از یار مهر ورز پیچم | کافرم گر ز یار سر پیچم

آزمودم هزار بار از پیش | بے تو تلخ است زندگانی خویش

آزمودم هزار بار اے یار | بے تو ناید مرا شکیب و قرار

دمبدم سوزم از جدائی دوست | هر دمے چشم من بجانب اوست

مردن من نه جائے رنج و عناست | آزمودم بقاء من بفناست

هر که دور افتاده از وطن است | مایل ملک خود بجان و تن است

چون سوادِ[عه] وطن نظر آید | دیده را نور و نزهت افزاید

دل زند موجها بخوشحالی | شکر گوید بحضرتِ عالی

عشق دارد بشر بدان اقلیم | که دران زاد و مانده است قدیم

لیکن این عشق هست پوشیده | هم ز حالش نهان و نادیده

چون فتد دور ناگهان زان بوم | اندران وقت میشود معلوم

ساعتے او فتاد چون بیهوش | شد معطل دو دیده و دل و گوش

گفت حق آنکه اهل دین باشد | هر دم از بهر او حزین باشد

بیم دارد که تا بروزِ جزا | نفتد دور از مقام رضا

دل و جانم فدائے صورت دوست | جانِ من دلبر و دلم هم اوست

همه در عشق او نهان شده ام | آنچه ناید بوهم آن شده ام

[عه] گرد وطن و نواح آن

دلستان شد دل و تن جانم | سر بر آورد از گریبانم

آرزو آیدش بدل صد بار | نہ گر از مرگ خوش نگردد یار

جانِ خود را فدا او بکند | ہر کہ در کف رضائے او بکند

وانکہ کافر بود شب و روزش | میرود در ہوائے دین سوزش

بیم دارد کہ جاہ و دولت و مال | نشود کم نہ رو نہد بزوال

ترسد از غم چنانکہ میش از گرگ | بے خبر زان غمے کہ ہست بزرگ

مے پرستد ہزار دیو و پری | مگرش بگذرد بے خطری

گر دہد نیم دانۂ خشخاش | ہم درینجا طلب کند پاداش

گر نبودے خیال عیش مدام | کس نکردے پرستش اصنام

ہان نہ پیچی سر از تعصب و کین | بر نیاری زبان بکینۂ دین

خامشی بہتر است زان گفتار | کہ نہ گوئی ز جانب دادار

روزِ حشر است روز سخت و خطیر | گر خرد ہست راہِ پاکان گیر

۱۱ من عجیب دارم از صفاجوئی

تا ز صیقل دمے جفا نبری | راحت از زنگ سالہا نبری

بوئے پیراہن کسے بویم | محرمے کو کہ پیش او گویم

دل ندارم دل صفا چہ بود | من کہ خود نیستم مرا چہ بود

بدترم زانکہ عیب من دانی | او نراند اگرچہ تو رانی

چشم و خورشید داد عقل و کتاب | آن یک از آسمان دوم از آب

آفتاب و کتاب از بالا | از زمین عقل و دیدۂ بینا

چار گوہر بداد خالقِ پاک
چون عناصر بدار قالبِ خاک

دو بنفس خود اند انسان را
تا کنند شکر فضلِ یزدان را

آن دو دیگر ز آسمان بشناس
برتر از دخلِ عقل و فکر و قیاس

گر ازین چار گوہرے نبود
در بشر ہیچ جوہرے نبود

آسمانی گہر اگر نبود
گوہرِ ذات را اثر نبود

یک تنہ عالمے زند آن مرد
کہ برآورد اول از خود گرد

کم دہندت کہ تا نمانی کم
غم دہندت کہ تا رہی از غم

اے مسلمان ز کفر و فسق گریز
بول شیطان بجام آب مریز

ہان تو این کفر را ندانی خورد
جان ازین کارزار نتوان برد

منزلِ راہِ دین نہ آسان است
بیشہ ہست و شیر پنہان است

خود گواہ ہست بر تو سینۂ تو
کہ ہلاک تو شد ز کینۂ تو

دیدہ دارد کسے کہ او بیند
زین نکوتر علامتے نبود

گرچہ این دیدہ از خدا باشد
لیکن آثار برملا باشد

مرد آید برون بوقتِ نبرد
مشک را کس نہان تواند کرد

کس ز فرمانِ او چگون گردد
کردۂ مالک است چون گردد

آنچہ حکم مؤکد است و خطاب
چون شود قصہ و فسانۂ خواب

آسمان و زمین از و لرزند
بچنان بارگہ ادب ورزند

؎ حکم او نافذ است در ہمہ جا

ہر کہ سر پیچد از شریعت و دین
تا قیامت برو بود نفرین

تفصیل چار گوہر — دو آسمانی ہنر خورشید مہتاب

ذاتی — عقل و چشم

آنکه باشد تهی ز علم و خرد
چون خسے در هوا و حرص پرد

هر که شادی بجست صد غم یافت
بغم آنکس که روز شادی تافت

دل اگر داشتے بدل راهے
یار بودے ز درد دم آگاهے

لیک دل را بدل رهے نبود
دلبران را خبر گهے نبود

در دلت هست نور مستورے
جهد کن تا درخشد آن نورے

یکدمے رو بسوئے گورستان
وز خموشانِ آن بپرس نشان

کین جهان میکند وفا بکسے
یا برون افگند چون خار خسے

وضع دوران بود چنان و چنین
آن یکے خرم و دگر غمگین

از خیالِ تو چون خیال شدم
لاغر و سوخته چو خال شدم

عاقبت هر که جست یافته است
تافت آن رو که سر نتافته است

هر که بر کوئے یار بنشیند
عاقبت روئے یار مے بیند

هر که هر روز کند و از چه خاک
عاقبت میرسد بچشمهٔ پاک

چند روزے همے فتد بیمار
گردش آیند مردمِ غمخوار

ناگهان جان همی پرد ز دماغ
وا رهاند ز فکر خانه و باغ

عاشقے را یکے همے پرسید
چیست از جمله سخت و صعب و شدید

گفت نادیدن رخ دلدار
مے بود سخت تر ز هر آزار

سوزش دل بفرقتِ رخ یار
جان و تن را ابلا شود یکبار

گر چه ستار هست هم گیرد
گیرد و باز عذر بپذیرد

بد و را انجام سر بجنباند
زانکه تخم است و حق برویاند

بد چو کردی توبہ باش و ہراس ‏ ‏ ‏ رازدان را تو بخیر مشناس

آنکہ او بد سگالد از سر کین ‏ ‏ ‏ ہیچ خیرے نہ بیند اندر دین

میل پاکان بود بپاک دلی ‏ ‏ ‏ جنبش بد بود بہ بد عملی

آنکہ در اصلِ خویش بد افتاد ‏ ‏ ‏ کے ز اعمالِ نیک آرد یاد

او بخنداند و بگریاند ‏ ‏ ‏ میکند زندہ ہم بمیراند

تا جدا او فتادہ ام ز صنم ‏ ‏ ‏ عشقم افزون شد و شکیبم کم

آنکہ از نفس و کبر آید باز ‏ ‏ ‏ ہست آوازش از خدا آواز

وائے بر من و اختر سوزان ‏ ‏ ‏ پیر گشتم نگشت بختِ جوان

نعت پیغمبر خدا صلے اللہ علیہ وسلم

یار را طور و طرز و وضع جداست ‏ ‏ ‏ او نماند بما اگرچہ ز ماست

آن جمالے کہ ہست در دلبر ‏ ‏ ‏ کس نشانم نمے دہد بقمر

کار آنجا بفضل ہست و کرم ‏ ‏ ‏ لیک باید ز دل بصدق قدم

صد نبی شد معطر از بیچون ‏ ‏ ‏ لیک خوش بوئے احمد است افزون

جنتی ہست آل رسول جلال ‏ ‏ ‏ آل او ہست جملہ چون گل آل

ہر کہ او کشتۂ عزیزے نیست ‏ ‏ ‏ قیمتش نزد حق لشیزے نیست

ابر نیسان چو بر زمین بارد ‏ ‏ ‏ گل دہد گل خسک خسک آرد

چون ترا دل بہ کجروی خیزد ‏ ‏ ‏ صد بلائے بتو بیاویزد

این ہدایت بفضل و لطف خداست ‏ ‏ ‏ بے عنایت نمی شود کجر است

زادن و مردن ست آبر گہرے — حالتِ وسط نیست معتبرے

گر تو خود ماندهٔ ازین ره دور — بنگر آن را که دیده است آن نور

غرّه ہرگز مشو باوّل حال — معتبر ہست آخر الاعمال

میشود این زبان سلاحِ عفاف — گر نیاید بقول و عہد خلاف

گر تو عہدے کنی بصدق و صفا — خبرے ده ازان بیک دو سرا

تا حصار تو گردد آن خبرے — نایدت دیو از رهِ دگرے

صحبتِ بد اثر کند بشتاب — تا توان سر ازین شریر بتاب

این سیاہی کز و کنی تحریر — چون بکاغذ فتد ز دستِ دبیر

گرچہ آن حرف را توانی شست — لیک کے آید آن بیاضِ نخست

میشود ز و سیہ رخِ صد مرد — کس سپیدش نمی تواند کرد

شور عشق است بخششِ یزدان — تا نہ بخشد حصولِ او نتوان

چون تو داری بیار رما و منی — یار دشمن شود ز دل شکنی

ور بدشمن کنی وفاداری — عذر خواہد ترا بدلداری

خیر کن خیر کز مروت وجود — دین و دنیا ترا شود موجود

حق منزه ز قالبِ خاکی است — اینچنین تہمتے ز ناپاکی است

مایۂ مرد ہست وقت فراغ — نه زر و سیم و کشت و خانه و باغ

ابلہے خوابناک را پندے — نکند سود ہان مگر بندے

بندگان راست یک خدا مالک — سر نہ پیچد از و بجز ہالک

آسمان کمترین صنعتِ اوست — نقش عالم ز دستِ قدرتِ اوست

بر کریمان گمان بد کردن | ہست خود را بتر ز دد کردن
از پئے ہر عمل اثر باشد | داند آنرا کہ باخبر باشد
ہمہ افعال را مراقب باش | کار خود گیر جستجو و تلاش
عکس افتد بدل ز ہر کارے | داند آن را کہ ہست بیدارے
گر یکے فحش بر زبان آید | ہمدران دم اثر بدل زاید
قدر را نزد ما نہ قدرے ہست | لیک از لیستی اٰت سخن شد لیست

در بیان آنکہ پروردگار تعالٰے حسب مراتب وعدہائے نعمت فرمودہ است۔ چہ درانجا نعمت ہائے خورد و کلان موجود اند ۔ تکلم الناس علیٰ قدر عقولہم ازینجا اعتراض کفرہ فجرہ دربارہ حور قصور بہشت رفع دفع شدہ لعنۃ اللہ علی الکافرین الملعونین فی الدارین

چون بکودک فتد سر و کارت | مثل کودک بیار گفتارت
کہ برائے تو مرغکے بخرم | زود از مکتبت بباغ برم
رو بمکتب کہ من برائے تو زود | جوز و خرما بیارم و فا بود
نیز از بہر تو انار کلان | میر دم تا بیاورم زدکان
ہر کہ مشغولئے درون دارد | غفلت از شورش برون دارد
در ہزار آتشے شدن خوشتر | لیک تلخ است فرقت دلبر
آنچہ در اندرون ما جوشد | گر بگوئیم ابلہ بخراشد
او ازین ہم گذشتہ است فراز | مستمع گر بود بگوئیم باز
سنگ باشد بت تراشیدہ | بے دل و بے زبان و بے دیدہ

۴ این کس امور معنوی درین بیچارہ کہ بمناسبت نظر بود در برابر ۔

درینجاست گرافگنی آن را	نتواند برآمدن ز انجا
نرگن ہندوان است چون سایہ	زیر حکم تناسخ و مایہ
مے فتد از تحکم اعمال	در بدنہائے خوک و گرگ و شغال
پرکدورت زبول و خوردن خواب	واز عملہائے ناصواب خراب
نہ بدستش کہ رستد از مایہ	پوشد از قدس پاک پیرایہ
در عملہائے ناصواب اسیر	وائے برانچنین خدائے حقیر
ہر کسے از زبان سخن گوید	عاشقے کو کہ سوئے او پوید
ایکہ شد پردہ ات ز عصیان فاش	دامن مردگیر وامین باش
کے رہا میکنم سر دامن	ور ببرّد بقہر خود سر من
حیف باشد کہ دل زرہ بُرد	یار را ہرزہ کردن آ زردہ
این سوال است نصف علم و خرد	گر سوالے ز فکر دل خیزد
جانِ تو شد ز کفرہا گندہ	کفر بیخ دل تو برکندہ

در بیان وعظ و تذکیر

مرا وعظ و تذکیر آن دم آید راست

ہر خیال ہوس بتِ تو بود	کہ دران نوع شہرت تو بود
فضل او تا ترا نہ بخشاید	صد فضولی بکن چہ کار آید
نشوی جز بفضل حق مقبول	فضل باید نہ لافہائے فضول
کاش فرخ بدستان بودی	یا بمردی و بے نشان بودی

آنکه خورشید را کند انکار | کوریِ چشمِ خود کند اظهار

ذمِ خورشید ذمِ چشمِ خود است | مے نماید فرا که کور شد است

تو ببخشا بر آنکه او بجهان | راه گم کرد از درِ سلطان

اے بسا صلح ها که مکاری است | اے بسا جنگها که خودیاری است

گاه باشد که دوستِ دلدار | مینماید چو دشمنِ خونخوار

هر کسے عیب خویش میپوشد | بر سرِ عیبِ غیر بخروشد

واجب آمد بنظر جمله نگر | ترسم از فوتِ واجبات دگر

اے بشهوت نهاده کام تمام | کرده عشق تو عشق را بدنام

از تپ و دردشان جهان گرید | چون بگریند آسمان گرید

پیش یزدان ز واصلان مقام | پیش مردم ملوّث و بدنام

١ زورِ حق بین و زورِ خویش بهل

غیر را با غمِ فراق چه کار | نالد آنکس که دور شد از یار

بیغم از درد کس چه دارد یاد | داند آن کس که بر سرش افتاد

تا نه بینی درونِ دل انوار | دلِ خود را تو دل مدان زنهار

گر بدل نیست محبتِ یار | رو بتابی ازو بیک آزار

چون به پیمانِ حق وفا بکنی | از برائے خودت سخا بکنی

ایکه بیرون نیامدی ز حجاب | سر ز گفتار آنکه راست متاب

ایکه پندے بمردمان بدهی | ماهِ نادیده را نشان بدهی

٢ لیک در چشمِ طفلکِ نادان

گر در پیچ اسمے کنی زاری
تانہ بر دل گنہ عیان گردد
در لحد شور و نالہ برداری
آب در دیدہ کے روان گردد

قدرتِ خداوندی

گر رسد بر تو ناوکِ پرّان
از کمان کش بدان ز خود ز کمان
گر بہ نیزہ ترا بدوزد کس
دست پیش سنان مبند کہ بس
ہست بر پائے دل مرا صد بند
سود کے سخت شد این نصیحت و پند
بر لبم قفل و در دلم صد راز
لب خموش است و دل پُر از آواز

ہر کہ خود را شناخت حق بشناخت

بے نشان است یار شیرین کیش
تو نشانے چہ مے نہی بر خویش
دلِ آگاہ بخواہ و نام مخواہ
بگذر از رسمہائے دلق و کلاہ
تن من محو جانِ دلدار است
ہمہ اندامِ من پُر از یار است
بر من از ہستیم نشانے نیست
در تنِ من بجز تو جانے نیست
تنِ ما را گناہ ما بگزد
اے خدا آن بکن کہ از تو سزد
جانِ سنگین بدارم و دل سخت
ورنہ روح از بدن کشیدے رخت
این الم ہا کہ مے کشم کہ کشید
آنچہ بینم نہ عاشقے کہ شنید
ہمچو بوجہل نفس بے ادب است
آتشِ من بہ ہوتم چہ بولہب است

مناجات

مناجات

از کرم میکنی تو ستاری | پردهٔ نفس ما نه برداری
بارها خوانده ایم و بشنیدیم | هم ازان روشنی لبسے دیدیم
هرکه از خود تهی شده خالی | پر شود از تجلئ عالی
تا ترا در دلِ تو جا باشد | یار را میل تو کجا باشد
دل چو دیوارِ ریگ بشکسته | جان بیار عزیز پیوسته
چون غم و درد هوش برباید | موجِ رحمت بجوشش می آید
چون به بندی نظر ز مرکزِ خاک | میگشایند دری بعالم پاک
خاکسارم چو مردهٔ صدسال | بندهٔ نفس و پائے بندِ ضلال
از کرم سوئے خویش راهم ده | واز شرِ نفسِ من پناهم ده
ایکه چون دو کرامتت مشهور | یک نظر بر من اے رحیم و غفور
هر سر مو گرم زبان گردد | هم نه الطاف تو بیان گردد
اے کریم و رحیم و چاره گرم | چاره سازی بکن بیکسی نظرم
شادیم ده که غم دلِ من خست | اوفتادم ز پا بگیرم دست
یاوری کن که بے تو یاور نیست | بے تو یاوری هفت کشور نیست
شورِ عشق خودم بدل انداز | واز دگر کارها رها کم ساز
آتشے در ضمیر من افروز | که بسوزم ز سوز آن شب و روز
ره آنان نما که پاکان اند | واز غم عشق تو هلاکان اند
پاک دینان و پاک کیشان اند | واز برائے تو سینه ریشان اند
شکر کن شکر گرچه بد تو شرے است | زانکه اندر قضا ز بد بترے است

هر کسے را دهد موافق او ‌ ‌ ‌ ‌ کیست بے رزق در جهان تو بگو

غیر حق جمله دشمن اند ترا ‌ ‌ ‌ ‌ روزگارت برند در من و ما

خنک آنکس که کنج گوشه گرفت ‌ ‌ ‌ ‌ واز دو صد خرمن دو خوشه گرفت

اے خدا راست آر کار مرا ‌ ‌ ‌ ‌ وز کرمها بگیر بار مرا

چشم بکشا و لاله زار ببین ‌ ‌ ‌ ‌ هر طرف رونق و بهار ببین

حمله زن او بعرصهٔ پیکار ‌ ‌ ‌ ‌ بشکند صفِ خود او بمیر ز زار

موجبِ کین تو بما چه بود ‌ ‌ ‌ ‌ غیر خبث تو اے لطینت بد

در بیان قومِ فقراء

قومِ دیگر بود فریقِ دگر ‌ ‌ ‌ ‌ رسم و راهِ دگر طریق دگر

زین حرام اند جامهٔ حریر ‌ ‌ ‌ ‌ که ازان نفس میشود حظ گیر

نفس چون تازگی همے یابد ‌ ‌ ‌ ‌ سر ز حکم خدائے بر تابد

نفس و شهوت بیجه شد از سخنے ‌ ‌ ‌ ‌ که دران نخش باشد و کفنے

نیز شهوت بجوش شد از کارے ‌ ‌ ‌ ‌ که درو هست ذکر

نیز بر شهوتے حسد کردن ‌ ‌ ‌ ‌ سخت دارد اثر به بد کردن

ذکر فاسق مکن که ذکر بدان ‌ ‌ ‌ ‌ هم فساد افگند بدل نگهان

نظرِ خود بد وز زان روے ‌ ‌ ‌ ‌ که ترا افگند به بد بوے

گاه باشد که خواب بستر نرم ‌ ‌ ‌ ‌ میکند شهوتِ فرد شده گرم

آتش اندر بزن دران جامه ‌ ‌ ‌ ‌ که ازان گرد درت سینه نامه

دست کس زانچه شهوت آید جوش — هرچه غربت فزایدت آن پوش

قدم خود منه دران جائے — که بود کبر و شهوت افزائے

هر لباس و مکان اثر دارد — بیند آنکس که او نظر دارد

بر سر بوریا نشستن زار — به ز مسند بود در گلذار

آنکه صد سیل او ببار بود — هم برو دیدهٔ نگار بود

مرد و زن از نفیر او بعذاب — کودکان نعره زن بجامهٔ خواب

باز رستیم زان عذاب و الم — دوش خفتیم چون خوش و خرم

آنچه کردی بمن ز لطف و کرم — نتوانم که شکر آن برم

من نمے داشتم ز حسن خبر — تا ندیدم جمال آن دلبر

هر که در جستجوئے یار فتاد — از همه شغل و کار و بار فتاد

دل و چشم و زبان و گوش و دو دست — همه از بهر یاد جانان هست

آنچه داند خدا بباطن تو — بر خلافش ز روئے لاف مگو

هرچه از تو نمے پسندد یار — بایدت ماند دور تر زان کار

نفس خود را نگهدار چنان — که نتابد سر از رهِ یزدان

چیستی اے مخنث و نامرد — آخرت شرم نیز باید کرد

از خداست — این نه کار تو هست نه کارم

اے لبا منجمانِ شوریده — خشک فقرے بخود پسندیده

بین چگونه جزائے او بد هم — با همه مکر و قید و با ما هم

هرچه آن باز داردت ز خدا — بر تو شوم است و آفت است و بلا

در جہان دگر زید آن مرد | کہ رخ خود بجانبِ حق کرد
دل نہادم بمہر آن جانی | کہ بعالم نہ بینمش ثانی
رازہا را خدا عیان بکند | آنچہ نیک است مرد آن بکند
بنگر اندر بہار و وقت ثمر | چون عیان میشود سرشتِ شجر
ہمچنین جملہ فطرتِ انسان | میشود آشکار نزدِ جہان
بے گناہے خدا نرنجاند | بدرود ہر کہ تخم افشاند
گر گناہے نماندت در یاد | زود در سجدہ بایدت افتاد
نالہ باید نمود و زاری ہا | واز غم و درد بیقراری ہا
راکبِ فرس مے رہد زعنا | ہم رود بیشتر از انکہ بپا
خود ندا ہا کنند آخر کار | تا کدام است نیک آخر کار
آنکہ شد پیش بوزنہ چو گدا | این نشانِ خدا است بہرِ خدا

۲ برامید وصال جان بدہند

گر ہزارم زبان بود بدہان | باز شکرِ عنایتت نتوان
ہر کس از یار را رجمند شود | خاک بے بادِ کے بلند شود
عشق را جز بیمار کارے نیست | فکر او در بہشت و نارے نیست
راز ناگفتنی چسان گویم | چون نیابی زر نخوت سویم
مہر صد دل بنورِ ماہ گرو | چہ زیان گر سگے کند عوعو
تیرہ دل تیرہ جان خبیث سگے | پوستِ آدمی و درون سگے
یارب از شعر من اگر مردے | خوش شود خیزدش از ان دردے

هم نصیبم بده ز رحمت او | یاد من هم بکن بنوبت او

پیش پاکان پلیدی ایذائیست | لیکن آن پیش خوک حلوائیست

نسبتے ہست جملہ شادی و غم | حاسدان را نشاط نست الم

ہر کہ با خویشتن بدارد جنگ | مے شود با مخالفان یک رنگ

منکہ با خویشتن بدارم جنگ | با دگر کس چسان شوم یکرنگ

ملک و دولت ز کس نمے طلبند | جنگ از بہر آشتی بکنند

ہر کجا جذب حق شود غالب | دل نہ تنہا کہ میکشد قالب

چون توان گفت ترک یار عزیز | کہ دل و جان رود بترکش نیز

اے بسا ولد مہترے کز شر | شد بیک فعل زشت ننگ پدر

اے بسا کس کہ از حرام اندوخت | بست سال و بیک دمے ہمہ سوخت

عارف آمد غنی ز ہر تعریف | عارف پاک جوہریست شریف

اے دریغا کہ تن ز درد گداخت | درد ما را معالجے نشناخت

باز خود را گرفتم از سر صبر | ضبط کردم دو چشم خود از جبر

صبر اولیٰ تر است در ہمہ حال | راحت اندر جہان مبند خیال

اللہ اللہ بہ بین نفاست او | ما گمان بردہ بر خباثت او

اینجہانست جائے صد اثقال | راحت اندر جہان مبند خیال

خواب را بین کہ یک خیال آید | گر موحش بود غم افزاید

آدمی فربہ گردد از رہ گوش | جانور از گلو و خوردن و نوش

این سراب است اے اخی مشتاب | مے نماید ز دور چشمہ آب

وقتِ غم کس نہ خویش ہست نہ یار	بارِ خود را بدوش خود بردار
بخت کم خواہ بے نصیبے باش	سروری کم بجو غریبے باش
خاک شو پیش زان کہ خاک شوی	تا ز خبث و فساد پاک شوی
کاش بر اعتماد این خانہ	رخت انداختے بویرانہ

۲۔ خانہ از ریگ خشک ساختہ اند

گر بہشتِ برین ہمے خواہی	باش اینجا چو مردمِ راہی
بامدان امید شام مدار	شام چو آیدت صبح گذار
ہر چہ بیبایدت بنہ طیار	اعتماد دمی مکن زنہار

۲۔ ہمچو طاوس پر ز نقش و نگار

صد طلسم است اندرین خانہ	نفسِ دیو است و روئے جانانہ
ہمہ اندیشہ و غم زرین است	کہ تو طفلی و بار زرین است
عاشقان را بدستان کار است	کفرِ دین است گر پئے یار است

۲۔ دعوئے بے دلیل ترک حیا است

ہر چہ از تخم صدق بفشانی	مے دہد ثمرہ ہائے نورانی
گر بری ریگ را بزرگ و بلند	جنبش باد خواہدش افگند
اینجہان دام ہست در دانہ	دل برو مرغکی است دیوانہ
عارفان بر کنار زین دام اند	زانکہ با آگہی ز انجام اند
سرخ و تابان مبین خد و خالش	دیو سر زد زیاد بد حالش
بہتر آمد کہ ہم ز روز نخست	یاد داری ہر آنچہ آخر تست

فکر کن ہم ز روز جامہ شب
نہ چو شب آیدت برنج و تعب
نیم عمر تو رفت در خوردی
نیم دیگر بہ سرکشی بردی
اندکے ماندہ است و پس خوردہ
دشمنان شاد و یار آزردہ
آنکہ دل بر زرش نثار شدہ است
گر بدست افتد بجان چہ بدست
ہر کہ دنیا گرفت و دین بگذاشت
گلبنے را بریدہ و خار بکاشت
کردۂ خویشتن بیایدپیش
چون نیابی چو خود زدی رہ پیش
نیست بے زہد نزد حق قدرت
گرچہ پیغمبرے بود پدرت

۲ چون تلف میکنی زمانِ حیات

اے کہ در گلرخان گرفتاری
در رہِ خویش خارمے کاری
عابد حق بلند تر زہمہ
افضل و ارجمند تر زہمہ
گرچہ باشد بلند سرو جمیل
دور تر مے رود نخیل طویل
ہر کہ حق را برائے حق خواند
ہر چہ دانستنے است میداند
چون ملوّث بود نماز و نیاز
پردہ از نفسِ تو نگردد باز

۲ چون غرض درمیان بود بازی است

چون ز تو سر زند دروغ و خلاف
بے نمک باشد از تو لافِ عفاف
زان خداوند پاک ظلم کجاست
آنچہ بر ما رسد ہم از برِ ماست

۱۰ شعبان سنہ ۱۲۹۲ھ غیرت

ہر چہ دور افگند ترا از یار
دشمنِ تست زان بگیر کنار

در بیان بت پرستان

زین غلط کرده اند ایشان راه — که نکردند سوی یار نگاه

سنگ شد سنگ راه بیدینان — سنگ افتاد بر دل اینان

گر بمیرد کسی بدشت تتار — بهتر آمد ازان که بزید زار

آنکه او خود فتاده است بچاه — دیگران را کجا نماید راه

از کجا ره بکس نماید بوم — دیدهٔ بوم شوم خود معلوم

گر ترا نور دیده افزاید — هر طرف بوی آشنا آید

هر که او محو شد بطاعت دوست — دشمنش آن بود که دشمن اوست

چون کنم توبه از وصال نگار — توبه از توبه میکنم صد بار

خانهٔ صبر شد ز درد خراب — توبه را عشق برد چون سیلاب

هر که در کار و بار عشق افتاد — سر و پایش همه رود از یاد

تا بکی محفل شراب کنم — سر گرانم بهل که خواب کنم

مژده این دلبر نگارین است — آنکه در خواب نایدآن این است

آنکه مارا بسوخت از غم خویش — چه دهم شرح حال او زین بیش

چون رسی بر عمارت از یک گام — پایه پایه توان رسید ببام

پایه پایه توان رسید ببام — نتوان بر نشستن از یک گام

شکر کن گر ترا رسد ضرری — که پس هر بدی بود بتری

گر گناهی ز مردمان پوشی — در نهان کردنش بجان کوشی

صد حجاب افگنی بروز خطر — نکنی ذکر آن به هیچ بشر

آخر الامر سر بجنباند — ز آنکه تخم است و حق برویاند

دلستان هر زمان دهد بیم ‏— در دل افتاده است صد بیم

لیک هر دم روم بسوی نگار ‏— گرچه جانم رود بکوی نگار

جاهل ار با تو همدلی جوید ‏— آخرش سوی جاهلی پوید

تا هنوزم نشد عیان این راز ‏— که چرا از نگار ماندم باز

چون بجانم بدلستان پیوست ‏— چون دل من باین و آن پیوست

هر گناهیکه در دلت آید ‏— ایزدت پردهٔ تو بنماید

جهد کن تا ازان خیال رهی ‏— تا ز ناپاکی و وبال رهی

گریه و آه پیشهٔ خود دار ‏— تا شبی دست گیردت دادار

علتی نیست همچو بد روی ‏— درد دل را بجو اگر مردی

صبر کن صبر نا امید مشو ‏— مکن اندیشه از سگ عوعو

آنچه بر خویشتن تو نپسندی ‏— بر برادر چرا همی بندی

ایکه در خانه ماتمی داری ‏— چون بگوئی بکس که بیماری

زلف هر وقت جنبشی دارد ‏— تا چه بر من مصیبتی آرد

دست ظالم بریده میباید ‏— تا بکس دست جور نکشاید

خنده بسیار کردی و دانی ‏— هم بدین ذوق گریه آجانی

هر که او گریهٔ از فراق نگار ‏— این شنیدم که آخر آید یار

در مجازی نظر بیابی یکی ‏— رسم و راهی یکی است کار یکی

خویشتن را در آر در صف حال ‏— تا نگردی چو من اسیر ملال

هر که در گفتگو و خنده فزود ‏— حالت صافیش شود پردود

تا دو زلفِ تو رسم جور انگیخت
گر نگردی طلب خرد از ما

آب روئے تو آبروہا ریخت
ننمودے ہزار حکمت ہا

نصیحت در بدظنی حسد طعن

عامہ را عشق آب و گل در دل
لیکن این ظنِ بد نہ ہر جا ئیست

دستِ شان در ہوا و پا در گل
اے بسا پاک و شکلِ رسوائیست

ؔا سو ختم اندرین نالم و درد

مشکلے نیست راست است قیاس
دامنِ پاک را پلید مگو
گر پلید است خود پلید بود
ور بود نیک و تو بگوئی بد
ہر کہِ نادیدہ طعنہ زن باشد
عیب جوید کسے کہ بد باشد
رگِ جان کس بہرزہ نخراشد

ہر درختے تو از ثمر بشناس
تا نیارند بر تو رجعت او
عیب او از نکوئیت چہ برد
منتظر باش بد بتو برسد
شاہدِ عیب خویشتن باشد
عیب جوئی خود از حسد باشد
دشمن قحبہ قحبہ می باشد

ؔا گر ز روئے شریعتے غمخوار

سگ چو بیند کہ سگ بر دنانے
حملہ آرد برو بدندانے

ؔا شکل خود را بہ بین در آئینہ

عارفان را کہ دیدہ ہست بلند
تا نجوشد حسد بہ نفس کسے

منفعل از قصورِ حال خود اند
نکنند ذم زید و عمر و بسے

در عیب گوئی اخوان — عیب خود را عیان کند نادان

توبہ چون ممکن است و استغفار — گر بدی ہست ہم بدش مشمار

شاید او رست از عذاب خدا — تو ہنوز از معاندت بقفا

جامہ در دست کافرے چو رسد — وقت چرکینیش تمام شود

تخم چون در زمین خود ریزی — ہر صباحے بسوئے آن خیزی

گرد آن میکشی یکے دیوار — یا کنی نصب شاخہا پرخار

چون رسد وقت آبپاشی آن — فکر آبش بسوزدت دل و جان

رنجہا مے بری بشبان درآن — خلق در خواب و تو در آب فراز

کشت را آب مید ہی بمراد — نے زپایت خبر نہ از سر یاد

کشت آن مالک است این سالام — مشو اے پختہ کار اینجا خام

گر شہادت بر آید از دہنے — ہست آن مرد تخم این چمنے

تا بکشت است اندران دانہ — نبود چون زمین ویرانہ

مالکش بر سر است و واقف حال — کشت خود را خود آورد بکمال

گر شہادت بر آید از دہنے — خاک کن در دہان طعنہ زنے

چون خدائے کہ آفرید بہشت — کمتر از نیست در حفاظت کشت

چہ گمانے کنی کہ آن یاری — واگذارد بفسق و بدکاری

این خیال و گمان ایمان نیست — پیش حق ذم مومن آسان نیست

خشم رحمان فروزد از سخنے — کہ بود در ذم خجستہ تنے

بنگر آخر بسوئے کار یزید — کہ سر وران دین ببرید

بازآنکس که عارفی است تمام | فارغ آمد ز لعنت و دشنام
هرکه او خنجر زبان بگشود | او بتر از یزید خواهد بود
جامه چرکین ببین نظر بگشا | که گرفت است گاذر یکتا
پاکِ اسلام همچو جامهٔ پاک | پرده پوش است خود رسید ز خاک
هم پلیدیش چو جامهٔ چرکین | در خُمِ خم گاذر صفت آئین
شب بر آتش بجوشدش در آب | تا گذارد تمام چرک خراب
عیب جو داندش که چرکین است | و اندر آنجا بهار نسرین است
بامدادان برد بچشمهٔ پاک | بر سرِ سنگ میزندش بیباک
همچو مرد نبرد آویزد | لاجرم چرک آن فرو ریزد
همچنین حق بمومن اظلم | می فرستد هزار درد و الم
آنکه داند سپید کرد بدست | بر نگاهش امید باید بست
همه نقصان بخیزد از خامی | خامی آمد دلیلِ ناکامی
کس جهول و ظلوم و خام مباد | بر کسی عیب ناتمام مباد
بزم بر خاست و بر آمد روز | ای عجب بین که خواجه هست هنوز
خواجه در بند نقش ایوان است | خانه از پای بست ویران است
چون ز بنیاد رفت خانه تمام | ابلهی هست فکر رفعت بام
هرکه دید و نکرد زان آگاه | خود بکبر و ست خلق را گمراه
ماند ز انسان که روز اول نهاد | یک قدم پیشتر از آن ننهاد
در زمانی بلند و پست کند | در دمی از عدم محقق هست کند

کودکی خاک را فراهم کرد | تو ده بر فراخت از خس و گرد
گفت آن مرد را که منتحل آز | تا به بیزیم خاک را صد بار
همه بیزیم خاک کوچه و راه | تا برآریم سوزنت ناگاه
سوزن درزی فتاد براه | جست لیکن نیامدش بنگاه
گفت ما را چنین خسارت نیست | تو بدین لائقی که کارت نیست
هر که او طبع کودکان دارد | خوش شود چون شبه بدست آرد
سوزن از بهر دوختن باشد | نه برای سپوختن باشد
هر که رخت افگند بویرانه | می نماید بتر ز دیوانه
آتش عشق نه سبحان وسلم | بوی گل بخش در خمیر گلم
بر درت او فتاده ام چون خاک | از تو غم و ز دگر ندارم باک
تا نتی روی حر دوزن از من | چون بپوشی کنون رخ روشن

مناجات

ما چیستیم ذرهٔ حقیر و ذلیل

سخن اهل عشق خود چه شد | گرچه عاشق به ستر آن کوشد

ما عشق هرگز نهان نمی ماند

نعت پیغمبر محمد صلی اللہ علیہ وسلم

نور او شرق و غرب را بگرفت | آسمانها ز عظمتش بشگفت
من نه گویم ثنا بر سم و حجاب | نیستش در کمال در خور شاب
هر سر موی گرم زبان گردد | هم کجا نعت او بیان گردد

تا بعرش است نور او تابان — پیش او آفتاب در نقصان

چیست نقصان لشان چشمه بلور — چون تو خفاش گر بماند کور

گر کنی تف بسوئے مہرِ منیر — ہم بروئیت فتد تف اے بے پیر

سوئے بالا تفت نیاید براه — باز گردد بروئے تو آنگاه

تا قیامت تفُ است بر رویت — قدسیان دور تر ز بد بوئیت

کاش مے کشتمت بضربت خاص — تا مشرف بگشتمے بقصاص

اے سگِ بد سرشت و بد گوہر — دور تر از شرافت گوہر

نفس را کن بزورِ مردی زیر — تا ترسد زیاد نام تو شیر

اے سر ذرّیاتِ شیطانی — مرد حق را ز خلق ترسانی

ترسد از خلق ہر کہ خود کامے است — بندۂ نفس و بند در دامے است

جانِ عاشق بدستِ دلدار است — گر بخواہد نہ جائے انکار است

ہر کہ بسیار دید رنجِ کسان — زود بیند عنایت جانان

مردِ سالک چرا شتاب کند — ہر کہ در بست فتح باب کند

ہر کہ یک ذرّہ آگہی دارد — دل ازین دام گاہ بر دارد

اے بتدبیر و عقل خود مغرور — صید نزدیک را تو جوئی دور

در جنابش تضرّعے باید — خود کشاید چو بند بکشاید

کافرے را حقیر و زار مبین — ممکن آید کہ میرد اندر دین

دلِ کافر ہم است در کف او — چہ عجب گر فتد نگاہ برو

تا سر جوز نشکنی از سنگ — ننماید دفینه از دل تنگ

۲ من ندارم دمے بجز تو قرار

فرد

شاہد آمد بہ حقیقت زاہد آمد مدعی	از دو شاہد دعوے صد مدعی باطل شود
مدعی گر بود دوست ہزار	شاہدی را دو کس بود بسیار
بدگمانی مکن بکار تباہ	تا نگردی ز سِرِّ کس آگاہ
چون کنم شکر جود و منت دوست	ہم کلاہ ہم سر از عنایت اوست
دستِ گلگو بکوزہ باشد یار	خود بخود کوزہ کے شود طیار
نامِ گلگر بخُم بود پنہان	خواندش صاف صاحبِ عرفان
گر نہ مالد بخُم کف خم ساز	چون بگردد عمیق و پہن و دراز
گل شود خُم ز صنعتِ خم ساز	خود نگردد عمیق و پہن و دراز
چہ شہادت دہد ترا دل و ہوش	کہ تو خود آمدی بجوش و خروش
یا بفرمان و حکم قادرِ پاک	ہمچنین بین بسوئے وقتِ ہلاک
نظرے کن تا تاملے فرما	خود کن از قلب خویش استفتا
چہ شہادت دہد ترا دل و جان	کہ تو از خود بیامدی بجہان

۱ با کسے دیگرت فرستادہ است

گاہ راضی بصلح و گاہ بجنگ	کار داد ار نیست بر یک رنگ
صنعتِ اوستادِ نادر کار	ہیچ اوستاد کند نہ ز وانکار
بر درش جامہ چاک افتادم	سر برہنہ بخاک افتادم
کور کے کور را نماید راہ	گر بر داد فتند ہر دو بچاہ

کے اسیرے اسیر برہاند	چہ دہد آنکہ خود فرو ماند
ہر دمم جانب تو ہست نگاہ	دل تپان از فراق و دیدہ براہ
از فراقت تمام شد کارم	نشدی یکزمان تو غمخوارم
مُردم و ننگریستی سُویم	سوختم نامدی تو در کویم
دست ہمت بدامنت زدہ ام	کنج خلوت شداست غمکدہ ام
مُردم و نیست مردنم نقصان	گر تو راضی شوی زمن اے جان
این تغافل خلاف ہوش بود	آخرت نیز چشم و گوش بود
راہِ لذت بود نشاطِ درون	نے تماشاۓ نہر و باغ و عیون
؂ اگر ملالت بود طبیعت را	
چون بہشت برین شود آن دشت	کہ درو مژدۂ نصیب تو گشت
بد ترا زدوزخے شود آن باغ	کہ دران بر دل تو آید داغ
؂ جائے شادی اگرچہ نیست در جہان	
در گہ یار دو تر ز جفا است	ہر چہ بر ما است ہم زکردہ ما است
مار ہست این نہ گیسوئے پر چین	امتحان کم کن و ز دور بہ بین
گر نہان نیست ناقص الاسباب	باسبب چون نۂ تو مطلب یاب
سبب پختہ میوہ در دست	باز آمد بروئے کار شکست
چند روزے باہلِ باطن باش	تا فسادے تو بر تو گردد فاش
دیدہ باشی بچشم خود بسیار	کہ دو صد حیلتے شود بیکار
چون خدا خود بود مقلب قلب	کہ تواند نمود ایمان سلب

اے کہ داری بدل ہزار مراد
این نباشد بدین عشق و وداد
ہر کہ از صدق دل بجانان داد
در دو عالم وصالش است مراد
بچۂ مرغ را نرستہ پرے
ہست از مار و موش صد خطرے
گر فرو افتد از قضا بزمین
میشود باعث ہلاک ہمین
دلِ من مُرد و دیدۂ بیخواب
بر سرِ گور دل فشاند آب
چون خلاف خرد بود گفتار
دل نیارا مدت بران زنہار
گر سخن باخرد نیامیزد
خود ز نفسِ خودت شکے خیزد
گر کسے گویدت کہ حمل فلان
شد بحمل دہ بزاد شیر ژیان

ما بہ یقین گوئی اش کہ ولد زنا است

تردید شریک باری تعالیٰ

گر کسے اندرین زمانۂ ما
نسبتے خود کند بذاتِ خدا
با وجود صفاتِ انسانی
گوید این حرف را بنادانی
کیست آنکس کہ باورش دارد
در حقیقت خدائیش انگارد
گر کسے فی المثل ز بیہمان
آنکہ مے دانیش اب و اخوان
آنکہ ہم مکتب توہست و رفیق
آنکہ ہم پیشۂ توہست و شفیق
آنکہ اورا بسفرہ بخوردانی
آنکہ از خور دیش ہمے دانی
آنکہ خود مادر تو یا پدر است
یا پدر نیست مر ترا پسر است
آنکہ زن دارد و پسر دارد
ہمہ عادات چون بشر دارد

با تو مسکن قریب تر دارد | خانه با خانه در بدر دارد
آنکه یار تو از قدیم زمان | حق صحبت ز سالها بمیان
آنکه بسیار دیدیش نالان | پیش اوستاد همچو بدحالان
آنکه یارت بشهوهٔ گنده | هم شریکت ببازیٔ و خنده
گر کنون او پس از زمان دراز | در خدائی قدم نهد بفراز
گوید از خبث من خدا هستم | خالق هر بلندی و پستم
سجده باید مرا نه دیگر را | بت کده را بسوز و زود بیا
جبر و سختی کند برین هردم | که پرستش مرا کنید بهم
چیست رایت بگو ز دانش و داد | او خدا است یا ز اہل فساد
یک مگس هم نیا فریده بدست | لا فها میزند چو مردم مست
صد پیمبر خدا فرستاد است | لیکن از مادرے نه خود زاد است
همچنین گر تعصبت نبود | بنگر آن عهد را بچشم خرد

این مراتب که گفته ایم تمام

فرض کن این خیال در دل خویش | که تو هم بودهٔ ز ظالم کیش
نظرے کن تاملے فرما | خود کن از قلب خویش استفتا
بندگان اسیر حرص وهوا | چون خدا مے شوند بهر خدا
هر که حق دو چشم حق بین داد | نشود این عجوزه را داماد
چون زن قحبه ترک شوهر گفت | میشود هر شبے بصد کس جفت
پردهٔ خلق پوش تا ستار | پرده اترا بپوشد از اغیار

بنگر بچشم خدا

نیک گر بنگری ہمین دُنیا
شد نمونہ زپئے سزا و جزا

بے حقیقت و پا ہنر نبود
سر چہ بندی چو درد سر نبود

ہر کہ دور از رخ دلارام است
خود تو دانی چہ تلخ ایام است

حالت خستہ ام چہ می پرسی
درد پیوستہ ام چہ می پرسی

گرگ درّندہ در درون داری
غفلت از حال خویشتن چو داری

جملہ قرآن بحق کشد نہ بجور
از رہِ راست چون فتادی دور

مہربان است آنکہ قادر ماست
چشم نہ بر خدا دل تو کجاست

جملہ قرآن بحق کشد نہ بزر
دیدہ بکشا بسوئے آن بنگر

جملہ قرآن دوائے علتِ ماست
چشم بکشا تصوّر تو کجاست

بر سرِ نفس پا بنہ و بیا
با خودی چون روی بسوئے خدا

ہر کہ باشد دو روز او چو یکے
در خسارت فتادنش چہ شکے

مایۂ وقت را گرامی دار
بیم از رہزن و حرامی دار

ہر نفس گنج بیشمار بود
داندش ہر کہ ہوشیار بود

یکدمے گر تلف شود از مرد
خیزد اندر دلش ازان صد درد

با خودی رو نمے نماید یار
صدق گر با شدت بیار و بیار

چہ فرو ماندۂ بخاک نژند
پائے ہمت بنہ بچرخ بلند

بگذر از چون و چند در یزدان
تا نہ حاجت بماندت نگران

کاش دلبر بگرد رفع نقاب
رفت عمر عزیز ما بحجاب

دم بجز و وفائے دلبر زن
وازہمہ کار و بار دل بر کن

در بیان مقام

زندگی از برائے یار خوش است — ورنہ مردن ہزار بار خوش است

کاہلی در امور شرع متین — ناگہانت برد برون از دین

شد تلف در ہوا ہمہ خرمن — خواجہ در دل نسنجدش صد من

دل نہادن بدین سرا چہ دون — عاقبت میکند زدین بیرون

یا بدین باش یا بدنیا باش — نشود مجتمع معاد و معاش

ترکِ دنیا نخواہد آن دادار — آن نخواہد کہ الفتش بگذار

مرد را طفل و زن بقلب سلیم — نکند منع از خدائے کریم

لیک چون پائے بندشان باشی — فارغ از عشق دلستان باشی

روئے تو بسوئے طفل و زن باشد — بر خدا جوئی ات سخن باشد

یارب آن رو بخواب ننمائیم — تا مگر اندکے بر آسائیم

اے دریغ آن صنم کجا رفت است — رفت و بنگر بمن چہا رفت است

ہر کہ اکنون کند چنین دعوائے — کہ من استم خدائے خلق و ورائے

کس نہ بینم کہ رو بوے آرد — درحقیقت خدائیش انگارد

نفس خود را بدہ بزور شکست — پیش زان دم کہ بر تو بازو دست

ہر طرف جستجو بدار و تلاش — حرب خدعت بود تو سادہ مباش

یار پیدا شود دران ہنگام — کہ تو گردی نہان بعشق تمام

ہر کہ گم گشتہ را بجوید باز — گم کند خویشتن دران تگ و تاز

تا نہ کار دولت بجان برسد — چون پیامت ز دلستان برسد

۲ عشق بازی است لعب بازی نیست

بر تو یکذرهٔ عنایتِ دوست — به که از جهدها کنی همه پوست

تا نه از خویشتن جدا گردی — تا نه بر یارِ خود فدا گردی

تا نیائی ز نفسِ خود بیرون — تا نگردی بعشق او مجنون

تا نه پیچی سر از هوا و هوس — تا نتابی چو طفلکِ بے کس

تا نه بندی کمر بمهر و وفا — خدمت آری بصدق و سوز بجا

تا نباشد دلت چو آئینه صاف — پر بعشق دہی ز لاف و گزاف

تا نه چشمت ز خلق بر گردد — چشم و گوشِ تو کور و کر گردد

تا نه پشت آوری تو بر عالم — فارغ از مدح و بےخبر از ذم

چون دهندت بکوئے جانان راه — آن از مشکلات ره صد آه

آفرین کسے مجو اے جان — این تصور بکن که مُرد جهان

این تصور هم از عنایت اوست — ورنه ما را هنر نمائی خو است

ما اسیرانِ نفسِ بد فرما — گندمے بر کف است و جو بسرا

بوئے اخلاص نیست در دلِ ما — خود نمائی است جمله حاصلِ ما

اینچه بینی است شنعت و شید — خادم عمرو و فرد خواه ز زید

تا نظر نیستت بسوئے نگار — کئے دهندت گذر بکوئے نگار

کئے ز حبشی سواد برگردد — چون بشوئی سیاه تر گردد

از ضماد و سواد مے میرم — چیست آخر علاج و تدبیرم

نکنند ترک نفس من کین را — آزمودم هزار بار این را

دیگران را چه پند ها بدهم — منکه خود پند مردمان شده ام

هرکه او جوهرِ آشکار کند — مدحتِ مردم انتظار کند

نفس کے میرد از جدال و ستیز — زیر خاکستر است آتشِ تیز

هرکه دارد غرض بعجز خسیدا — نے خروش زبان کند نه ریا

لیک بر نفس چون نظر باشد — اندران راه صد خطر باشد

هرکرا دیده بر ارادت اوست — کار دارد بمدح و عزت دوست

یک جوے نام خود نمی جوید — هرچه گوید طفیل او گوید

میر زر و جامه و قبائے غلام — میکند مدح و وصف خواجه تمام

این زبان هم رود برحمتِ دوست — هر سر موی این منتِ اوست

چون ستایش نمیکنی آن را — که دهد عقل و نطق و برهان را

کافرے هست و فسق و نادانی — گر کسے را بسوے خود خوانی

در مذمتِ کبر

هرکرا نخوتے برگ باشد — بتر از خوک و مار و سگ باشد

این تکبر خواص شیطان است — خاکساری ز طبع انسان است

هرکه محو وجود یار بود — کبر او پرتو نگار بود

کبرش از شانِ کبریائی است — نه تکبر که خود نمائی است

هرکه خواهانِ قدر و جاه بود — بندۂ حکم بادشاه بود

خدمت آرد چنان که بتواند — پیش مخدوم سر نه جنباند

روز و شب کوشد از ته دل و جان — که خلوصش شود بشاه عیان

نفس پیرو بتاب تشکل شہی | تا نیابد ز نفس خود نہی
چون فتد پرتو عنایت دوست | دل بگردد چو روغنے در پوست
خلق گوید ز نفس تا نرہی | نشوی باریاب بزم شہی
آن درست است لیکن اہل حیت | تا نیابی ز نفس نتوان رست
کوشش خام ما اثر نکند | کے رہد کس گرا و نظر نکند
رہ دہندت بفضل نہ بطلب | بے طلب گر بخواندت چہ عجب
بنگر آن را کہ سوئے طور بشتافت | سوئے آتش برفت و نور بیافت
عاشقانرا بعز خویش چہ کار | عزت عاشق است عزت یار

عا گر دلارام خوبرو باشد

خطبہ کتاب نعمۃ الباری

کیمیائے است حضرت دادار | ہمہ بیش ہنر کہ شاہش یار
ہر سر مو گرم زبان گردد | شکر جودش کجا بیان گردد
سر و پایم تمام نعمت اوست | چون شمارم ہر آنچہ منت اوست
ہرچہ بینی بما تفضل اوست | کفش و پاو کلاہ و سر ہمہ زوست
صدق یاری است در وفاداری | ہان اگر کردۂ تو بگذاری
چون دہی دل جمال صوری را | نتوانی دمے صبوری را
جان بلب آیدت بفرقت دوست | مے پسندی ہر آنچہ مرضی اوست
صحبت فاسد و حداثت سن | میشود مرد را ز بیخ افکن

فرخا شعر و شاعری بگذار / یار دلبر طلب کند کردار

ترسمت در عمل زیان نبود / بهرهٔ تو همین زبان نبود

چون بمردی حصار خود بزنیم / دست بر دست یار خود بزنیم

در بیانِ عمل

کاہلی در اطاعتِ فرمان / باشد از جہل قدر آمر آن

این شیاطین پُر زلاف و گزاف / شرع را میکنند استخفاف

تا ازین راه نام خود جویند / کس نداند که نجس و بدبویند

ہیچ دانی که نقد چشم که باخت / آنکه خود را ندید و راه نشناخت

ہر که خوفِ خدا ہمے دارد / ہیچ خوفے بدل نمے آرد

ہر که از جذبِ حق گذارد کار / زندگانی کند بباغ و بہار

ہمتِ چست دار و قصد درست / که بود شوم بخت مرد سُست

کار فقر است کار جان دادن / نه بدست او فتد زنان دادن

جان درین راه نثار باید کرد / در سرِ کار یار باید کرد

تا توانی دلِ سلیم بدار / عجب و کبر و ریا بدل نگذار

گر ز وقتم تشہان خبر یابند / از حسد سوئے من عنان تابند

خلق را سوئے حق بخوان نه بخود / بر سلیمان بناز چون ہُدہُد

چون دہند پند چشم بر حق دار / تا نیفتی بعجب و استکبار

چون نه پیدا است کار عمر و حیات / تا توانی بسیار گیر ثبات

آنکه او آفتاب پیدا کرد
ماه و صد انجمے ہویدا کرد

خال و خدِ بتان ز صنعتِ اوست
چشمِ خوبان ز دستِ قدرتِ اوست

در بیانِ حسنِ الٰہی بخطابِ موسیٰ علیہ السلام

گفت اے سوختہ بعشق فرید
حسنِ ما را نمی توانی دید

اللہ اللہ چہ طلعتے است خوشتاب
کہ بدیدارِ او نیاری تاب

تابِ دیدارِ من نمیداری
عقل و ہوش افتدت بہ بیکاری

حسنِ او میکشد بجانبِ خویش
حسنِ او جاذبِ تو از پس و پیش

حسنِ او مہر را درخشان کرد
حسنِ او ماہتاب تابان کرد

حسنِ او عقل را صفائی داد
دیدہ را نور و روشنائی داد

حسنِ او حسن داد انسان را
دُرِّ یکدانہ کرد نیسان را

حسنِ او نورِ آسمان و زمین
حسنِ او حسنِ کیش و ملت و دین

حسنِ او ہست جاذبِ دل و تن
ہمچو آہن ربا است بر آہن

در جمالش ملاحتے است عیان
کہ کند محو جانِ عالمیان

در بیانِ استقامت

استقامت نشانِ بیداری است
دین بجز صبر لاف و غداری است

استقامت ہمین کہ از رہِ یار
پا نجنبد ترا بصد آزار

گرچہ سوزند یا کنند ہلاک
ہیچت از ہر دمان نیاید باک

صد بلا بر تو اندکے گردد | غم و شادی ترا یکے گردد
باوفا باش و مستقیم احوال | تا کند رحم ایزد متعال

معنیٔ ایمان

حفظ سنت ادائے حکم خدا | ہست مغز شریعت غرّا
ہر کہ سر تابد از شریعت و دین | بر سرش خاک بر رہش نفرین
چیست ایمان اطاعت احکام | ماند اندر شعائر اسلام
نرگس مست او شکارم کرد | یک نگاہش تمام کارم کرد
گرچہ شد ظاہرا چو دشمن جان | چشم او بود سوئے من پنہان
ما درین کار و بار نے نگریم | خواہش ورائے یار نمی نگریم
زود از حرف ہائے درویشان | مے نہد پیش عامیان دکان
ہر کرا میرسد زمان زوال | نفتد کام او برون ز مقال
ہر کہ خود را پرستد از نخوت | رہ نیابد بحضرت عزت
تا نہ خیزی تو از رعونت و جاہ | نکند یار جانب تو نگاہ
دیگران را نظر بکردار است | نظر ما بفضل دادار است
بت پرستی اگر نمے شاید | بت ما را پرستشے باید
ہر کہ سوزد بفرقت یارے | داند آن یار درد ما بارے
نیک کار است نزد ناکسے کودن | ترک حق سنگ را پرستیدن
ترک یار و اطاعت اغیار | زین بتر چیست گر شوی ہشیار

آن دلے کز دلے بگیرد راہ | اغلب آنست کان دلے است سیاہ
صبر کن بر غم و الم تا یار | دست تو گیرد از کرم یکبار
عادتش نیست اینکہ بگذارد | نظرے کردہ باز بر دارد
ہر کہ از کار ماند کارش شد | در تجارت ز یک ہزارش شد
تا تو ہستی اسیر خود بینی | در صف قرب قدس ننشینی
گیرد انسان بصد مصاحب را | مرگ از ہم جدا کند ناگاہ
شرم کن زان فسادہائے مدام | در یقین شبے باول شام
نفس خود را بپای افگن پست | پیش زان دم کہ نفس باز دہد دست
ہمہ عالم بخدمت و کار اند | تا دل یار خود بدست آرند
ہر کرا فطنت است محکم تر | دارد امید زیستن کمتر
شب ندارد امید صبح بدل | نشود صبح و شام را آمل
آنکہ درویشی اش پسند افتد | قدر او نزد حق بلند افتد
ممکن آمد کہ دوستان خدا | فاسقانہ بوند چہرہ نما
تا بسیرت نباشدت بکمال | در خلائق تصرف است وبال
تا شنیدم کہ چہر دلبر بس | دیگرم الفتے نماند بکس
آن کسے را ہمیشہ وقت نکوست | کہ ہمہ وقت یار در دل اوست
لذتے نیست ہیچو چہر بیار | عشق ورزد دل از ہمہ بردآ
طمع خوشدلی بجز دلدار | گرچہ داری ہزار گنج مدار
ابلہان را برفق پند بدہ | حنظل تلخ را بقند بدہ

ع۵ در آخر عمر ہمان ردی تر حاصل ت کہ در ابتدائی سید آشتی''

اصل این کار یافتن باشد — نه سخن هرزه یافتن باشد

حال باشد نشان ره نه مقال — در مقال کسے مبند خیال

ممکن آید که دیو بد کردار — یاد دارد دو چار خوش گفتار

دزد از حرفهائے درویشان — فخر جوید ازان چو بدکیشان

اے بسا کلب نفس و همت دون — مینماید چو اصلان ز برون

گر بگفتار رها شدے کارے — کار فرّخ نکو شدے بارے

فضل تابد بوقت خود چون بلور — نه بکوشش نه از طلب نه بزور

چون بتابد ز شرق مهر منیر — نرود باز پس بشر شریر

همچنان دین حق چو مے تابد — کس نیارد که روئے آن تابد

اے برادر نماند آن مستور — آنکه باشد ز عشق غرقهٔ نور

شرط صحبت بود که بے صحبت — نشناسی بهی و پر حکمت

لیک شرط است صحبت و دیدار — چند روزے ترقب انوار

آنکه در بارگاه سلطانے — دارد اندک تعلقے نانے

بود و رنگش نهان نمے ماند — عاقل او را شناسد و داند

چون نهان ماند آن دل بریان — که بیارش شده تعلق جان

دوستے را نه یک نشان باشد — صد نشانش برو عیان باشد

کشتهٔ عشق زنده است مدام — زندگان را منه تو میّت نام

نام میّت بما سزاوار است — که برین نام ما صدق آثار است

در بیان دعا

چون زبان زنگ صدق میاید	بر سخن هاش نور می تابد
چون شود دل اسیر رنج و عنا	کار مردان صبوری است و دعا

عہ بندگی را صبوری است نشان

از رهِ صبر گر دُعا بکنی	کام یابی و دل صفا بکنی
عجلت اندر دُعا زیان دارد	بر دل و دین تو بلا آرد
خنک آندم که با قضا سازیم	به سر کوئے یار سر بازیم
ره دشوار عشق بنوردیم	خون بریزیم و سُرخ رو گردیم
دلبرا از رهِ کرم باز آ	شهره شد در غم تو فتح یا
منکه از هر دو عالم آزادم	دل و جان را همه بتو دادم
از تو بسیار لاف ها زده ام	قدم اندر گزاف ها زده ام
آنکه در پے بجان او افتاد	دیگر از عیش ها نیارد یاد
خواب را دور کن ز دیدهٔ خویش	که ترا کار مشکل است به پیش
هر دمے یاد او بکن از دل	تا توانی دمے مشو غافل

نعت پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم

از تو صد تشنه اے امام انام	شربت عذب ریختند بکام

عہ اے بسا دل که کردهٔ سیراب

فضل تو این بس است اے سرور	که چو تو نیست هادیِ دیگر
کشورِ دین بنام تو بکشود	قفل ها را شکست با تو و دو

ہر کہ توریت خواند و انجیل

این سخن را ثبوت ہست آسان	گر بانصاف بنگرند در آن
بے زبانان فصیح از تو شدند	زشت رویان صبیح از تو شدند
کور چشمان ز تو شدند بصیر	دل سیاہان شدند ماہ منیر
اقتدا، تو ہر کہ کرد بجان	مدح او آمد است در قرآن
حق ستود است بندگان بسیار	کہ شدند از تو کامل الانوار
صاحب سوز و عشق و درد شدند	جان فشاندند و مرد فرد شدند

بعد ازین حیّ المقدور در تعریف صحابہ رضی اللہ عنہم سخن انشاء اللہ خواہد تا فضیلت و درجات پیغمبر خدا و تاثیر بقلم معلوم شود *

ہوس سیم و زر ز سر بردند	در گلیم کہن بسر بردند
صد ہزار ند این کسان نہ دو چار	کہ مس شان شد از تو زر عیار
در تجلیٔ حق نہان گشتند	آنچہ ناید بوہم آن گشتند

الحمد للہ علیٰ ذٰلک

اَللّٰھُمَّ صَلِّ عَلٰی سَیِّدِنَا وَ نَبِیِّنَا مُحَمَّدٍ وَّاٰلِ سَیِّدِنَا وَنَبِیِّنَا مُحَمَّدٍ کَمَا صَلَّیْتَ عَلٰی سَیِّدِنَا اِبْرَاھِیْمَ وَاٰلِ سَیِّدِنَا اِبْرَاھِیْمَ اِنَّکَ حَمِیْدٌ مَّجِیْدٌ

نعت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم

گوشۂ دامن تو ہر کہ گرفت	گر بتابد چو ماہ نیست شگفت

خون خود در رہ خدا راندند — نقد جان زیر پایت افشاندند

آن معلم توئی کہ در دوران — چونتو دیگر نمے دہند نشان

شرح خلقش کجا توانم کرد — حسن آن عاجز از بیانم کرد

عالمے را بنور حق افروخت — قدم صدق را بخلق آموخت

بود عطرے لطیف در دل او — کہ ازان تا بہ دور رشد خوشبو

مردگان را حیات بخشید است — این اثر را کسے کجا دید است

گل و گلزار کرد خارستان — مردگان را دمید در تن جان

دور دستان جہل و شقوت را — عقل و تقوائے بداد از تو خدا

اَللّٰہمّ صل علے سیّدنا و نبیّنا محمدٍ وّاٰل محمدٍ کما صلیت علے سیّدنا و نبیّنا ابراھیم واٰل سیّدنا و نبیّنا ابراھیم انک حمید مجید ۵

دیگر نعت پیغمبر خدا صلے اللہ علیہ وسلم

از پئے شان کشید رنج و محن — بار او شان گرفت بر گردن

حق تعالےٰ چو در رسالت او — دید آئین مہر و شفقت او

بر دل مشرکان سینہ سیہ — نقش زد لا الٰہ الا اللہ

در تعریف صحابہ رضی اللہ عنہم

از خود و نفس خود خلاص شدند — مہبط فیض نور خاص شدند

گر تامل کنی بحالت شان | که چسان داشتند پیش ازان
بعد زان چون شدند مرد خدا | منقطع از تمام حرص و هوا
در خداوند خویش دل بسته | باطن از غیر یار بگسسته
دلِ شان زان رسولِ پاک درون | پاک شد از عیوب گوناگون
بود در جهل و کفر سخت اعراب | سر پر از کبر و دل پر از اعجاب
پشت در پشت پیشه شرک و فساد | فارغ از دین و از خدا آزاد
کج دلان در فساد فرسوده | همه تر دامنان و آلوده
اثر صحبتش ببین که شتاب | چون بیاورد شان ازان گرداب

متبدل شد آن همه عادات

میوه از روضهٔ فنا خوردند | وز خود و آرزوئے خود مردند
نامه از شرک و کفر کرده سیه | در سر حرص و آز نفس تباه
روز و شب حرص و آز رانده | خادم معده هائے آگنده
خیمه بر اوج لامکان بزدند | پشت پائے برین جهان بزدند
ساکنانِ حضور گردیدند | غرقهٔ بحرِ نور گردیدند
تا شدندش بجان رهین و رهی | کار شان میل کرد سوئے بهی
صحبت پاک او چو کرد اثر | همه تابان شدند چون اختر
ظلمتِ شان بنور گشت بدل | ماه گشتند ز آفتاب ازل
جان منور شد از معارف دین | نورها تافته ز لوح جبین
هر که بر روئے او نظر بگشاد | بے توقف خدایش آید یاد

بود این مقتضائے نور خدا | کہ دل شان ربود از دنیا
چون شد آن نور پاک شامل شان | تافت از پردہ بدر کامل شان
دور شد پردہ ہائے ظلمانی | شد سراسر وجود نورانی
اندران کو بیا اگر مردی | در بدر کو بکو چرا گردی
خاطر شان بجذب پنہانی | کرد مایل بعشق ربّانی
از دل شان لشبست حرف بتان | کرد ہمراز خالق دل وجان
سینۂ شان زغیر حق پرداخت | از مئے حرف عشق بیخود ساخت
روئے شان از بتان بحق آورد | ہمہ را حلّہ ہائے نور سپرد
ہمہ ہا داد بندگی دادند | بر حدود خدائے استادند
دین اسلام را علم گشتند | کامل در اسخ القدم گشتند
مصطفٰے بود گنج پر گوہر | صد درود خدا بران سرور
ابلہے چند دور از رہ دین | غرق در شرک ومورد نفرین
مصطفٰے بود آفتاب رشاد | دیدلش از خدا براری داد
دل بیکبار با خدا بستند | خاطر از غیر یار بگسستند
در رضائے خدائے بد دیدند | دامن از خود تمام برچیدند
جان واموال را فدا کردند | کردنی ہا ہمہ ادا کردند
بدر کامل شدند ہم در بدر | در جنان یافتند پایۂ صدر
نقش حق زینت نگین کردند | روئے ہمت بسوئے دین کردند
جملہ زان شمع پے برہ بردند | در جوار خدا پناہ بردند

باوشان داد از حقایق راز | صد در فیض را کشاد فراز

حال عرب قبل از بعثت پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم

دل نهاده بچیزهای نژند | غافل از روی آنکه بی مانند

هر یکی شد ز فیض برخوردار | زد قدم بر حقایق اسرار

هر یک از وی بفضل ربانی | شد قوی در قوای روحانی

هرچه کرد از برای بیچون کرد | نفس خود از میانه بیرون کرد

نعت پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم

الله الله چه ریخت از انوار | هست رشح دگر در آن گفتار

با چنان سیرت کج و دل تنگ | بنگر آخر چسان بدل شد رنگ

در دو روزی از ان رسول امین | مظهر حق شدند و پشتی دین

از درونهای عاصیان مدام | زنگ دیرینه را زدود تمام

تافت از صحبتش بفضل مجید | بر دل شان سرائر توحید

گنج اسرار را نشان درداد | مردگان را صلای جان در داد

داد بیش از وقوع خوب و تمام | صد خبر از حوادث ایام

همه بر وقتهای خود شد راست | نی فزون شد ز گفت او نی کاست

ذکر کفار که ایشان برای معجزه بوده قرآن مجید گفته شد

سالہا محنت و عنا بُردند　　واز سرِ کفر غصّہ ہا خوردند

محنت و رنج ضائع شد آخر　　باز ماندند منفعل چون خر

باز ناید حیا درین دوران　　کہ حیا شعبہ است از ایمان

متجاہل ز رتبۂ نبوی　　تف زنان بر چراغِ مصطفوی

غضبے بین کہ خوش بدین کیش اند　　واز خدا ہیچ گہ نیندیشند

بود وقتِ ظہور آن جوّاد　　ہمہ عالم پر از موادِ فساد

آن دو خصمے یہود و نصرانی　　یکدگر را چو دشمنِ جانی

بود محتاج ثالث بالخیر　　تا شود قاطع خصومت و خیر

خواست حق تا شکوک بردارد　　ہمچنین در نزاع نگذارد

مصطفے را کہ منصفے است امین　　کرد مرسل برائے نصرتِ دین

تا شہادت بران دہد کہ نجات　　بنماید بہ گمرہان رہِ راست

حق نماید فرا بخاص و عوام　　باطل اندیش را دہد الزام

جوش زد عدل و فضل ربانی　　تا براسید رسولِ سبحانی

نیز بود این سبب کہ در دوران　　چون خدا گشتہ بود قدر بتان

از عرب تا بہ ہند جملہ انام　　خواستندے ز بت حوائج و کام

در عرب بود بت بعزیٰ نام　　در گمانِ عرب بسے اصنام

در خیالاتِ پوچ شان این ظن　　کہ ہمہ عزت است زین الکن

عزت و پایہ و وقار از دست　　خیر و خوبی و کار و بار از دست

ہم در ایران زمین ز جہل و عما　　آتش افروختہ بجائے خدا

هند هم نام بت عظیم نهاد | رازق و خالق و کریم نهاد

خویشتن را ز حق جدا کرده | بنده همچو خود خدا کرده

غرض این جمله شهر و ملک و دیار | بود زشت او فتاده چون مردار

یک تنے هم نبود در دوران | که کند طاعت خدائے یگان

همه دور افتاده از ره راست | همه طوفان نوح را میخواست

غلبهٔ حق بچشم سر بنمود | سوے آن یک خدا دری بکشود

اندر انجا که نیستی با ما | چون تبر سم ز رنج و درد و عنا

بجهت گر نه تو کشادی در | جان کنم در غم تو زیر و زبر

خلق و عالم پرست در دوران | گر یکے من تلف شوم چه زیان

دلبرا فارغم ز هر غم و بند | بے تو دیوانه ام نه دانشمند

آنکه گردد دلش ز هجران خون | چون تواند شکیب کردن چون

چون شود گم ز پیش خود دلبر | شرط عشق است جستنش در در

پیش زان کست جدا کنند از خلق | خود ازین مردمان برون کش دلق

جهد کن آنقدر که غیر خدا | در حریم دلت نیابد جا

جائے تو نیست این شکسته سرا | اندک اندک بکش ازینجا پا

بیان آن عارف که هر چه آمد میخورد و مقید قدر و نوع طعام نیست

همچو شخصے که بود فرزندش | قرة العین و یار دلبندش

فی المثل گر مزعفر آرندش | یا کباب و رغیف بد هندش

یا برنج و نبات و شیر آرند | یا دگر نعمتے کبیر آرند
عاشقش بود این شکسته جگر | مرد و زد تیر بر روانِ پدر
گریہ ہا میکند بوقتِ غذا | لقمه در دست و دل برنج و عنا
نیستش از طعام خوش چیزے | میخورد لیک دل دران بر پے
چون طعامش بنام می آرند | بہر او خوش طعام می آرند
گر نباشد چنین طبیعت صاف | کم خوری ہست راه زہد و عفاف
ہر کرا نفس پاک شد از شر | این طبیعت بہ بخشدش داور
بعد ز النش غذا زبان نکند | گرچہ او میل سوئے آن نکند
اینچنین او اگر خورد بسیار | نفس را نیست اندران سر و کار
یا چنین دان کہ عاشقے آراست | خستہ از ہجر روئے دلدار است
روز و شب در غم وصال نگار | ہمچو مرده شده بفرقتِ یار
گر طعامے بیابد از دلبر | گر فزون ہم خورد از ان چہ ضرر
ہمچنین کاملانِ طینت پاک | از پئے یار او فتاده بخاک
گفت پیغمبرے ستوده صفات | اکثروا ذکر ھادم اللذات
ہر کہ غالب شود بر دغم جان | کم شود شعور نفس او ہر آن
موت را یاد دارد در اہوالش | وان ہمہ بار ہا و اثقالش

حال اولیاء اللہ

از درون واصل حریم جلال | واز برون احقر و پریشان حال

فارغ افتادہ از ہمہ کم و بیش | مست روئے نگار جانی خویش
کس بسر وقت شان ندارد راہ | کہ نہان اند در قباب آلہ
فکر شان در وصال یار بود | صدق و صبر و ثبات کار بود
زرنگردد زحق مزاحم شان | از و خاک است پیش شان یکسان
پاک از لوث نفس دیدۂ دل | یار کردہ بدیدگان منزل
از غم و درد یار گشتہ کباب | آتشین دم ولیکہ دل چون آب
چون سحرگہ زخواب برخیزند | سیل از دیدگان فرو ریزند
پشت پا بر سر جہان زدہ اند | خیمہ بر کوئے دلستان زدہ اند
غرقۂ بحر وجد از انوار | نقش ہستی نہ شست جلوہ یار
ریزہ ریزہ شد آبگینۂ شان | بوئے دلبر دمد ز سینۂ شان
دل و جان در رہش بکار آمد | خانہ خالی شد و نگار آمد
جان نہادند برکف از پئے یار | دل بریدند از جہان یکبار
آنکہ کارش شد است سوز و گداز | یار گم کردہ را بباید باز
ہمچو من بیدلے مرا باید | کار من با تو بر نمے آید

ع ۲ فرقتِ تو فگند در غم

کاملان دیدہ اند دنیا را | کہ دران میل دل خطا است خطا
آخرین دم چو جان بلب آید | این خطا نیز بر تو بکشاید
طلب عزت و غنا و مراد | این خدائے ہست نہ طریق عباد
بندگی ہست بے مراد شدن | برضاءِ ملیک شاد شدن

دل و جان بہرِ عزتش دادن
بر حدودش چو قطب استادن

ہر چہ کردن برائے او کردن
بُردباری و حلم خو کردن

باش تا بنگری بہار چو روز
یک گل از باغ حق شگفت ہنوز

خاک بر روزگار مشرک باد
کہ کنند ترک حق برائے جماد

تعریف صحابہ کرامؓ

از تنِ تل بخاک افتادند
دل بیکبارگی بحق دادند

کردہ از بہر ملت روشن
اختیار مہاجرت ز وطن

بذل اموال و جان خود کردند
صرف زور و توان خود کردند

از مئے حرف عشق جوشیدند
ہمچو مے خوارکان خروشیدند

تاکنون نور صدق و صبر و کمال
مے چکد زان مرابع و اطلال

وہ چہ گل وہ چہ خوشبوئیش
دلِ پاکان کشیدہ شد سوئیش

ہمہ مشک او فز ندارد آن خوشبو

نعتِ مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم

سیرتِ راست ہمچو سرو چمن
خوئے خوش ہمچو یاسمین و سمن

نور ایمان چکان ز دامنِ پاک
پہلوان خدا شہِ لولاک

مصطفیٰ بود دوحۂ جنّت
پُر ز اثمار رحمت و برکت

سیرتِ پاک چون گل و ریحان
پُر ز خوشبوئی راستی دل و جان

همه اندام او معطر بود | ذاتِ او جمله در واحمر بود
هر چه بینی بدستِ قدرتِ اوست | از ازل بستهٔ مشیتِ اوست
تا نباشد ارادتِ بیچون | نشود هیچ جنبشے وسکون
دل وجان پاک کن چو آبِ زلال | تا شوی گوهرے بو صفِ کمال
بر همه هست جود واحسانش | صد هزاران درود بر جانش

اے شکر دادار چون بجا آریم

الفتِ دونِ او ز دل بردآ | تا یگانه شوی چنان که نگاره
هر چه در دل نشیندت جز یار | پیش رویت همان شود دیوا
صدق عاشق بود چو صدقِ حبیب | بهر او دل بریده از کونین
عارف آن است کو ز خود میرد | راحت و انس با خدا گیرد
لا ابالی فتاده از عالم | نے بمد حش نظر بود نه بذم
آن شرابِ رحیق نوشیده | که ز ناخن برون ترا دیده
هر که او رستنی است ز ضلالت | خواندش سوئے دین بهر حالت
گر نیاید مقربانِ آگه | بلا سل کشند تا درگه
کافرش دشمنی کند او دوست | اے عجب اینچه لطف و رحمت اوست
از وساوس درون خراب شود | ذرهٔ آن دو صد حجاب شود
بهترین وقتها همان بشناس | که دلت بسته باشد از وسواس
علم بحریست جوی آن عرفان | عارفِ پاک آفتابِ جهان
طالبش زار و نامراد برفت | (دنیا) | و آنکه آزاد ماند شاد برفت

آنکہ مستغرق است دریادش	یاد حق تعالیٰ	بگذرد وقت خرم و شادش
رو ترش کار و بار در خامی		بر جبین چین زحرص و ناکامی
قدم خود بنہ براہ عدم		تا روی از جہان بصدق قدم
ہر کرا قصد جان فشانی ہست		مورد لطف یار جانی ہست
قصہ ہارا مکن دراز اے یار		جان طلب میکند بیار و بیار
خنک آن عاشقے کہ داد دہد		در سر یار سر بیاد دہد
آن کسان روئے دل بکوے آرند		کہ بدو جان خویش بسپارند
چون بسوز و گداز آید یار		رسم سوز و گداز را مگذار
در مکانے کہ تافت آن طلعت		کافرے ہست زان مکان رحلت
در دو عالم مرا عزیز توئی		آنچہ میخواہم از تو نیز توئی

ع۔ در ہمہ عالمم مراد توئی

ہر چہ خواہی ازین جناب بخواہ		دست زین دامنے مکن کوتاہ

ع۔ تا نہ فانی نمے شوی از خویش

تانیفتد ترا ہمہ پر و بال		وصل آن دلستان مبند خیال
تا ستور تراست قایم سم		نشوی در شہود مولے گم
اول آنان کہ عشق مے بازند		خویشتن را بگردن اندازند

حمد خدا تعالیٰ

کرمت عیب ما ہمے پوشد		بہر ما بحر لطف تو جوشد

پردہ نیست بر رخ دلدار — پردہ از روئے نفس خود بردار
ہر کرا دولت ازل شد یار — کار او شد پرستش دادار
ہر کہ در بند نفس کافر نیست — او چہ داند کہ راہ مولی چیست
قدر شہر و سرا کسے داند — کہ بدست خطیر در ماند
عاشق آمد ز نفس خود عریان — تا بہ نفسے حدیث عشق مخوان
پنجہ آہنی ہمے باید — تا برابر بہ نفس شوم آید

احوال مراقبہ

متفکر ہمے بمان ہر دم — یک زمانے مشو تہی از غم
کار دشوار ہست پیش آیے یار — خنک آن دم کہ بہ شود این کار
فکر مومن عصائے دیوزن است — فکر مومن ز نور پیرہن است
فکر مومن رساندش بجمال — محو گردد بہ پردہ ہائے جلال
فکر مومن رہاندش ز خودی — کشدش تا سرادق صمدی
فکر مومن فزایدش عرفان — دہدش رنگ تازہ بر ایمان
ہر کہ در عشق دوست گام زند — دلش از ہر طرف ہمی شکند
عشق دلبر چو نا دکے گردد — خلوت و انجمن یکے گردد
ہر کرا خود دلبر حمت خواند — خود ہمہ گرد او بیفشاند
خود بیا موزدش کہ راہ کجا است — خود بفہماندش کہ این رہ ما است
میل دلدار طرفہ اکسیرے است — نظرے نیم ہم جہان گیرے است

كرم ولطف را نظاره كنم　　من حقيرم زخود چه چاره كنم

۲ بے رہ دوست چون شوم خورسند

بے تو نايد حيات خوش ما را　　اينچنين دل تو دادهٔ ما را
مختصر كن بفضل خود كارم　　كه ضعيف ونحيف و بيمارم
چيستم يك حقير پُر خللے　　نه دماغے نه قوتے نه دلے
عاشقان را عجب بود اطوار　　دست در كار و بار دل بايار
هر كه دل با نگار و رو بكسان　　اينچنين كس كم اوفتد بجهان
دل و جان پاك گشته از او ناس　　يكتن از عاصيان بوضع ولباس
پيش مردم غريق در دنيا　　وز درون خيمه زد بملك فنا
بر دل مشركان حال تبه　　نقش زد لا اله الا الله
هر كه آمد به شهر فقر درون　　رخت افگند زين جهان بيرون
هيچ دانی نشان مردن چيست　　مرده از نفس خود درين ره كيست
آنكه عشقش ز بيخ خود بر كند　　چشم و گوش و زبان او شد بند
شد برون كبر و عجب و حرص تمام　　سست شد پا و سر و شد اندام
دور تر از ريا و طالب اين　　كه نهالش كنند زير زمين
لذت نيكوان بجو اے يار　　چند روزے است لذت اشرار
آن شرابے بريز در دل من　　كه بسوزد از آن اناى من
تو كريمی و ما گدا هستيم　　بے سر و پا و بے نوا هستيم
هست احسان تو برون ز قياس　　از كدامے زبان كنيم سپاس

جاہل از بہرِ لذّتِ یکدم — بشکند عہدِ مالکِ اکرم

کاش دانم کہ از کدام عمل — خوش شود بر من آن عزرائل

ہا لغش نیست ہیچکس درکار — ہرچہ خواہد ہمان کنند آن یار

درطبیعت چو بوم اُفتادی — دشمنِ روشنی و آبادی

مناجات

بے تو گشتیم از سگان کمتر — ہمچو خاکیم بلکہ زان کمتر

کس نیاید نشان این آلاءُ — تا نہ از آسمان دہند نداء

تا بوقتیکہ فضلِ رحمان نیست — ہیچکس را نصیب زین خوان نیست

بے رفیق و جریدہ تن شدہ ام — در وطن ہمچو بیوطن شدہ ام

فضل کن بر من فقیر زمان — اے تو اہل تفضل و احسان

کیست مثل تو خود کجا مثلت — کہ نمود است کارہا مثلت

نشانِ اولیاء

عفت و صدق لہجہ و ایثار — صبر زیرِ مجاریٔ اقدار

خیمہ کندن ز مرتعِ دد و دام — شستن چرکہائے نفس تمام

پاک دل آمدن بسوئے کریم — جستن دلستان بقلب سلیم

سوئے مطلوب راہ نمائیم — اے خدائے رہت سر و پائیم

ہرکہ او ظالم است و خلق آزار — دشمنِ اوست ایزد دادار

آنچه دستت تطاولی کرده | گر نهالش کنی بصد پرده
آخر الامر سر بجنباند | زانکه تخم است و حق برویاند
سوی طرف دگر مبند خیال | آن چنانش بجو که جوئی بال
گر بمیری و با خداست دلت | خواب شیرین بود دم اجلت
هر که گریان بود پی زر او | بیزند موت خنده بر سر او
لب خود راست کن به لین سخن | کج دهانی ز خویش دور افگن

۲ چهرهٔ تابان بانبساط تمام

همچو دیوانگان مران گفتار | هر سخن را شمار کرده بیار
سخن خویش را بجش اثری | تا چه آرد درود برد گری
هر سخن را یکی اثر باشد | داند این را که باخبر باشد
خانهٔ محنت است اینخانه | قدم خود بدار مردانه
هر که در چشم او حیا نبود | گذرش اندرین سرا نبود
هر که کذاب هست و خلق آزار | دشمن اوست ایزد دادار
در ره او پر از محبت باش | دشمن کذب و فسق و غفلت باش
اصل کار است جان فدا کردن | خوردن تیغ تیز بر گردن
هر که جان را عزیز داشت مدام | مرد بر شعبهٔ نفاق آن خام
گر سپاری بیار نقد حیات | در دمی طی کنی ره سموات
بذل روح است اصل کار و اساس | معنی آیت اَحَبَّ النَّاس
هر کرا جانفشانی آمد کار | گیردش دست رحمت دادار

۱۰ صد حجاب است در رہِ انسان

سرِ ہر خدمت است دادنِ جان / دیگر آمد ہمہ فسرو تر زان
در دمے بیند آن شہید انس / کہ بصد اربعین نہ بیند کس
تا نیائی میان خون یکبار / ہست سودا، خام فتح حصار
میشود لعل سرخ پارہ سنگ / لیک باید دران قلیل درنگ
جانِ خود ہر کہ مے نہد بر کف / تیرش از فضلِ حق رسد بہدف
اندر آنجا ہمان است تاجورے / کہ دریخجا بخاک و خونست سرے
عاشقے را ہزار دفتر نیست / مطلب یار جز بہ یکسر نیست
آنکہ سر داد بعد ازان چہ گذاشت / بس ہمین نکتہ یاد باید داشت
جانفشانان مراتبے دارند / جان فشانان مقرب یارند
جانفشانرا خدا کند ہمہ نور / خود بنوشاندش شرابِ طہور
گر بخواہی نوازشِ دلدار / جانِ خود را بباز در رہِ یار
چون بروزے وداعِ جان بکنی / بہ کہ در کارِ دلستان بکنی
زندگی چیست زیستن چو سگان / ناگہان مردن و شدن زجہان
جز بذکرش مدار کارِ دگر / نیست اینجا گذار بارِ دگر
چند روز زیست ہرچہ مے بینی / بہرِ آن ترکِ یار چہ گزینی
شب چو بگذشت و روز کرد ظہور / چیست فرقِ شب تنور و سمور
سالِ دیگر کرا خبر کہ کدام / شد شکارے پلنگ خون آشام
آن دمِ کو ہیچ نیست دور اے یار / خویشتن را مدہ غرور اے یار

تن چه فربه کنی که این تنِ ما | خاک خواهد شدن بمردنِ ما
چون شود خاک این سر و سینه | چه کند کس تکبر و کینه
همچو خاک از همه فروتر باش | خاکساری گزین و حقر باش
چون زنی کوس کوچ زین اقطار | باز نائی درین بلاد و دیار
گر نتابی سرِ طلب از راه | ره کشاید بدولت ناگاه
تا نه صبرِ تو آتشکار شود | کے نصیب تو لطفِ یار شود
همه چیزے بدست قدرت اوست | صبر مفتاح گنج رحمتِ اوست
هر غمے را که در تو گیرد راه | میکشاید بوقت خود ناگاه
شرطِ عشق است جستجوے قوی | سوزش و صدق و صبر و گرم روی
عاشقانرا جفاکشی است شعار | با تنعم ترا بعشق چه کار
تا نه عشقت بسوزدت یکبار | کے دہندت دران حریم گذار
عشق را عقل دیگر است اُستاد | نیست این کارِ عقل مادر زاد
آتشے ہست عشق و دل چون خس | عشق را پا و سر پیا بد کس
مردِ کار اُفتاده میداند | که رهِ عشق آتش افشاند
صدقِ عشقت زخویش بردارد | وا ز صفاتِ خودت برون آرد
نامِ ابدال زان نشد ست ابدال | که مبدل شده صفات و خصال
کمترین خاصیت بعشق نگار | این بود کز خودت بردیکبار
مست روے نگار خود گردی | فارغ از روزگار خود گردی

نعت مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وسلم

بود افزون ترا ز ہمہ بکرم
سر بسر فیض چون ریاضِ ارم

در سخا و خلوص لاثانی
محو اندر رضائے سبحانی

بود دریائے رحمت داد ار
کس ندیدش بجود و فیض کنار

ہست صدق و عفاف حلۂ دین
ہم شکیبائی و رضا و یقین

چون بسود آن قدم بساحت خاک
پاک شد خاک از خس و خاشاک

ہر زمانے تبا ز در قربات
وا ز سرِ جہد ہا بکن طاعات

ہر کہ شائستۂ محبت اوست
از ازل در کمندِ رحمت اوست

ہر صباحے بخیز صاف درون
دور ترا ز شرورِ نفس حرون

منبسط وجہ با برادرِ دین
نہ بکس ریختنے نہ حقد و کین

ہست اسلام دین روشن و صاف
پاک از شرک و شک و لاف و گزاف

پیشہ گیر اے عزیز صبر و سکون
تا بہ بینی عنایت بیچون

در خموشی صلاح تست بدام
در ضرورت بود روا ست کلام

در حق را نگیر ہمچو گدا
مگر آید ز رحم و لطف ندا

استقامت بورز در رہ دین
در وفا شو چو قلعۂ روئین

۱۔ دل خود را بکش ازین دنیا

در تعریف اصحاب پیغمبر جنبہ صلی اللہ علیہ وسلم

جملہ ثابت قدم شدند بدین
سخت محکم چو قلعۂ روئین

تا بجدے کہ بذلِ جان کردند
ہرچہ شرطِ وفا ست آن کردند

در بیان افضال الٰہی

چو بداند ترا صبور و امین
حفظ او فر دہد ترا در دین

گیردت دست و جا دہد بر خویش
بادہ نوشاندت بساغرِ خویش

سازگاری کند ترا ہمہ جا
برگزیند بلطف وجود و عطا

ہرچہ مولا کریم فرماید
عملِ بندہ بر ہمہ باید

دور باش از مصاحبِ بدکار
صاحبِ بد بود بتر از مار

تا نباشد دوام بر خیرات
نشود ملکۂ دل آن حسنات

ملکہ راسخ است شرطِ عمل
ورنہ ناگہ فتد بکار خلل

چون بخواہی ازین جہان بگذشت
چہ بطیب منازل و چہ بدشت

ہرکرا یافتی دلِ روشن
برو دست در رکابش زن

خاکپائے بوس و خادم باش
جان و دل کن ہمہ فدائے رضاش

آخر ازین حجتِ قاطع
گشت برہانِ دینِ حق ساطع

ہرکرا استغفر است در ہر دم
اغلبش بخشد آن شہِ اکرم

تا نہ خود رحمتِ خدا برسد
تا ثمر نو نتش کجا برسد

کس ازین ورطہ کے رسد بکنار
لیک چون پردہ پوشدش ستار

ہر دمِ ما کہ بگذرد ناگاہ
سیلہا دارد از بدی ہمراہ

دلِ کس را چو بہ کند زین لشر
پردہ پوششش شود برحمتِ خویش

۱ ورنہ زین سیلہا کجا برہیم

مناجات

زہر قتّال خوردہ ام بسیار
جان خود را تمام کردم کار

خوردۂ من کنون بجو شیداست
آنچہ بینم کسے کجا دیداست

خیر یک جو ز من نمے آید
ہر چہ زاید ز من بدی زاید

گر نباشد عنایت اے شاہ
من بدوزخ فتادہ ام ز گناہ

چہ سخن راند از کسے آن شوم
کہ خود از دستِ خویش شد مسموم

کشتیٔ من اوفتاد در گرداب
دل من شد ہوا، مثل حباب

شدم از کاروبار خود نومید
اے کریم از کرم بہ بخش نوید

بے تو مردود ہر در و کویم
یاس شد رونما ز ہر سویم

از غموم ہم لفضل خود برہان
اے تو اہلِ تفضل و احسان

پشت خم شد ز غم کہ فتاد
بوزان از کرم نسیم مراد

اے خداوند آسمان و زمین
اے خطاپوش بندگانِ کہین

بر سر بندۂ خطا کارم

نطفۂ زار در رحم بودم
کردی از محض لطف موجودم

صورتِ آدمی مرا دادی
در لطیف و نوال بکشادی

از تو شد زندہ ہر رگ و تارم
چون سپاسِ کرم بجا آرم

چون درخشید لطف تو بر جسم
قطرۂ شد بصورت آدم

اندران جائے مظلم و تارم
بود لطفِ تو ہر زمان یارم

چون نزادم بلطفت اے دادار … هم دران دم شدی تو ناصر یار

مهر خود را بما مکم دادی … خود نهان در تلطف استادی

قدرت خویشتن چه بود مرا … پروریدی بلطف و جود مرا

دادی از لطفهاے رنگینم … صد غذا هاے نرم و شیرینم

پرده هایم همه بپوشیدی … اے پناه تو زانچه مے دیدی

چون ببخشیده مرا بسیار … هم کنونم ببخش اے ستّار

یک نظر کن ز لطف و جود کرم … تا بیابم رهائی از همه غم

دور کن از کرم زره خللم … اے فدائے ره تو جان و دلم

هم کنونم چو نطفه افتاده … از بدی بر تعفن آماده

بنواز از کرم دگر بارم … یک نظر کن بحالت زارم

صورت آدمی ببخش زجود … اے که الطاف تست نامحدود

بعد زانم برون فگن زکرم … از مضیق مشیمه طبعم

بعد زانم برحمت او فر … بسپارم بمهر ور مادر

تا بنوشم ز شیر پستانش … فیض یابم ز بحر فیضانش

مهر ور هر کس از رسول تو کیست … بکنارش همیشه باید زیست

جوئی شیر هدایت است دلش … شد مخمر بشیر آب و گلش

مادرے مهر ور چو او نبود … کس عدیلش بخلق و خو نبود

خود بخواندی ورا رؤف و رحیم … مظهر لطف و جود و فضل کریم

فضل باریتعالی بر محمد مصطفی صلعم

خود بلطف و کرم گرفتش دست — خنجر خویش بر میانش بست

جان فشان در ہمہ مواطن خیر — ممکن از یار التفات بغیر

مصطفیٰ نائبِ رسولِ خدا است — بخدا ہست راه او ره راست

ہرچہ آورد از خدا آورد — قدم خود برون ز حکم نبرد

شد ہدایت ہمہ درین محصور — کہ ز آورده اش بجوئی نور

آنچہ در وے ثواب آخرت است — ہمہ مشروط با متابعت است

قدم اندر متابعت نہ چیست — تا پذیرند ہرچہ کرده لست

ہرکہ بر وفق حکم مشغول است — بر سر فرد ہست و مقبول است

وانکہ کارے کند بمرضیٔ خویش — گو ہمین کار راست یا کم و بیش

فرد واجب ہمے شود زنہار — گرچہ میرد دران بآخر کار

فرد مر حکم را بود پاداش — ورنہ لغو است و بازئی اوباش

ہمچنین ہرکہ شد مطیعِ کتاب — یابد از کردگار فرد و ثواب

مدد ے کن کہ از گداز درون — کارم از پرده او فتاد برون

مے نماید درشت آسان — بعد ازان راه می شود پیچان

تا پس از اوفتادنت دربند — چاره ات را چنانچہ ہست کنند

گر ہم از اولین قدم ہشیار — بر تو ریزند رود ہی لعبرا

ہرکہ خنجر خورد برائے خدا — برہد از مضائق دو سرا

تازه یابد حیات از دادار — پوشدش ظلِ رحمتِ غفار

بے تو ہر چیز ہست بت در راه — ہر یکے نیست زین بتان آگاه

آن کرم کن کہ زین تبان برہم — واز کدورات اینجہان برہم

روز و شب جز رہِ تبہ نرویم — نفس را پروریم ورہ نرویم

ما اسیرانِ نفس الامان — چہ توانیم کرد نفش جان

یک قدم گر نہیم پیش براہ — صد قدم باز پس فتند ناگاہ

راست این است کز رہت دوریم — زیر نفسِ حریص مقہوریم

تو کریمے و ما پُر از جوریم — بندۂ نفس خویش چو ستوریم

شکر نعمت بجا نمی آریم — در خور و خواب وقت بگذاریم

؎ منعما بندۂ حقیرم و زار

تو کریمی و من ترا بندہ — گریہ از رحم تو شود خندہ

دور گردان ز من بلائے مرا — واز کرم بشنو این دعائے مرا

اے خداوند چارہ ام فرما — دوختِ پارہ پارہ ام فرما

زان ہمہ کارہا بصد دردم — کہ نہ بر وفق مرضیت کردم

بادشاہِ منی و چارہ گرم — من سراسر حقیر و بے ہنرم

گر ملکے ام نہ آدمی زادم — زین سبب در مزابل اُفتادم

لطف تو از قدیم بر من ماند — چون منی را باوج عز نشاند

گر نبودے عنایت دمساز — بودمے مردہ از زمان دراز

زیستم با رخِ تو تا این دم — بعد ازین ہم بہ لذت زیستنم

آن کسانے کہ بے تو شادان اند — میتوان گفت سخت نادان اند

؎ حیف باشد تغافل از یادش

هرچه دانی درون من ای شاه
بخدا وندیت که پرده بپوش
یک جو اندر درون من نگذار

از کدورات نفس و حال تباه
بر هانم ز بهر رعونت و جوش
که ازان خاطرت شود بیزار

حال پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم

بنگر آخر که در غزا و جهاد
کردگارش چگونه نصرت داد
چون ظفر یافت بر همه شاهان
چون درخشید دینش از ادیان
دین اسلام بعد ضعف و کلال
چون قوی زور شد با سرعت حال
زود تر بر سر تمام جهان
چون فرا تافت همچو برق یمان
چون تبان را ذلیل کرد و خوار
چون زد آتش بخانه کفار
چون اثر کرد نور او چو قمر
چون برافگند شرک را یکسر
چون جهان را بدین حق آراست
چون برآورد شان ز بهر تارات
لطف حق بود روی تابانش
صد صلوٰة و سلام بر جانش

ای معدطفی را بوصف او نشناخت

نعت رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم که در رویا حصه فرموده است

آنقدر شیر علم نوشیده
که ز ناخن برون ترا دیده
علم بکتب نخواند و خط ننوشت
قادرش از ازل العلم سرشت

ایزدش در ہمہ علوم افزود
بر جانش صد اصلوٰۃ و درود

ہمہ بودند سابقانِ شرف
پا بمیدانِ جنگ و جان برکف

سر خود باختند از پئے یار
خون خود ریختند بہر نگار

جنگ شان نے برائے دنیا بود
نے بناموس و ننگ ہیچا بود

ہمہ جنگ از برائے حق کردند
اتبغار رضائے حق کردند

عشق دلبر چہ بود قسمت ما
رفتہ رفتہ رسید نوبت ما

چون پُر از جام عشق او بشویم
کوس رحلت زنیم و ہم برویم

رفتنی ہست این مقامِ فنا
دل نہ بندی درین سپنج سرا

گل فرو ریزد از خزانِ اجل
خار را خود چہ پایہ ہست و محل

مناجات

بے تو پر از فساد و شر ہستم
ہر چہ گویند زان بتر ہستم

نہ زبانم بوفق حکم روان
نہ دو چشم موافق فرمان

تیرگی ہائے نفس خود کا ہم
زہر آمیخت است در جامم

آنکہ از کوچۂ تو بند رخت
ہیچ عزت نیابد آن بدبخت

ہمہ عزت بدرگہِ مولیٰ است
ہر چہ مرضیِ او ہمان اولیٰ است

تو کریمی و شاہ بندہ نواز
مے پذیری اگر کسے آید باز

تاج بخشی بہ بندگان ہمین
سرِ شاہان بدرگہت بزمین

فضلِ تو بہرہ است ہر دم را
رحمتِ تو گرفت عالم را

هر کہ عذر آورد بدرگہِ تو | میکشائی درِ نوال برو
هر کہ آمد پس از ہزار خلاف | ماجرا در نوردی از الطاف
ہست منشورِ فضلِ تو قرآن | خنک آنکس کہ رفت بر فرمان
زود تر فکرش شود در بند | حظِ توقیع در کفش بنہد
قدم اندر ہوا، خود را ندیم | کہ ز نقشِ حرون فرو ماندیم

۱۶ نومبر ۱۸۸۸ء مناجات خداوند تعالیٰ

ہست علمت محیطِ عالمیان | حال یکذرہ نیست بر تو نہان
هر کہ از بوئے عشق تو شد مست | دل او از تمام خلق گسست
تا نخوانی تو خود بلطف مزید | نتواند کسے بتو برسید
از نگاہت گدائے گردد شاہ | دولتِ لازوال ہست نگاہ
لطف فرما بہ بندۂ احقر | اے عتابِ تو بہ نہ لطفِ دگر
مے پرد مقبلِ تو از دُنیا | بدو بالِ محبتِ مولےٰ

نعتِ پیغمبرِ خدا صلی اللہ علیہ وسلم

تا نباشد مطیعِ آن مسعود | نرسد کس بمنزلِ مقصود
آن چراغ ہُدا است دنیا را | مے نماید طریق مولےٰ را
هر کہ زو سر کشید شد گمراہ | ناگہان او فتاد در تگِ چاہ
آن کلیمے کہ عرش شد طورش | ہمہ انوار شعبۂ نورش

تو ازین چشم خود از وبستی
کہ بصد فسق درگرو ہستی

چشم شپر اگر نہ بیند راہ
چشمۂ آفتاب را چہ گناہ

در بہاران بپرس از اشجار
سنگ را چیست قدر ابر بہار

جان ما را ز بند جہل کشاد
صد درود خدا بجانش باد

ع یا رب از ما بدو سلام رسان

من ہمانم و این ہمان گفتار
کہ بگفتیم پیش زین صد بار

این شقی خانۂ تو پاک بروفت
سنگ بانگست بر سر او کوفت

نعمت بیکران بود در پے
کہ رباید ز راہ تو گر پے

آشنائی دہد بیار قدیم
رہ نماید ببارگاہ کریم

ع بارہا از زمین بروئیدیم

یار دلبر چو حالت من دید
آب در دیدگان بگردانید

بیان نفس

گر ہمت بصیرت دینی
سود خود در فنا خود بینی

از چنین جسم خاک اولی تر
زین حیاتی ہلاک اولی تر

ہر کرا دل بحق قرار گرفت
لطف غیبش در کنار گرفت

در جوابش فقیر نیک سرشت
بر قفائے ورق دو حرف نبشت

حال قیامت

کاملان از پئے چنین روزے — مے گذارند در تپ و سوزے

ہمہ شب چون مبارزان نبرد — ایستادہ بہ ہول و خشیت و درد

در نشستہ بگوشۂ صحرا — بہتر است از مصاحب جہلا

روئے خدمت بتو کسے آرد — کہ توقع بہ نعمتت دارد

غم ایمان بدار نے غم جان — ترک جان کن اگر بری ایمان

آنکہ بر ما شکِ تو صدگون است — مے ندانی کہ حال ما چون است

گر رفیقِ تو اوفتد بگناہ — روئے خود را ترش مکن ناگاہ

پند فرما برفق و رحمت و سوز — یار ناید بکار جز زین روز

از پئے او دعا و زاری کن — روئے خود در جناب باری کن

تا بصدق تو ایزدِ دادار — برہاند ورا از آن آزار

زانکہ رشد و ہدایت و ایمان — ہست امرے ز جانبِ رحمان

کس نیاید درین خجستہ حرم — تا نہ اورا کشند خود بکرم

راہ دانش عزیز دار اے دوست — وصف ہر کس بقدرِ دانش اوست

دلِ دانا است سرّ ہمہ خمّے — راز نادان عیان شود بدمے

سرِ ہر غفلت است طول امل — روئے دل تافتن ز یاد اجل

روش خویش را نگاہ بکن — از پس و پیش خوف چاہ بکن

بردباری کمال انسانی است — زود رنجی نشانِ نادانی است

ہر کہ گفتارہا کند بسیار — لغزش اندر سخن فتد ناچار

دیدۂ صد گناہ و پوشیدی — اے پناہت درانچہ میدیدی

گرچہ از خود کنیم جہد ہزار ۔ بے تو کے با نظام افتد کار
ہر کسے سوئے او فرس راند ۔ تا کرا یار خواہد و خواند
دل منور تن نحیف و نژند ۔ پوست خشک و استخوانے چند
دائما در لباس غربت باش ۔ دور از زی کبر و نخوت باش
جہد کن و دست بزن سر کنار ۔ تا چہ پسند و کرم کردگار
چون طرف آمدنش نیست خاص ۔ ہر طرفے در نظر خود بدار
زندہ تن جملہ قسم حیوان است ۔ زندہ دل شو کہ زندگی آنست
سوز عشق است دانش افروزی ۔ سوز دآن دل کہ نیستش سوزی
عاشق صادق ہست آن مردے ۔ آنکہ از عشق گیردش دردے

حال عوام بدعتی

بے خبر از شریعت معبود ۔ مترسم برسم ہائے ہنود
نے حیا و نہ شرم نے خشیت ۔ دامن آلودہ از دو صد بدعت
با چنین روزگار و فسق و فجور ۔ سرکشیدہ بکبر و ناز و غرور
گر کسے باز داردش این راہ ۔ کندش از رہ رسول آگاہ
بانگ بر وے زند کہ وہ چہ مرا ۔ باز داری ز منہج آبا ر

بیان اصحاب پیغمبر محمد صلی اللہ علیہ وسلم

ہمہ با تیغ حضرت عزت ۔ برزدہ سر ز قبۂ غیرت

از پئے حق نہادہ بر کف جان
مرد رزم و مبارز میدان

ہر یکے آفتاب صدق و یقین
عامل کارگاہِ جلوۂ دین

ہر پاکان بجان خود بنشان
تا شوی جانِ من ہم از پاکان

دامنِ تیرہ باطنان برہان
رو بجو نیکوئے ز نیک دلان

ما درِ این بتان بت نفس است
مومن آنکس شود کہ آن بشکست

در بیان نفس

در ہمہ مردمان است این سگ بد
ایک مرد گزیدہ را انگزد

خواجہ چون بزملو د و کار زاد
بے سخن شد عیان کہ چیست مراد

در متابعت

در پس داعیش برو مولا
تا نیفتی بگمرہی و بلا

آنکہ خوفش ز خوف برہاند
از کرم دان اگر بترساند

در علامت اولیا و اہل اللہ

پُر شد از عشق آبگینۂ شان
بوئے دلبر دمد ز سینۂ شان

گر تشنگانی چنین خدا چہ درو ست
استخوان ست و خون و سہ پوست

روز محشر کہ دل شود ز خون
در خیالت فسانہ است و فسون

راستی را بدل اثر باشد
گرنہ آگندہ گوش و کر باشد

خوش شود اہل دل ز حق گفتن　　چہ مقام ملال و آشفتن

گر بہ ہیکل چو کوہ قاف بود　　ہم خدا نفس بر خلاف بود

ہرزہ گوئی مکن بفقر قیاس　　فخر ہی نیست اینکہ ہست لباس

ترک دنیا بر دم آموزند　　خویشتن سیم و غلہ اندوزند

دین دگر ہست عہ وین دگر شب داج　　خویشتن را مکن بجہل آماج

جان تاریک و گفتگو بفروغ　　معدہ خالی گلو زند آروغ

باید آن شاطرے درین میدان　　کہ بود سخت و گوش و آہن جان

چون جوئ نیست ذوق ربانی　　آسیائے تہی چہ گردانی

خاک و خاشاک دل نمی بردند　　آہن سرد را نمی کوبند

چند بازو زنی بشرک و فساد　　باز بین سوئے آن کہ بازو داد

مذہب اہل ہنود

با خداوند پاک بغض و شقاق　　بر سر مشت خاک این بلغاق

اے غنی بندہ عاقبت بندہ　　ور بمشک است و عنبر آگندہ

تا نگردد خدا نصیر و معین　　من چسان در دلت بریزم دین

مذہب ہندوان ابلہ دون　　مذہبے ہست طرفہ بوقلمون

۱۲ خود فرازند و خود فرو ریزند

گاہ گویند ہیچ نیست بشر　　ہمہ جا ہست ذات پرمیشر

گاہ گویند خلق چون شد بد　　پسر جسرت و کرشن آمد

عہ یعنی دینداری شے دیگر و این شب تار دیگر است ۱۲

گاه گویند این سخن بیجا است	گر لشر نیست کار بد ز کجا است
گر بهر جا است صورت دادار	چون توان گفت کان همه اوتار
همه چون دشمنانِ خود بودند	راون و رام هر دو معبودند

۱۷ گاه گویند چون زمین ز فساد

گاه گویند چو دمے باید	طاعت و بندگی چه کار آید
گاه گویند هر چه نیک و بد است	همه از حکم و خواهشِ احد است
گاه گویند این گمان خطا است	هر چه بر ماست جمله از بر ما است
گاه گویند که شاستر ز خدا است	هیچ دینے جز این نباشد راست
گاه گویند کار راست شمر	چه مسلمان چه هندو و چه دگر
گاه گویند که کار چیزے نیست	خود بخود مرد هر که چیزے نیست
گاه آتش پرستد و گاه آب	گاه بندد دو دست پیشِ دواب
کار نیکو است اصلِ آئینے	نکبت هر کس شود بهر دینے
بنگر این قوم غول و هرزه درائے	چون مخبط شدش تفرس رائے
گه شود رام را رہین رہی	گاه گویند که رام نیز توئی
گاه گوید که جمله خلق یکے است	هر که دارد دوئی اسیرِ شکے است
گاه گوید دوئی ضرور افتد	راون و رام چون یکے نشود
گاه گوید که کوششے باید	تا ز بسته راز بکشاید
گاه گوید که سعی و رنج چه سود	هر چه آن بودنی است خواهد بود

رہبانیت

یارا گیر و دیگران بگزار — یک دل است و بس است یک دلدار

ہر کہ این خانہ بہر خویش گزید — عاقبت رفت و پشت دست گزید

عشق چون جائے خود بجان نکند — این نشانش کہ بے نشان نکند

کردہ بودند سخت بر خود کار — تا شدند از صعوبت زار و نزار

از ریاضات ریش و خستہ شدند — چون کمان ہائے در شکستہ شدند

حق ازین کیش آن عنا برداشت — وان شدائد ہمہ زما برداشت

رسم رہبانیت درین دین نیست — کہ چنین کارہ کار تحسین نیست

کار موقوفِ فضل دادار است — این تشدّد نہ لازم کار است

بیان توحید و ردِّ شرک

دل و جان بہرِ دین نثار ہر است — بار این کارہ کار و بار ہر است

دولتِ دین بہ تن گدازی نیست — جز بافضال بے نیازی نیست

اجنبی گر بغصّہ میسر و رنج — نتواند رسید تا آن گنج

ہست مارا یکے خدائے یگان — کہ کند مشکلاتِ ما آسان

گر مسلمان پرستدش دہ روز — از سر صدق و جان فشانی و سوز

درِ بستہ کشایدش ناگاہ — گردد از راز عاشقی آگاہ

انس و شوق و سرورِ دل یابد — روئے ہمت ز غیر حق تابد

خود کجا میدہند توفیقش — کہ کشاید دو چشم تحقیقش

اے کہ عمرت بہ سنگ فرساید — ہیچت از سنگ مرگ یاد آید

نیست حاجت گلیم کہنہ بدوش
دل بدلدار بند و دیبا پوش

نیست اندر سرائے ہیچ غنی
چون قناعت متاع مفت و ہنی

سنگ بیجان زدہ است بر تو راہ
سنگ افتد برین قیاس و نگاہ

آگہے چیست سنگ بیجان را
کہ چہ مشکل فتاد انسان را

سنگکے ہست این بتے نادان
ہیچو سنگے نشانہ دشمن جان

اعتقاد حصول ہوشت برد
کرد یک شرکت اندر اندر خورد

چون برستی دلت گرفت قرار
عقل و رائے تو پست شد ناچار

چون خدائت نداد نور درون
فکر و فہم تو جملہ گشت نگون

شرک ورزی عبادت انگاری
کفر گوئی صواب پنداری

۱۱ ستمبر ۱۹۰۸ء

گر ہم اکنون نداند او داند

گر ترا رحم آن یگان بکشد
دولتت سوئے باغبان بکشد

تا نہ کس سر زجان و سر تابد
بار آزردہ را چسان یابد

لعنت خلق سہل و ہم آسانست
لعنت آلنست کو زرحمان است

خود دلے را کہ بوئے عشق رسید
میکند وصف یار در توحید

مذمت گور پرستی

گور مردان بابلہی مپرست
کار مردان بکن گرت خرد است

ہر کہ چرخ فلک برو گردید
بہ یقین دان کہ بندہ است و پلید

چندزان شاہ بیخبر ماندن
چند زین گونہ کور و کرماندن

گیر راہ کسے کہ آنگاہ ہست
بِرَہ آن مرد کہ بے راہے ہست

گفتن آسان بود ازان چہ عجب
آنکہ کردار داردش بطلب

راہ رو گفتگوے راہ بکن
چون گدا قصّہ ہاے شاہ بکن

نام زرگر بیایدت بزبان
زر نیاید بدست آن نادان

دل نکردہ ز جرکِ دنیا صاف
برزبان از رہ خدا صد لاف

مذمتِ شرک

چہ بتر زانکہ عاشق رخ دوست
دیگرے را نشان دہد کہ چو اوست

مذہب عاشقان بود توحید
شرک ورزد کسیکہ ہست پلید

دیدہ آخر براے آن باشد
کہ رہِ راستی عیان باشد

کار مردان علاج آزاری
زیرکی از پے ہمین کاری

بیدیانت چہ بے دیانت دین
کہ گرفتند شرک را آئین

شرک رسمیست سخت زشت و پلید
کس بشرک آوری بحق نرسید

گر شریکش بود ز خلق دگر
گردد این جملہ خلق زیر و زبر

آنکہ از خاک زاد گردد خاک
چون توان گفتش ہمین پاک

چیست آن بندۂ بیانِ فقیر
چون خداوند ما قوی و نذیر

ہست مارا یکے کہ ہر دو جہان
در کفِ حکم اوست در ہر آن

گر بخواہد کند دو صد عالم
ور بخواہد فرستدش بعدم

قدسیان پیش او سجود کنان
چرخ گردون ز خوفِ او لرزان

این شراب و کباب روے نگار
یاد مے آید از درستی کار

ہر کہ از فاقہ ما ہتے دارد
جز غم نان غمے نمے دارد

خالق خلق ہست خرم و شاد
ہر کہ زاد است زار و گریان زاد

تا نہ ریزند بر سپید سیاہ
نتوان شد ز ہیچ حرف آگاہ

عشق الٰہی

ننماید بچشم عاشق زار
ہشت جنت چو بوسہ بر لب یار

چون نہ بینی بچشم نیک مرا
چشم بد دور اینچہ ناز و ادا

از مہم او بسوئے یار بود
کہ ازان بہزار بار بود

تو لفکر ہلاک من شب و روز
بتکالیف ہجر خود جان سوز

من اگر اختیار داشتمے
عمر خود ہم بتو گذاشتمے

دادمے عمر خود ترا برضا
تا فزونت شود حیات و بقا

گر بگویم ز شعلہ ہائے درون
دود خیزت ز تربت مجنون

عشق روئے نگار خونم سوخت
ظاہر و باطن و درونم سوخت

دل برفت است و جان بر غم و سوز
ہست و آن ہم مسافر دو سہ روز

یار دلبر کہ روئے خود افروخت
جان فدائش اگرچہ جان را سوخت

دل کہ جویائی دانش و داد است
ہر دم اندر فغان و فریاد است

نصیحت

از برائے دو روزہ حرص و ہوا — پس پشت افگند کتاب خدا

از سر صدق دم بذکر برآر — خواہ در گوشہ خواہ در بازار

ما کہ دل باختیم در رہِ دوست — ہر چہ در ملکِ ماست دولتِ اوست

آنکہ با یار ہست پیوندش — ظلمت سالہا برو پندش

ہر کہ در شہوتے فرو افتاد — دیگرش نامِ حق نیاید یاد

ناید اندر قیاس و فہم کسے — کہ شود کار پیل از مگسے

اینچنین روح آدمی زادہ — یوسفے ہست در چہ افتادہ[۲]

صحبتِ خوب راست خوب آثار — اے خنک زشت رو کہ خویش یار

ہر کہ در خلوتے بہ یار نشست — درِ خود را برویٔ خلق ببست

چہ بگویم کہ شرح سوز و گداز — نتوانم بروزگار دراز

گر مرا گم شوم مرا خراب مکن — تو مہے کارِ آفتاب مکن

جان فشانم چو دلستان بینم — حیف باشد کہ رایگان بینم

کس نماند ز دستِ مرگ آزاد — ہر کہ بینی برائے مردن زاد

دلبرا ہجرِ رویٔ تو نتوان — با تو پیوستہ است رشتۂ جان

ہر کہ دل فارغ از نگار کند — عیش را بر غم اختیار کند

چون منی را چہ جائے اینکہ قدم — زند اندر طریق درد و الم

روز و شب گریہ با کنم آغاز — گر تو از گریہ ام بیائی باز

چیست بلبے یار جان و تن کہ نسوخت — آتش اندر دلے بزن کہ نسوخت

خلق گویند یار خون ریزد — گو بگویند زین چہ برخیزد

[۲] روح تو چو صحبت یوسف در چاہ ، چو صحبت قرآن در سر ز لطیف آمد۔

سخن غیر دوست نپسندم — گر دهد پند ور دهد بندم
ایکه گفتی ترا غمے بدهم — گر دهی غم ز هر غمے برهم
عشق با قفل یار راست کلید — روز آئینه کے توان پوشید
بخت گردد چو باز گردد یار — رو دهد دولت از رخ دلدار

فرخ در صحبت درویشان

گر ترا رحم آن یگان بکشد — دولتت سوئے شان عنان بکشد
زین جماعت اگر جدا رفتے — در نخستین قدم ز پا رفتے
جائے آن دور مانده زین بستان — با زمانده بدشت بر ز دوان
گر درین راه بشتافتے — آنچه زو یافتم بیافتے
هست نرمی سرشت پاک — خاک شو پیش زان که گردی خاک

در صفت اصحاب محمد صلی اللہ علیه وسلم

تا کنون بوئے عشق آن متبال — مے دهد زان مرابع و اطلال
زنده جاودان ترا بر سر — مردگان را چرا کشی در بر
گر کنی بندگی بصدق و حضور — از در و بام تو ببارد نور
بشنوندت همه ثنا خوانان — برکات دوند سلطانان
هست این قوم پاک را جاهے — که ندارد جهان بدور اهے
در دل شان بتافت آن ایمان — که ابوبکر رضہ داشت و عثمان رضہ

اندرون ہا منوّر و روشن — پاک و ہم خرقۂ حسین و حسن
اوفتادہ بلجّۂ اعظم — نے ز مدحِ کسے خبر نہ ز ذم

آمد مجید د بہ ہر صمدی

بر سرِ ہر صمدی برون آید — آنکہ آن یار را ہمے شاید
کیست آن کس کجاست یا و ایش — تا سرِ خود نہیم در پایش
جز تو دل ہیچ نقش نپذیرد — خود چہ چیز آنچہ جائے تو گیرد
منزلت دارد آن نکو صفتے — کہ ندارد برِ تو منزلتے

در بیانِ تعلقِ الٰہی

ہست عزت ز طرف ربِّ مجید — کس بجائے بزور خود نرسید
آنکہ دردِ محبتش بگرفت — گر بمیرد ز درد نیست شگفت
آنکہ تقویٰ گزید و صبر و شکیب — کار و بارش ہمہ بگیرد زیب
صبر ورزد اے عزیز در ہر باب — تا دہندت جزا بغیر حساب
غم و حزنِ تو گر بود پئے دین — ہم ملائک شوند با تو حزین
زان پست چون ظفر رسد خدا — با تو شادی کنند ارض و سما
ہمچو آن امردے سیاہ نامہ — کہ بپوشید چون زنان جامہ
ریش چون آیدش بدان خویش — دیو را نفرت آید از رویش
دوستِ خلوت است ہر عاقل — زانکہ در خلوت است صیقلِ دل

بکسانرا مدان تو بکیش و نزاره
کہ خدا ہست یارِ ہر بے یار

گر ضعیفے بنالد از ذوجاه
غلغل افتد در آسمان زان آه

در حریف تو خوئے تو تابد
عاقل این نکتہ را اثر یابد

توبہ کردیم ما ز شرک برون
ماند شرکے ازو بتر بدرون

شرک باطن نہ اینچنین آسان
کہ رود جز تفضل رحمان

این سگ نفس از سگان تراست
دشمن است وز دشمنان تراست

در مذمتِ حرص

ہفت دریا فرو بری زہوا
سوزش حرص باز ہست بجا

چارۂ نفس را نداند کس
چارہ‌اش ہست رحم خالق و بس

اے بسا چیزہا کہ نیست نہان
ہمہ اقفال بر دلِ خودان

در دل چون گشود بر شرے
نیست بر روے او فراز درے

دیدارِ یار

گر بپوشی بکف دو دیدۂ خویش
ہیچ چیزے نہ بینی از کم و بیش

گر نہ بینی جہان نہ معدوم است
اینہمہ شومئ کفِ شوم است

ہمہ پرسانِ راہِ باغ و بہار
کو کسے کو بپرسد از رہِ یار

چون بدی را گناہ میدانی
گشتدت جانب پشیمانی

ور ندانی گناہ را کہ بد است
آن نشانِ شقاوتِ ابد است

نفس سرمایهٔ شر و شورست | اژدہائے دمان پر از زورست

صفت اولیاء

ظاہر آراستہ بشرع متین | باطن آرام یافتہ بیقین
رخ شان تافتہ بنور یقین | دل شان یافتہ قرار بدین
مردہ از خود برائے حیّ قدیر | شستہ نقش دوئی ز لوح ضمیر
تا توانی غریب و مسکین باش | دور تر از تکبر و کین باش

در نعت پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم

آن عنایت ہا کہ شد بر اولیاء | شد ز یمن اتباع مصطفی
ہر کہ خود را کرد تفویض درش | لطف یزدان میشود خود رہبرش
خوئے شاہان در رعیت جا کند | چرخ اخضر خاک را اخضر کند
آن رسول مجتبیٰ بود آفتاب | مشرق و مغرب شد از وے فیضیاب
صد ہزاران شیر بود اندر تنے | ہر دو عالم را ہمی پیدا ازنے

مناجات

آن کرم کن کہ ماسوائے ترا | در حریم دلم نماند جا
از جناب تو در کہ رو آرم | منکہ اندر جہان ترا دارم
آن دلے دہ کہ راہ تو گیرد | وا ز دو عالم پناہ تو گیرد

جانم از سوز خویش روشن کن — دیو را نا امید از من کن

تا بمهر تو گشت پیوندم — دل ز دنیا و آخرت کندم

من بعالم برائے تو زادم — دیگر از هر دو عالم آزادم

غم و اندوه و درد و ذوقم ببخش — انس و مهر و وفا و شوقم ببخش

دلم از درد و شوق خود خون کن — بر با هوش و سخت مجنون کن

سینه از درد خویش ریشم کن — مظهر جذبه‌هائے خویشم کن

در غم و درد خویش زارم کن — در تب عشق بیقرارم کن

این حقیرش بسوئے حق خواند — گر همه اکنون نداند او داند

اے خدا چاره کن بیک نظرم — هیچکس نیست با تو چاره گرم

اے بر بهت نثار جان و وجود — چه کنم تا شوی ز من خوشنود

نابکار و ذلیل و عریانم — آبرو در سخته بد بیانم

آن خداوند آنچه بد کردم — تو بدانی کز و بصد دردم

کس شریک تو نیست در دو جهان — هر دو عالم توئی خدائے یگان

تو وحیدی و پاک و فرد و قدیم — تو بزرگی و شان تست عظیم

پاک ذاتی و پاک در همه کار — پرده پوشی و غافر و ستار

کشتی ده بسوئے خود ز انسان — که همی نایدم قرار از آن

سجده ندیت که همی خواهم — اشکبار شده بدرگهت راهم

روم از درد تو بجا که دران — همه بدرد تو شدم ز گور بران

گر درین صدق جان من یابی — نظرے کن بمن به تو ابی

شب چو از درد گریه سر بکنم — بستر خود باشک تر بکنم

بیخودم کرده بجذب درون — جمله عالم بیهوش و مس مجنون

جمله ما و منی ز من بردے — دود از هستی ام برآوردے

کشتی وا زجهان نهان کردی — صد فنا سوئے من روان گردی

در بیان محبت الٰہی

درجهان روشن اند انوارش — آشکارا اند قدرت و کارش

سخت آزار هست شرک ایار — جهد کن تا رهی ازین آزار

هم محبت بحسن ظن خیزد — یار با یار خویش آمیزد

تو که فارغ ز عشق جانانی — حال دلدادگان چه میدانی

عاشق آنست کو زجان خیزد — عشق و عشرت بهم نیامیزد

صبر از کارهائے ناهنجار — صبر زیر مجاری اقدار

بیشود دل ز هجر دلبر خون — فرقت یار میکند مجنون

عاشقے چون کند شکیب و قرار — که ندارد برهش دیده نگار

هر که از دلبرے جدا گردد — کار او گریه و بکا گردد

حمد باریتعالے عز اسمه

هرچه از وصف خاکی و خاک است — ذات بیمثل او ازان پاک است

نیست چیزے بذات او انباز — نه بجنس صفات او انباز

نہ زنش نے پدر نہ مادر او ۔ نے برادر نہ پور و دختر او
دو جہان جلوگاہِ قدرتِ او ۔ کثرتِ شان گواہِ وحدتِ او
در قیامت کہ کار خواہد بود ۔ ہمہ را رو بیار خواہد بود
گر ازین برتر آوریم بیان ۔ نیست بر وفقِ فہم ہم نفسان
ہرچہ آید بفہم و عقل و قیاس ۔ ذات او برتر است زان و سواس
دور بینانِ بارگاہِ الست ۔ غیر زین پے نبردہ اند کہ ہست
بفن و حیلہ سوئے او نرسے ۔ جز بلطفش بکوئے او نرسے
ہرچہ نقش وجود یافت ازوست ۔ ہمہ مخلوق دست قدرت اوست
آہ و فریاد و جزع و فزع و فغان ۔ ہست عاداتِ کودکان و زنان
کار مردان تحمل است و سکون ۔ گرچہ دل گردد از حوادث خون
ہر کہ خویش و عزیز و یار بود ۔ بر جدائی مآل کار بود
اللہ اللہ چہ پاک دین ست این ۔ مظہرِ چشمۂ یقین است این
اہل اسلام پاک دینان اند ۔ ور زمین و زمان ایمان اند
ہر کرا اینچنین صفات بود ۔ چشمِ او چشمۂ حیات بود
جز ازین در پناہ دیگر نیست ۔ جز ازین راہ راہ دیگر نیست
اے تو مارا چو مردمِ دیدہ ۔ از ہمہ مردمان پسندیدہ
ہر کہ آمد درین ریاضِ یقین ۔ یافت از صد شک و گمان تسکین
شد فراغت ز شرک و ناپاکی ۔ تافت بر سینہ نور افلاکی
ہر کہ آمد براہِ یزدان مرد ۔ متعاقب بدور سد غم و درد

ذکر جزع

علامت اسلام

گر تضرع کنی و گر فریاد بدہندت ترا سوال مراد
کردگارے کہ آفرید جہان میکند مشکلات را آسان
طالب زر یکے جہان انگارہ سوختم در تلاش طالب یار
گر کسے صدق دارد و اخلاص بیند از بہر خود کرامت خاص

حالِ کافران

گر ببیند زبان یک دانہ نشنود پند خویش و بیگانہ
اینقدر مے خورد غمِ دنیا کہ کشد صد غم و ہم دنیا
سود بر سود خواہد و گیرد بر سر سیم و زر ہمے میرد
غمِ دین را نمے خورد یکدم وائے بر حالِ کافرے بیغم
غمِ دنیا مخور کہ بیہودہ ست ہیچکس در جہان نیاسودہ ست
غمِ دین خور کہ غمِ دین ست ہمہ غم ہا فروتر از این ست
سوختم اندرین تاسف و درد کہ کسے پرسدم علامت مرد
تا ببندید رسوم در بندی کے بسیار عزیز پیوندی
اے بسا راز ہائے نامعلوم کہ عیان میشود بترکِ رسوم
فکر ناپاک کردہ در رہِ پاک خویشتن را نمودہ اند ہلاک
ہر کہ داند فدائے جان کردن وصف او کے توان بیان کردن
اعتدال ست از طریق کمال معتدل ہمین است در ہمہ حال
ہر کہ یابد ز دامِ شرک خلاص رہ دہندش بکوئے حضرت خاص

مے کشاید بر دلش در نور — میشود رستہ از فریب وغرور
کافرے کے شود در آن داخل — دہن سوزن است وجسم ابل
جہد وکوشش کجا شود آسان — ہم بتو تا بتو رسد الشان
مہر روئے تو ہوش من بردہ — دل من تیر غمزہ ات خوردہ
ایکہ غم از نگاہ برداری — سویم افگن نظر ز غمخواری

ذکر غیر مذاہب

فرخش سوئے دوستی خواند — گر بفہمش نیاید او داند
این ہمہ مردمان نامردم — ہرزہ گردند راہ خود را گم
ہندوان رام را خدا گویند — ہم ز نارائن این ہوس جویند
ہم بابشر نہند این تہمت — نیز بر کرشن اینچنین تہمت
چند بر خود نہید تہمت دین — چیست کفران گر است دین ہمین
آن یہودان خارج از ایمان — بر عزیر را نہند این بہتان
چون نظر مے کنیم بعیسائی — نیز دارد چنین برسوائی

آن مسیحاؑ کہ بود پیغمبر

نیست خالی جہان ز خوب بشر — لیکن آن صورتست چیز دگر
ہر کہ آن زندہ را ہمے داند — مردگان را چرا خدا خواند
ہر کہ مخلوق ہست وہم فانی — حیف باشد کہ خالقش خوانی
چون بدین دگر نظر بکنند — ہمہ تکذیب یکدگر بکنند

دوستی کن دلے بشرطِ وفا | نقضِ پیمان نزیبد از شرفا
دست ہر کسے کہ اہلدل گیرند | باز بر قول و عہد خود میرند

قطعہ

شرم و غیرت دلیل ایمانست | ہر کرا این دو نیست ایمان نیست
در مہابہارت است این ہمہ ذکر | تہمت و افترا و بہتان نیست
چون کنم دلبرا شکیبائی | کہ بجان آمدم ز تنہائی
گرچہ گل در بہار خوش آمد | لیک ما را بکار مے ناید

عشقِ دلستان

از کجا بخت من چنان باشد | کہ بمن میل دلستان باشد
آتشے زد غمش بجان و تنم | گر نریزم سرشک خود چہ کنم
بے تو یک لحظہ بر نبرم | ہجر آید قیامتے بسرم
از تو شد زندگی و مرگ من | منت جان نماند بر تن من
دل بگوید کہ جان تو بدہم | ہم ز سر ہم ز درد سر برہم
دولت عمر دم بدم بزوال | تو پریشان بفکر دولت و مال
ہمہ دارند درد و محنت و غم | کم کسے در جہان بود خرم

اے کہ تو در خواب و کوچ شد نزدیک

ایکہ جائے تو ہست در دلِ ما | کے کنی در کنارِ ما ہمہ جا

ذوقِ بیدار

گر بہ تنہا بیایمت در خواب
بکنار خودت کشم بشتاب

نہ شکیبے چنین بماند کنون
کہ کنم در سرے خوش سکون

نہ چنین بخت من کہ آن و مساز
بر سر حال من بیایند باز

پیش زین بر خودم یقینے بود
کہ نیارد کسے دلم بر بود

تو چنان بردہ دلم از دست
کہ ز دستت ہمہ یقین بشکست

جان بدادیم از پے دلبر
بسفائے خریدہ ایم گہر

ہر کہ خود طرح کجروی افگند
چہ دہد خلق را نصیحت و پند

خوش بگفت آن شہ سخندانے
کہ نیاید ز گرگ چوپانے

مذمت کبر

ہر کہ از کبر و جہل سر بکشد
خویشتن او بلند تر بکشد

ہر کہ میداند از رہ فطنت
کہ خدا را سزد ہمہ عظمت

کفر داند منی و کبر و غرور
کہ از آن او فتد ز درگہ دور

سینہ ام چاک میشود زین درد
کہ چرا کبر سر زند از مرد

خود بنار وجود ما چہ بود
با چنین عاجزی چہ کبر سزد

در تواضع سلامت جان است
در تکبر ہلاک انسان است

ہر کہ دارد محبتے با یار
کے در آرد وجود خود بشمار

بالخصوص آن جناب یار عزیز
کہ ز صنعش پدید شد ہمہ چیز

در دو خدمے وجودستہ افتادہ
پس ترا کبر از کجا زادہ

خاک باش اے طبیعتِ خاکی — کہ بود کبر سخت ناپاکی

بود روزے کہ بودۂ نابود — ہم بروزے نماند از تو وجود

عاشقان را چہ جاہ در کار است — عزتِ ماہ بعزتِ یار است

چون عظیم است نشانِ دلبر پاک — گر ز خاکم بتر چہ بیم و چہ باک

طریقِ محبّت

راستی موجبِ رضائے خدا است — کس ندیدم کہ گم شد از راہِ راست

عزتِ او بدان ز قلبِ سلیم — کہ فزاید محبت از تعظیم

ہر کہ باشد فدائے صورتِ یار — فارغ افتد ز اُلفتِ اغیار

یا خدا خواہ یا ہوا و ہوس — نتوان عشق باختن بدو کس

ہم محبت فزاید از گفتار — کہ بود از برائے عزتِ یار

ہم محبت فزاید از کینے — کہ بود بر شریرے بے دینے

آنکہ خود را خدائے انگارد — سر بکبر و غرور بر دارد

آن خداوند ہست آنکہ خدا است — جہل سازی درین مقام خطا است

کے شود بندہ رب عالمیان — نتوان ساختن خدائے جہان

ہم محبت فزاید از آداب — حفظِ نامِ خدائے در ہر باب

ہم محبت فزاید از آن کار — کہ بود خالص از پئے دلدار

ہم محبت فزاید از خدمت — بر خداوندِ خویش بہ اطاعت

ہم محبت فزاید از تعظیم — بر خداوند خویش را تکریم

ذات او بے نظیر دانستن — قدرتِ او کبیر دانستن

ہم محبت فزاید از ایمان — شکر و حمد و سپاس بر احسان

ہم محبت فزاید از خیرات — دادن اندر رہِ خدا صدقات

ہم محبت ز صبر افزاید — چون بلائے ز آسمان آید

ہم محبت فزون شود آنرا — کہ بدارد عزیز قرآن را

چون کتابِ خدائے را بیند — الفتِ آن کتاب بگزیند

نامۂ یارِ خویش را خواند — چارۂ کارِ خویش را داند

از سرِ صدق و بندگی و نیاز — بوسد آن خطِّ مظہرِ اعجاز

بر سرِ دیدگانِ خود مالد — ہم بیادِ قصورِ خود نالد

مست گردد بدیدنش یکبار — عشق بازی کند بنامۂ یار

ہر کرا عاشقِ رخش یابد — خدمتش را بدیدہ بشتابد

ہر کہ آمد ز عشق برخوردار — ایزدش برخوراند از ہر کار

عشقِ حسنِ قدیم جانانہ — در دلش آنچنان کند خانہ

اے مرا سوختہ ز عشوہ گری — چہ کنم تا تو سوئے من نگری

بر دلِ ما ترحمے فرما — یا بما باز پس بدہ دلِ ما

ہم محبت شود بحق گوئی — ہر خداوند را رضا جوئی

ہم محبت شود ز خود داری — ترکِ خبث و فساد و بدکاری

زین کہ پاک است آن خدائے جہان — نہ پسندد مگر رہِ پاکان

تا بلوثِ گناہ چرکینی — ہرگز آن شاہِ پاک ننشینی

هم محبّت فزون شود ز دعا — خواستن جمله کار را ز خدا

خواستن حاجت از یگان بیگان — نه ز جن و فرشته و انسان

دستِ حاجت بدرگهش بُردن — یاد نامش بخفتن و خوردن

هم محبت فزون شود از بیم — کوشش اندر زیادتِ تعظیم

هم محبت شود ز قطعِ هوس — بر خداوند را پرستش و بس

دوستِ یکرنگ

هر که چشمش هزار جا باشد — دعویِ عشق او خطا باشد

شرط باشد بعشق یار یکے — دل یکے جان یکے نگار یکے

در خیال تو از خود آزادم — با تو ناید ز خویشتن یادم

نے بدستم که با تو آمیزم — نے شکیبے که از تو پرهیزم

چون نباشد خلاف با تو درست — دل نهادم بدانچه خاطر تست

روز باشد مرا درین سودا — که شبے همنشین شوم بشما

جان و دل چون همی رود برباد — خنک آنکس که دل بجانان داد

هر کرا یار با عدو بنشست — گو بشو از چنین مصاحب دست

دوستے را طلب کن آن یکرنگ — با عدوِّ تو او بدارد جنگ

لاجرم مردِ عاقل و دانا — نه نهد جز براهِ حکمت پا

حُبّ دنیا و غفلت از عقبےٰ — باز میدارد از رهِ مولےٰ

مادهٔ خبثِ نفس حرص و هوا است — تا نه مقهورِ دل شود چه بلا ست

ع کوس رحلت زدند آخر کار

اے سراپا غریقِ حرص و ہوس
یاد کن وقتِ انقطاعِ نفس

ع باز گیرند از تو این اموال

بر کسش لطف او اگر نبود
ہیچکس یاور اے بشر نبود

رازِ عالم کشاید از حکمت
عقل و دانش فزاید از حکمت

لاجرم مردِ عاقل و دانا
ننہد جز براہِ حکمت پا

جہد ہا در رہِ خدا باید
مگر این راہِ بستہ بکشاید

بندہ از خبثِ نفسِ بد فرما
دور افتاد از طریقِ خدا

رضائے الٰہی

ہمہ احکامِ دین بدین دار است
بر سرِ مومنان فقط جار است

بندگی کن خدائے گیہان را
نہ امیر و وزیر و سلطان را

ع ہر کہ در گریہ زاد و زار بمرد

این ہدایت بعلم و عرفان نیست
جز بفضلِ خدائے رحمان نیست

تا نصیحت بجائے خود کردیم
روزگارے برین بسر بردیم

گر نیاید بگوشِ رغبتِ کس
بر رسولان بلاغ باشد و بس

ترکِ شہوت بمردم آموزند
خویشتن در زنا شب و روزاند

آنکہ خود گمرہ است و حالِ تباہ
دیگرے را چہ بر نماید راہ

مذہب و دین برائے آن باشد
کہ بآقاءِ خود امان باشد

چونکہ زندگی تلخ است بے یار
شرطِ عقل است جستجوئے یار
آفرینِ خدا بران جانے
کہ فدا شد براہِ جانانے
ہر کہ بر دلبرے نظر دارد
شورشِ عشق او بسر دارد
گر نشاید بدوست رہ بردن
شرطِ عشق است در طلب مردن
ہر کرا بیم جان و تن باشد
در رہِ عشق لاف زن باشد
ہمہ کار از برائے او بکنند
با امیدِ رضائے او بکنند
ہر زمان شربتِ الم بکشند
تلخ بینند لیک دم بکشند
ریش و نیش از کسے نمیگویند
وز کسے مرہمے نمے جویند
بگذرانند روز در یادش
شب بدرد فراق و بیدادش
ہر کجا دردِ عشق مے آید
صبر و ہوش و قرار بربایند
شب بنفسِ خبیث آویزند
بامدادان بگریہ مے خیزند

شب بخواب اندرش ہمی جویند

دستِ دلبر بدیدہا بہ نہند
وز سرِ صدق سر بپایہ نہند
شب بخواب اندرش ہمی جویند
بامدادان بکوئے او پویند
ہر زمان در تصوّرِ خد و خال
مست از جرعہ ہائے حسن و جمال
منزلِ یار خویش کردہ بدل
وز خلائق رمیدہ صد منزل

سوزِ عشق

روز و شب جان بکاہد از الم
نیست آگاہ کسے ز درد و غم

تا مرا سوزِ عشقِ تو دادند | از نفیرم کسان بفریادند

ع تا دلم مبتلائے او شدہ است

ہمہ روز است دیدہ پُر آبم | شب بہ ہجرت نمے برد خوابم

چون سحرگہ ز خواب مے خیزم | آب از دیدگان ہمے ریزم

شب چو آیم بسوئے بسترِ خواب | یادت آرم بدیدۂ پُر آب

چون رود آن نگارِ دل افروز | نے شبم شب بود نہ روزم روز

شب و روزم ز درد سوز و گداز | تا ز من رفت دلبرِ ناساز

ایکہ از چشمِ من برفتی دور | رفت از دیدہ ام بہ ہجرِ تو نور

لذتے نیست پیشِ عاشق یار | چون نظر بر رخِ عزیز نگار

ع ہمچنان نیست ہیچ محنت و درد

ع باز چون یاد آیدش رخِ دوست

صبر از روئے یار نتوان کرد | این عذاب اختیار نتوان کرد

یار دل کم شود بہ ترکِ نگار | لیکن این کار و بار نتوان کرد

اے برادر دو روزہ این دنیا ست | در مزابل قرار نتوان کرد

عشق آنجا کہ کار فرماید | صبر و ہوش و قرار بر باید

مے کشاید زبان بر و صد کس | نہ ز پیشش خبر بود نہ ز پس

صد بلا بر وجود خود آرد | دلِ معشوق را نیازارد

آنکہ معشوق او یکے باشد | ترکِ جان پیشش اندکے باشد

ع من خود از سر خبر نمیدارم

در دلِ عاشقان قرار کجا — توبه کردن ز روئے یار کجا

پاک گشتم ز لافِ هستیِ خویش — رستم از بندِ خود پرستیِ خویش

یارِ من هست در تن و جانم — سر بر آورد از گریبانم

با چنان سیم تن که چون مهتاب — تنِ خود را نیاورم بحساب

تا بنامِ خدا قدم زده ایم — بر سرِ نامِ خود قلم زده ایم

زلف آن کج کلاه گشت مرا — وان دو چشمِ سیاه کشت مرا

کو بکو در بدر همے گردند — جا بجا اوفتاده چون گردند

دلِ شوریده را کجا جویم — کو بکو در بدر فرا جویم

هر که مشغول داردت از دوست — بحقیقت حبیب و دوست هم اوست

حصرِ نعمت کسے نداند کرد — چون کسے شکرِ او تواند کرد

هر دمِ ما که هر دمے آید — صد هزاران سپاس را شاید

چشم بخشید تا جهان بینیم — سبزه و باغ و بوستان بینیم

او اگر دیدها نه بخشیدے — آدمی خلق را چسان دیدے

او اگر کور داشتے ما را — نکشودے دو چشمِ بینا را

کیست آن یارِ ما ز جن و بشر — یا درختے و آتشے و حجر

که ز خود دیدها بما دادے — آن دو چشمِ جهان نما دادے

گر ز ما باز دارد این دم را — بند داز مرگ قفلِ محکم را

تحمیدِ الٰهی

دیگر آن کیست ہمچو او قادر — کہ کند باز جان بہ تن صادر

نے شریکش نہ مثل و ہمتائے است — این خیال و محال و سودائی است

اینچنین یار خویش باید داشت — بد نصیب آنکہ دامنش بگذاشت

بندگی را ہمان کسے باید — کہ دہد رزق و جان ببخشاید

خالقے را پرستشے باید — کہ نہ میرد نہ از کسے زاید

اظہار جوشِ محبت از خدا

ہر کہ دل داد دل بدو بدہید — ہر کہ سر داد سر برش بہ نہید

ہر کہ رو داد رو بدو آرید — خود تراشیدہ سنگ بگذارید

ہمہ تن از برائے جانان باش — روئے زیبا خود بہ بت مخراش

یار من از چہ رفت نادانی — کہ برنجید دلبرِ جانی

دل پُر آتش ز عشق و دیدہ پُر آب — لب فروبستہ از سوال و جواب

چشم بر غیر دل بیار مراست — باز این کار کار و بار مراست

از درونم انیس دلبرِ یار — وز برونم نشستہ با اغیار

عشقم اندر دل آتشے افروخت — کہ از ان مغز استخوانم سوخت

مُردم و نامد آن نگارین تن — سوختم دل نسوختش بر من

اے مرا سوختہ بفرقتِ خویش — چہ کنم تا نمائیم رُخِ خویش

اے قدت گلبن ز باغ بہشت — خار در راہِ خود نباید کشت

روز و شب در تصورت مستم — لب ز خلق و جہان فرو بستم

ایکہ بے تو دلم تپد ہر دم   چون بدردم تپید دل تو نہ ہم

آخر اے یار بیوفائی چند   کس ز احباب بگسلد پیوند

منکہ از شور عشق مجنونم   پند مردم اثر کند چونم

متعلق مذہب ہنود

چون دلے را بہ پند بجز اشد   ہر کہ خود پند مردمان باشد

اے محبت تو صورت یارم   نقش کردی بہ سقف و دیوارم

کو رفیقے کہ پرسد اسرارم   وز سور عاطفت کشد یارم

ہرگز اینم گمان نبود بیار   کہ چنین سخت دل شود یکبار

چون بتابم کہ از جمال نگار   منکہ خود زندہ ام بدیدن یار

ایکہ آتش زنی بجان و تنم   تا بچند از رخت شکیب کنم

یکزمان ہیچ جا قرارم نیست   بر یکے حال روزگارم نیست

کار ماہست در غم و دردش   ہمچو دولاب گریہ و گردش

بود پوشیدہ راز من بجہان   پردہ برداشتی تو خود ز میان

گر نہ گریم ز بیکسی چہ کنم   عشق زد آتشے بجان و تنم

از تو پر شد مرا ہمہ رگ و پے   پر ز عشق توام چو خم از مے

سوز عشقت زدست بر من راہ   غافلم از ہمہ ز تو آگاہ

تا برفتی ز پیشم اے جانی   شب و روزم رود بہ حیرانی

من بجان آمدہ ز اغیارم   محرمے کو کہ پرسد اسرارم

عشق را زہزار تاریکی ــ میکشد سوئے کوئے نزدیکی

شب بہ غم روز میبرد در درد ــ ہجر تو اینقدر پریشان کرد

منکہ از ہردو عالم آزادم ــ از دل وجان بہ بندت افتادم

از بلا آمدہ بکائے را ــ من بجان مے خرم بلائے را

بدکن و بد نہاد و بد اوراد ــ در نہادش سرشتہ خبث و فساد

نیکوان را دگر بوند خصال ــ گوش کن تا نگویمت ہمہ حال

چون پرد مرغ گلشن افلاک ــ تن در آمد با شیانہ خاک

سوئے پیغمبرش پناہ طلب ــ واندران بارگاہ راہ طلب

گر کسے را طریقہ دگر است ــ آن بنزدیک ما نہ معتبر است

اندکے گویمت ازان اقوال ــ تا شوی واقف از حقیقت حال

ایکہ تعریف شاستر گوئی ــ راہ نادیدہ را ہمے پوئی

لیکن آن شاستر اگر دانی ــ زان سخن آمدت پریشانی

دل نہادم بخدمت دلدار ــ جان کنم نیز در سر این کار

آنچہ یک چند از تبان دیدم ــ از تو بار دو چند آن دیدم

تن چو فرسود دلستان آمد ــ دل چو از غم گداخت جان آمد

گریہ ہا آشکار خواہم کرد ــ خلق بے قرار خواہم کرد

روزہا در غمے گرا ایسیم ــ تا شبے یار مہربان دیدم

شرح غمہا غمم بیفزاید ــ کہ بہ ضبط و بیان نمے آید

تا سرم ہست مہر تو بسرم ــ خود فراقت حکایت دگرم

یار در خانه رفت چون نگرم — کاش روید به تن دو بال و پرم
دل بخواهد ترا خیال این است — روئے خود نما سوال اینست
سیرت ماست غم نهان کردن — چون شکایت ز تو توان کردن
غیرت آید بآفتاب پرست — که چرا در پرستشت ننشست
خار در دامن است و گل برجاست — مجلس عیش شد خمار بجاست
زین جفار تو در دیار نرفت — که کس از بزم هوشیار نرفت
روئے یار عزیز مے باید — گل و گلشن مرا چه کار آید
یک نظر دیدن آن نگارے را — به که بینیم صد بهارے را
چکنم یاد آن رخ گلگون — از دل من نمیرود بیرون
نکشم سر به یار غم زنهار — گرچه آید بجان من صد بار
تو که در حال خود بسامانی — حال آشفتگان چه میدانی

۲ پرده بر روئے آفتاب چه سود

دل سراپردهٔ محبت یار — دیدم آئینه دار طلعت یار
بے تو گرد از وجود ما برخاست — غرض و مطلبش رضائے خداست
دل خود بسته روز و شب در یار — فارغ از قصه هائے هر دو دیار
هر که شد محرم حریم نگار — دیگر او را بزید و عمر چه کار
هر غنی را همیشه جان سوزد — همه فکرش که دیگر اندوزد
قانعان را دل است چون باغی — زر و زر دوست جیفه و زاغی
تن دران جستجو نفرسائی — تا نیابی دمے نیاسائی

ایکه خود را بشر کمے سوزی   به که دین و دیانت آموزی

اے خدا اینچه رحمت است و نوال   برمن هیچ و تنبل و بطال

شب ز مهرش خوش است چون روزم   دل فدائے نگار دل سوزم

رام چون نام او شدے ناداں   چون نه پرشیرش بگفت جهان

پاک و برتر ز مردن و زادن   نے به کنهش خرد رسد نه سخن

بر تو روشن شود بنزدیکی   که رهِ لست راهِ تاریکی

عاشقان بے نشان و در عدم اند   فانی و نیستند و محو و گم اند

کشتگانِ محبتِ یار اند   مست جام وصال دلدار اند

همه عیبم ز جمله گان بترم   پر ز دعوائے و لاف و شور و شرم

زود تر آ اگر توان آمد   جان من از غمت بجان آمد

ذکر خوبان کجا گران باشد   یادِ جانان فدائے جان باشد

هر کجا هست هیچ صنع عیان   هست بر صانعے حکیم نشان

عاقلانے که اسپ تاخته اند   قادر از قدرتش شناخته اند

آنکه سختی کشد دوازده سال   چون توان گفت رب قدس و جلال

لغت

آن شهِ عالمِ قدس احمد   که قدم از دو دار بیرون زد

راه یابد کسے که او خواند   فهم آنکس که او بفهماند

جا بجا جان خود بدار اسیر   یک درے گیر لیک محکم گیر

تا نگردد یکے فراق وصال — دل نگردد بصدق مالامال
نکتہ ہست بس خفی و دقیق — باز پرس از محققان طریق
روش پاک گیر و سیرت پاک — پاک شو پیش ازان کہ گردی خاک
عجز و فقر و شکستگی باید — تا مگر یار بر تو بخشاید

آب خور

آتش آمد مگر بآب خورش — کہ بتابد ازین سبیل سرش
آنکہ در کار خویش درماند — او چہ درماندہ را دوا داند

اے فرومایہ این چہ مذہب و دین

فقر یار

پیشہ خود ستم نباید کرد — انتقام جور ہم نباید کرد
چون بدانم کہ عشق بازی چیست — نتوانم دمے بغیرش زیست
ذوق عشق تو چون ہمیدانم — یکدم از تو فراق نتوانم

چون مرا ذوق عشق در جان است

ہر کہ در ضبط او زبان ماند — خلل و عیب او نہان ماند
جامہ زن مپوش گرچہ ترا — رقعہ بر رقعہ دوختہ است قبا

ندائے عاشق

دل مرنجان زگردش دوران ‌ ‌ که نماند جهان بکس یکسان

چه غمی پیش تو کنیم بیان ‌ ‌ تو که دانسته میشوی نادان

نیست در عشق تو زخود خبرم ‌ ‌ همه عالم ازین خبر دارد

منکه باشم که آن سمن بدنی ‌ ‌ کند از رحم یاد همچو منی

همه تدبیرها کنیم مگر ‌ ‌ چه کند کس بگردش اختر

گر نباشد فدای جانانم ‌ ‌ بچه کار آمد این دل و جانم

بخت یاری دهد گر آید یار ‌ ‌ رو نماید طرب برای نگار

دلبرا جای در کنارم کن ‌ ‌ تکیه بر سینهٔ فگارم کن

سوختم از فراقت ای دلدار ‌ ‌ آب بر آتشم زن از دیدار

هر دم از عمر می رود برباد ‌ ‌ مگر آن دمی که بگذرد دریاد

در سر کوی یار گم شده ایم ‌ ‌ یار چون باده با چو خم شده ایم

قطعه

دل ندارد بسوی پند نگاه ‌ ‌ تا کجا دارمش به بند نگاه

عاشقان شاه هفت اقلیم اند ‌ ‌ چون بمعشوق خود کنند نگاه

بطفیل قد تو می داریم ‌ ‌ نظری برتر و بلند نگاه

از زر و مال بگذشتیم ‌ ‌ کی کنیم سوی خزف چند نگاه

مثنوی

دل ز فرمان من برفت بدر ‌ ‌ کاش بودی اگر دل دیگر

فرد

خود ندانیم آشنائی را ‌ ‌ چه گناهی نهیم دریا را

از که دیگر وفا امید کنیم ‌ ‌ جان برفت و خبر نکرد مرا

گویم آن دوست خواهد داد ‌ ‌ تا هم از لاف ها کنم دلشاد

دل نهادم به طعنهٔ اغیار ‌ ‌ چون نیاید زما شکیب از یار

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

مثنوی در افضالِ الٰہی

فلک سرگشتہ از سودائے عشقم
جہان پُرگشتہ از غوغائے عشقم

اسیرم شو کہ تا آزاد باشی
غمم در سینہ نہ تا شاد باشی

نہ شاخے ماند زیشان نے نشانی
نہ از اندام اوشان استخوانے

ع کہ توحیدت دہد از خود رہائی

چو خواہی رفت در منزل نہادن
نیامد بر سرِ پُل ایستادن

نگہ کن چون ترا مادر بزاد است
ترا از دل شد و ما را بیاد است

منم با تو بشادی و اسیری
نگہبانت ز طفلی تا بہ پیری

حقیقت را بہر دورے ظہورے است
ز نامم بر جہان افتادہ نوریست

اگر کارم بیک دستور ماندے
بسا اسرار کان مستور ماندے

اگر دانی کہ سودت چیست پیشم
دمے از من نہ بندی چشم برہم

باندک فرصتے از خود ربائم
دگر چشمے ترا از دل کشائم

اگر یکدم ز من آگاہ گردی
یکے از واصلانِ راہ گردی

ترا از قدرتِ خود آفریدم
چنین تصویرِ تو من خود کشیدم

مہ و خور جملہ درکارِ تو کردم
من آتش را پرستارِ تو کردم

ترا در بطنِ مادر پروریدم
بدادم آنچہ مطلوبِ تو دیدم

دو چشم روشنت در سر نهادم — دو گوشت از دو سو من برگشادم
چو در خسپی نگهبانِ تو هستم — چو رنجی مرہم جان تو هستم
خیالِ باد و خود در تو نهادم — تو دیگر را دهی چیزی که دادم
اگر کبرے شود پیدا بجانش — برانم سوئے ارض از آسمانم
اگر بر آسمان باشد فرشته — ز نور قدسیان حالش سرشته
اگر سر تابد از من ابن انسان — در آتش افگنم او را چو شیطان
کرا خواهی پرستیدن بجز من — ز من ترسد اگر خاکی و گر آهن
بیکبار از درم بر تافتی روے — نکردی یاد آلایم سرِ موے
کنام ره ترا سویم کشاید — ز ذره ره بخورشیدت نماید
ز مهر غیر بر کن خاطر خویش — بمن آر از سر الفت سرِ خویش
نیاری شکر احسانم ادا کرد — وگر گردی براهم خوار چون گرد

۲ که از آتش بجوشد چشمهٔ آب

بده جان و دل اندر آرزویم — سر خود پاکن اندر جستجویم
وگر نه چون برم نزدیک آئی — همه دل تیره و تاریک آئی
بتوحیدم اگر روے خود آری — بیابی در دو عالم کامگاری
ازین ویرانهٔ کفران برون شد — بشهرستانِ توحیدم درون شد
منم جان آفرین فرد یگانه — نگردد بر سرم دورِ زمانه
برم یکسان بود ماه و خور و مور — همه بیچاره و بے تاب و بے زور
منم موجود سوئے من بنه گام — بکن پیدا کنِ اشجار و اصنام

زبام آسمان تا مرکز خاک — همه کس بینی اش یا ممکن ادراک

همه مخلوق هست و هیچ فرمانے — منم برتر نه جسمے نه مکانے

مبرّا ذاتم از چونے و چندے — منزه تر ز پستی و بلندی

خرد در ذات من آشفته رائے — طلب در راه من بے دست و پائے

نه من در شرق نے در غرب هستم — محیط این همه بالا و پستم

کسے چون مے پرستد از نیازم — سرا در دو عالم مے فرازم

ترا مردارِ دُنیا خوش فنا است — تن و جانت ازان و صد فنا است

اگر ز نسیان بسوئے من شتابی — چه دولت ها که از وصلم بیابی

که کرد است آن همه کاریکه کردم — چو خواهم آن همه را در نوردم

هلاکِ آدمی از شرک باشد — بشرک این آسمان از بیم پاشد

مرا همجنس و انبازی نبود است — منم آن یک که فیّاضِ وجود است

چو با من شرک آری در میانه — کشی آخر عذابِ بیکرانه

اگر یک ذرّه هوش آید ز مستی — زنی آتش بدینِ بُت پرستی

بمن انبازئ مخلوق مپسند — خردمندی گزین با بیخردے چند

مدان با دیگرے شرکِ وجودم — که کرد است این که من پیدا نمودم

ز من اندر رحم یک قطرهٔ آب — شود نُه ماه را ماهِ جهانتاب

کسے تا از پیامم دور مے بود — اگر نادان شدی معذور مے بود

کنون چون مصحفِ روشن بدادم — چراغِ دین بر رویت نهادم

کنون از حکم من سر تافتن چیست — اگر ما را نیابی یافتن چیست

بجز من چارہ سازے نیست کس
حفیظت در دو عالم ہستم و بس

اگر آئی بمن اے کردہ پرواز
ندا آرم بحالِ خویشتن باز

نباشد نزد مردِ پختہ را اے
جزا احسان اہلِ احسان اجزائے

تو احسان بینی و کفران نمائی
کہ غیرِ ما گرفتی در خدائی

منم اہلِ وفائے کشیدہ
کس از غیرم وفا ہرگز ندیدہ

چو فردا بینی آن روزِ خطرناک
بگوئی کاشکے من بودمے خاک

اگر باشد محبّت کاروبارت
بجز دینم کجا باشد قرارت

اگر زینسان بسوئے من شتابی
چہ دولت ہا کہ از وصلم بیابی

زدل انسان پرستد دلبرے را
کہ گنجائش نماند دیگرے را

غزل

دلم در زلف جانان جا گرفت است
نخیزد ناتوان ہر جا کہ افتاد

کدامی اختر است این صورتِ یار
کہ رویش دیدم و صد عیش رو داد

نباشد این لطافتہا در انسان
مگر باشد نگارِ من پریزاد

جہان آباد با باغ و بہار است
جہانِ ما بروئے تست آباد

غزل

توان کردن بآسانی محبّت
ولے کردن وفا کارے است مشکل

چہ قدرِ رو خوبت مے شناسم
منت جان میدہم دیگر کسان دل

مرا واعظ بزلف و چشم سوگند — که میدارم بدست دیگران دل

زمن بردآن و چشم خون فشان دل — نگر وا روز چشم من نہان دل

بداو میش دل و بیمرش ندیدیم — چنین وا دیم زیشان بے انگان دل

دل از حرص دو عالم باز گیرم — بشرط آنکه بگیرد دلستان دل

بعشق او ندارم آنچنان دل — که برگردد زکوئے دلستان دل

اگر دل گردوم چون آئینہ صاف — سوئے او مے فرستم ارمغان دل

چہ روزے کوچ در پیش است روزے — نباید بستن از زر این و آن دل

کجا جانم بیا سایہ بہ ہجرت — کہ از درد تو میدارد فغان دل

بیا دلربا مفقود گشتہ — زسر تا پا مثال دود گشتہ

چنان عشق آتشے در جان افزود — کہ عشق انگیخت از ہستی او زود

نباشد این لطافت ہا در انسان — مگر باشد نگار من پریزاد

جہان آباد با باغ و بہار است — جہان مابروئے تست آباد

تو لی امروز کنعان عدالت — شناسی جملہ اعضان عدالت

امیر کو سر دشمن گدازی — برآورد از گریبان شجاعت

زمین از خار و خاشاک مظالم — صفا کردی بجولان شجاعت

قطعہ عربی

كفاني خالقي ربّي معيني — ايا رب اجعل التوحيد ديني

فداءك ايها المحبوب روحي — فادركني وزدني في يقيني

علىٰ نفسي ظلمتُ و قلت قولاً — فادركني وزدني في يقيني

مثنوی قسم سوم

در مدح فرقان مجید

کلامیست روشن تر از آفتاب
نه افسون و نیرنگ و راز حجاب

چه تدبیر سازم که این یک جوان
دو صد مرد را بر لب آورد جان

چو مردان ترا حجت و رای نیست
به عبث سخن یکدمت پای نیست

چه مانند عاجز ز معرض نظیر
سوی چاره گشتند با تیغ و تیر

چو پاسخ درین جمله رفت از نخست
دلت باز این آرزو از چه جست

چو بندید سخن را بحق آوری
وگر در سخن کم کند داوری

بجز گفتهٔ کردگار مجید
که دارد سراپا جمال مزید

چه می سنجم آنرا بدیگر کتاب
بلفظ و بمعنی بآب و تاب

همی آیدم حیف از یک نظر
که نام بلاغت نهم بر دگر

ز حق بر رسولی پیاپی سلام
که آورد از کردگار این کلام

بشکر قدومش کشایم زبان
کنم نعت آن سید مرسلان

بنعت پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم

نبشتند پیشینیان هر مقال
نه بینم ز بینے هیچ از همال

مگر نعت و مدح رسول خدا
هنوز است عالی تر از ما یقال

لبش چشمهٔ ہست ز آبِ حیات
رخش آفتاب ست و ابرو ہلال

زبالائے پاکش چہ آرم نظیر
کہ سروے نباشد بدین اعتدال

ازین نیلگون است چہرِ فلک
کہ پیشِ کمالش ندارد کمال

چہ آدم چہ نوح و چہ دیگر رسل
ہمہ آمدند از وجودش ظلال

فلک گردد از مہر گردِ زمین
ازین کش بسودست آبروے نعال

چہ شمس و چہ بدر و چہ دیگر نجوم
ہمہ یافتند از جمالش جمال

کسے کو ز فرمانِ او چشم بست
ز دستِ دو عالم خورد گوشمال

نظر یا رسولِ خدا سوئے ما
ندارم جز از تو بکس اشتغال

ثنائے تو از ما نگردد تمام
بطولِ زمان و بمرّ اللیال

شمارِ کمالاتِ تو چون کنم
کہ بگذشت ہر چند گام از مجال

فتادیم بر آستانت چو خاک
فشان بر سرم آستین نوال

توئی زیورِ ہر دو عالم چو تو
بگیتی ندارد فلک یک مثال

تو معمارِ دلہائے اے دلستان
بنا کردهٔ تو نگیرد زوال

تو آن شاہ پاکان و باشوکتے
کہ رعبت نہد بند بر بدخیال

تو آن پاک و پاکیزه در گوہری
کہ گوہر ز تو ہست در انفعال

تو ہر چند بیش از جہانے ولی
توئی آخرین نقشِ آن ذو الجلال

بیالائے رخت چشمهٔ زندگی
دلِ پاک تو بحرِ آبِ زلال

برایام گر نور تو اوفتد
بر و عقدِ شبہا ز آغوشِ سال

اگر طائرے گردمِ اے مصطفےٰ
پرم سوئے شہرت بہ پر و بال

بهر شب کنم ناله ها پر الم — بدرد فراق و بشوق وصال

کجا شور ما تا جنابت رسد — که هستی تو در پرده هائے جلال

شرابم بدل ریز گر بخت بد — نماند است از جام ما یک سفال

بباد نگه کن ورا اسرار ما — پر از باد تو هست باغ خیال

براعداء تو حمله ها میکنم — مدان خالی ام از غزا و جدال

بشب فکر کالکم کند کارها — چو دست جوانان بروز قتال

بچشمم بسر مے دو دم سوئے تو — آیا بحر رحمت فنحوی لتعال

توئی در دو عالم ستوده چمن — همه آل تو همچو گلهائے آل

ز بهر تو آویختم در هنود — که عشقم نغز الم بیان نمود

پند و نصیحت

منازلے بسر در قبا و سمور — برو دانش آموز و علم از وفور

بیاموز در علم و فن پخته باش — اگر خواهی اصلاح دین و معاش

ز ناپخته کاری نگردد تمام — بود مردم پخته چون سیم خام

بسود و زیان علم دارد کسے — که در کارها سود باشد بسے

چو دشمن بیاید تو خاکسار — بمردی که دست از خصومت بدار

به مسکین مزن خشم زاندازه بیش — دگر راست است آنچه زد بر تو نیش

ز یاران وفا سهل باشد طریق

نصیحت در تضییع اوقات

کسے را اگر گم شود یک درم
تعجب کہ گم شد ترا یکزمان

چسان میشود پر ز رنج و الم
تو مصروف لہو و لعب ہمچنان

تعریفِ معشوق

بخاطر گذشت است یک گلبدن
کہ وصفش نمے گنجد اندر سخن

چنان روئے زیبا کہ مانند آن
یک اختر نباشد بہفت آسمان

بُتے پُرنمک پیکرِ آفتاب
کہ از آتش چہرہ سوزد نقاب

زہے قد و صورت خہے خد و خال
برشکِ دو چشمش ہمیرے غزال

چہا دارد احسان ز حسن و جمال
رخ دلبر آن شاہد این مقال

ہمہ چہ خوگر بود دلبرے دیگران

چو چشمے بود چون کریمان ترا
فزاید ازان شور ایمان ترا

چو حرفِ وفا در دل آمیختند
مدادا ز سوادِ عیون ریختند

نداری خبر از منِ اے جانِ من
نمے بگذری در شبستانِ من

من از آن زمانے کہ دیدم ترا
ز جان و جہان برگزیدم ترا

تو دستِ محبت کشیدی ز من
رمیدی و در دل بریدی ز من

ولے چون مرا صورتت در دل است
ز خوبانِ عالم بداریم دست

کشم پائے آز از ہمہ پایہ ہا
نشستہ نیم تنگ زسرمایہ ہا

مذمتِ رہبانیت

هنر نیست کم زور بودن بیاه
کسے را که خوبی نماند خراب

چو خواهی هنر صبر بر روے بخواه
خراب است آن کجروی ناصواب

درد خاصیت هست این امتزاج
بسے خرج کردم درین فکرِ خویش

کنون خاصیت را نگرد و علاج
که تا مغزِ معنی برا ریم پیش

محقق شد این نکته کاندر جمال
که آهن ربا حسن و دل آهنے

یکے قوتے هست در جذبِ بال
کشد جائے یکجو دگر آهنے

اگر یک مخنث بود فی المثل
دلش هم کشد صورتِ خوش اجل

ہ۱ که سیماب هم عاشق خوبرواست

زاغیار پیمان شکستیم ما
جز این یکدم همدمے نیست کس

به تنهیم و تنهانشستیم ما
بهمسائگی سایه داریم و بس

قناعت

شکیب از نقابش توان ساختن
وگر مبتلا شد دلے با دلے

ازین سودان سوے پرداختن
بوقتِ جدائی شود مشکلے

قناعت بیک پارهٔ نیم نان
به از دست شستن بخون جهان

ہ۱ نگیرم که در شب بگیرد قرار

خنک نیک بختے جنان منزلے
که در عمرِ خود زو نرنجد دلے

اگر در غم و ناله دل خون کنم
جگرا ز رہ دیدہ بیرون کنم
اگر بینم این جملہ دارد اثر
فشانم بر د جان خود چون گہر

ما بہنگام فرحت بوقتِ نشاط

نصیحت

بزرگی بجز فطنت ورائے نیست
بخال و خط و قد و بالائے نیست
اول ہیچکس آمد اندر ملال
نخست از گدائے قدیم السوال
دویم از تقاضائے آن خیرخواہ
کہ در وقت افلاس و حالِ تباہ
سویم از ملاقاتِ آن بدنہاد
کہ کارش بود کذب و فسق و فساد
چہارم ازان میہمان اشر
کہ از رفتنش یاد ناید دگر
بود پنجمین چاکرِ بے حساب
کہ کارے نداند بجز خورد و خواب
فراموشی از ہر رہ جور و داد
چنان زشت نبود کہ بد اعتقاد
زمین از زراعت تہی داشتن
بہ از تخم خار و خسک کاشتن
ز دستِ شما سنگ بیچارہ حال
گرش پائے بود شدے بر جبال
خردمند دانائے ہیئت شناس
شبا روز راے نہد ہشت پاس
چہ چاکر بود تنبل و نابکار
ہمے حیلہ جوید بہنگام کار

ما چو دارند بر گاو مار اعتقاد

ز انسان گہ ہست این کار و بار
ازین خوبتر یا نظیرش بیار
کہ مردم ہمہ مثل یکدیگر اند
ہمہ از زمان در زمان مے پرند

جہاد

چو دیوانہ سگ رہ گذاری ہمے
کند خون بسیار کس در دمے

گر آیند مردم پئے اژدہا
بخشت و بسنگ و بچوب و عصا

چو از کار ترسا بپرداختیم
علم از پئے ہندو افراختیم

ضد و تعصب

ستم دیدۂ گر بر نجد رواست
ترا رنجش و غصہ باری چراست

بہ تحقیقِ دین ہرزہ لافی مزن
کہ نے علم داری نہ عقل و نہ فن

نیاید خلل در ثبوتِ گران
دگر جرح و قدح ش کنند یک جہان

چہ ترسا چہ ہندو چہ ہر تیرہ رائے
باسلام کس را نہ بینیم پائے

جوے گر بدے شک درین کیش و دین
بدے این نخیف اول المنکرین

زخواریان ماند پوشیدہ راہ
بدید این غبی زین عجب تر مخواہ

نگہ کرد از رحم و الفت بمن
نیازے بمن راند چندین سخن

غشش اندر دل و نرمی اندر زبان
بدل کین بگفتارہا جان فشان

بافراطِ مدحت بضدِ یہود
گزید آن رہے کز یہودان فزود

یہودِ خبیث از گمانِ خودش
نہد تہمتِ فسق بر مادرش

نہ این راست است و نہ آن شد بجا
حق اینست کان قدر است از خدا

عناصر بآن بغض و ضد و ستم
مدارات سازند چندے بہم

اگر نیستت اعتقادِ ہدد
چہ کار آیدت بت براہِ احد

بے ثباتیٔ دنیا

ترا خواب نوشین چنان خوش فتاد
کہ ہنگام کوچت برفت زیاد

کسے را بتحقیر چون بنگرم
کہ در اصل فطرت زیک گوہرم

تفاوت در اعمال نے در سرشت
یکے باغبان است و یک تخم کشت

عجب نیست گر کور افتد بچاہ
کہ کور است و چہ را نہ بیند ز راہ

ترا چشم دادہست دادار پاک
ببین خود بیفگن در آن دیدہ خاک

بکش نفس دون را کہ امارہ ہست
خرد را برائے ہمین چارہ است

تذکرۂ شعراء

کجا شد سنائی کہ بر وے ثنا است
نظامی کجا رفت و جامی کجاست

کجا رفت فردوسی و انوری
کہ کردند در شعر پیغمبری

کجا رفت خاقانی و عنصری
کہ بودند مر شعر را جوہری

کجا رفت آن شیخ شیرین زبان
ہمان مصلح الدین مہ آسمان

گذشتند و زیشان سخن ماند یاد
کہ بودند اندر سخن اوستاد

ہمہ بے نظیر اند در شاعری
خرد پروران در سخن پروری

نشد شاعرے مثل شان در بلاد
کنون شاعر استم کہ مثلم مباد

کجا رفت آن خسرو اندر سخن
کہ مے سوزد از سوز او جان و تن

کجا رفت حافظ کہ دیوان او
دہد یاد از رفعت شان او

رہ راستی آورد در مثال | ازین اعتبار راست افتد بفال

مظالم کفار بر اصحاب کبار رضہ

گر از کفر و الحاد آیند باز | ز جنگ شمایان شوم بے نیاز
وزان پس ہمہ دوستان من اند | ز رنج و بلا در امان من اند
سر کین نخست آمد است از یزید | کہ شبیر را بے گناہ سر برید
سر کین ز کفار آمد نخست | کہ ہر یک بد مومنان را بجست
بپاکان ز خبث اندر آویختند | بسا تن کشتند و خون ریختند
چو دید آن خدا اینچنین داوری | بجنبید خشمش بکین آوری
نخستین بگیتی ہم اسلام بود | نہ ترسا نہ ہندو نہ گبر و یہود

در دلیل قیامت

ورا آزمودی بہ صنع نخست | چنین خلق ثانی نماید درست

نامہ پیغمبر خدا بہ شاہ ایران

دگر تافتی سر ازین حکم عام | سر تخت ایران نہ بینی مدام
ز ہجرت مرا جان بسوزد ہمے | مرا ہجر چون تیر دوزد ہمے
ز مہر آوری مہر آید بجوش | برو تا توانی درین راہ بکوش
کسے را دل از آہن و سنگ نیست | اگرچہ ہمہ دل بیک رنگ نیست

اہلِ اسلام

مدام اندر معرکہ فتحیاب　　ندید است کس پشت ایشان بخواب
نیارد کسے کرد با ما کلام　　چہ یکتن ز ترسا چہ یورپ تمام

کفّارہ

بکفّارہ اکنون نگہ مے کنیم　　بتحقیق آن دست و پا برزنیم
اگر زین سخن جنت آید بچنگ　　نباید گرفتن بخود کار تنگ
کہ اسلام دارد بسے بارہا　　درو ہست دشوار تر کارہا
ز امر مناسک ز نہی حرام　　ز صوم و صلوٰۃ و ز حج مقام
ز کفّارہ گر مطلب آید فراز　　چہ باید ازین رنج ہائے دراز

خدا تعالیٰ باخراج نبوّت از یہود

وگر گشتہ بود آنزمان رائے او　　کہ عیسیٰ برآمد بیک پائے او
درین نیز این رمز پوشیدہ بود　　کہ دیگر برد با تمام از یہود

امام حسین

مشو تیرہ با کردۂ کردگار　　کہ با وے نیاید ز تو کارزار
گمانم کہ پیغمبرے کردگار　　بیارے بیاید بدین کارزار

چنان بر زدے تیر تران درشت | کہ کردے گذر آن یک از پشت پشت
یکے گام ازرہ مردی بزن | چہ حاجت تزویر و چندین سخن
بآموختن ناید آداب مہر | کہ خود مہر آموزدت یا سپہر
من آداب الفت کہ اندوختم | نہ از کس کہ از الفت آموختم
خدا چون نشیند بعدل و بداد | بہ تقوی نہد پایہ ہا در عباد
برہنہ کند جملہ اسرار ما | نماید بما جوہر کار ما
نمائیم ناکردہ کار صواب | بدی ہا بپوشیم در صد حجاب
بدو گفت آن رازدان سما | کہ ما آمدستیم اینجا ز ما
ہوار خوشم نیست راحت فزا | خنک نیکبختے کہ رست از ہوا
ازین سو نباید گرفتن کران | وگر سنگ بارد بہ ما ز آسمان

مثنوی قسم چہارم

غزل فرقت یار

ہجر تو بسوخت اندرونم | اے صید فگن بخنجر ناز
دیگر چہ بود تحمل و صبر | کشتی و زما نخاست آواز
از ہجر خودم مسوز ہرگز | وا از دست خودم در آتش انداز
مارا ہوسے بجز نظر نیست | اے خاک فتد بدیدہ آز
راز غم خود بکس نگفتیم | واز تو نتوان نہفتن این راز
جز عاشق سوختہ ندارد | درد و غم عاشقان جان باز

رفتی و دلِ شکستهٔ من
در هر بنِ موییم آتش افتاد
آخر بتو آہ ما رسد ہم

هر دم بخیالِ تست وسانه
فریاد ز دستِ عشق فریاد
تا چند کنی بلند پرواز

مطلع

اے دل زکه ماجرات پرسم
تو در دلِ خود بریدی از دیر
بینم ہمہ کس اسیر عشقش
وقتے بر شمع جوئیت زار
تو دامنِ دشمنان گرفتی

اے گم شده از کجات پرسم
من در دلِ خود وفات پرسم
آن کیست کز دوات پرسم
وقتے دگر از حیات پرسم
من بیہوده ز اشنات پرسم

جستجوئے یار

اے یار عزیز در کجائی
ایدوست اگر رضائے تو نیست
دل بُردی و راز خود ندادی

بر عادتِ خود چرا نیائی
من توبه کنم ز پارسائی
این بود طریقِ آشنائی

نالۂ دلِ زار

این بود ز بخت حاصلِ من
از دستِ بتِ ستم شعارم
در حشر که زخم ناخن شد
رفتی ز من اے نگار ناساز
جانم به تن از غم تو فرسود

کین خار بروئد از گلِ من
آخر بجنون کشید کارم
دست من و دامن تو باشد
گر بخت بود به سخت یار
رسم وره و دوستی نه این بود

یاراست انیس روزگارم | با واعظ و محبت چه کارم
درد اینکه درد خود بگویم | آن کیست کز و دوا بجویم
رفتی و مرا خبر نکردی | بر کلفت من نظر نکردی

این بود رہ وفا دیاری

اے جان و دلم فدا راہت | درمان من ماست یک نگاہت

قطعہ

امروز گذشت از سر من | آن سیل که بود تا بد وشم

عشق تو ربود عقل و ہوشم

یاران چه بہ بینم و چه شنوم | بیکار شداست چشم و گوشم
دریاب که غم بخورد خونم | عشق تو بسوخت اندرونم
اے ماه رخ نگار سرمست | ہیچت خبرت ز درد ماہست
اے آنکه بحسن شہریارے | با ہیچمدانی چه کار داری

کارم ہمه گریہت و زاری

مطلع

یارا نظرے بما که مارا | صبر از رخ تو کدام یارا
تا درد تو بر دوام ماند | ہرگز نکنم طلب دوا را
ہر کس بجہان طلب کند امن | جز من که بجان خرم بلا را
یارائے حضور تو مرا نیست | از دور ہمے کنم دعا را

وفائے فرخ

گر خواستی آن خدائے دادار ناخواستہ نیز آمدی یار

فراقِ یار

من خیرہ زکارِ روزگارم کانیگخت خزان وم بہارم
اے دشمنِ جان کنون گذر کن ہجر تو تمام کرد کارم
ہرگز نہ ہیم رشتہ از دست ورتاب دہند رشتہ دارم
این میگذرد بدل کہ از غم گریم بکنار رود بارم
رفتی بہ گمان بد ولیکن مہرِ تو نرفت از دلِ من
اے دلبرِ من بیا خدارا آن صبر کہ داشتم کنون نیست
برخاک سینہ فگندہ باید چیزیکہ بیار رہنمون نیست
اے آنکہ چو حسنِ تو اگر نیست پر نیکسے ام چرا نظر نیست

کیفیت تصنیف کتاب و باعثِ آن

از زمانِ دراز دل مے سوخت کہ چنین پارہ پارہ باید دوخت
لیک موقوفِ وقت بود این کار پیش از وقت کسے خوری نگار
خلق و عالم جدا جدا افتاد ہر یکے راہ نو بکرد ایجاد
درِ بدعات سر بسر بکشود آنچہ بُد رفت و آمد آنچہ نبود
تا مرا یاوری بکرد خدا اے سرِ من بحکم ہاش فدا
ہرچہ گفتم برائے او گفتم بر مرادِ رضائے او گفتم
گر نیاید بگوشِ رغبت کس ہست مارا رضائے مولیٰ بس
گر نخواہی بیار پیوندی کس نہ چیپاندت بدل پندی

ہیچ دل را نمے کشاید راہ
تا نگردد معین او اللہ
این کلید است در کف رحمان
اے خوش آنکس کہ بہرہ یافت ازان

غزل

دمے از دلستان دوری نشاید
کہ از دوری گدا زجان فزاید
ازین بندے کہ بر ہر بندم افتاد
رہا گشتن بعقل من نیاید
رہِ دلدار پنہان نیست لیکن
کہ چشم بستہ حق را کشاید
دلا مارا بنزدیکم ہمے باش
کہ دیدارِ تو راحت مے فزاید
شنیدستم کہ دانایان بگویند
کہ از صحبت محبت مے فزاید
مرا کز عشق تو خوگیر دردم
خلافِ دیگران جودت خوش آید

کہ از ہجر تو جانِ من برآید

مشو نومید از رحمش کہ آن یار
چو یک در را بہ بندد صد کشاید
بجز وصلِ تو اے دلدارِ جانی
علاجِ دل بعقل ما نیاید
اگر دلبر نہ بینی ذکرِ او کن
کہ ذکر دلبران ہم دل رباید

غزل

تا ز تو ہستی ات بدر نرود
تخم شرک از دل بر نرود
پا برون نایدت زگِل ہرگز
تا ترا دودِ دل بسر نرود
ہرچہ یارے نشیند اندر دل
دیگران ہرگز از نظر نرود

غزل

نہ دین دارم بدست خود نہ دنیا | بعشقت بے نصیب از ہر دو دارم
ندارم ہیچ فرقے روزم از شب | کہ خاک افتد بفرق روزگارم

غزل

اے در دل من مقیم گشتہ | دل از غم تو دو نیم گشتہ
تنہا نہ منم عشق بازی | رسمے است کہ از قدیم گشتہ
تا یار رسمے رسد کس اے یار | از منہج مستقیم گشتہ

برا عاشقے چیست جان فدا کردن

سرخ روئے نکردی اندر عشق | تا نہ سوختہ شود در دگردن

رباعے

اے آنکہ اگر تو بر سر رحم آئی | صد دیدہ کور در دمے بکشائی
ہر چند بتر ز کور ہستم لیکن | آنجا کہ توئی چہ غم ز نابینائی

غزل

این پری آنچہ بمن کردہ است | نادر خونریز بدہلی نہ کرد

بے نیک چشیدیم ہمہ گرم و سرد

عشق رخ دلبر عیار و شوخ | از من بیچارہ بر آورد گرد
روز و شب از ہجر رخ روشنش | مے گذرانیم بصد سوز و درد

غزل

تیغم زد و برفت و نکرد از قفا نظر | رویش ہنوز ہست ز جانم عزیز تر
یارب چہ صورتے بود و چیست حیلہ | چون صورتش بت من نوبت دگر

باد صبا ہوا وہوس راہ نگاہ کن
دل مے تپد کہ نامہ ببر خود مرا ببر

مہ را ندیدہ ام کہ بدارد تو چو کلاہ
سروے ندیدہ ام کہ ببندد چو تو کمر

ہا یار عزیز از رگ جان قریب تر

چون نرم دل شود ز پرستیدن ہنبے
دانی کہ سنگ سخت نمی دارد این ہنر

ہا اے بت اگر ترا گذرے افتد بدیر

غزل

پندت لے ہوشیار چون شلوم
منکہ از شور عشق مجنونم

غسل باید مرا بباد کہ من
کشتۂ آن دو چشم میگونم

دسہنت ہست چون دل تنگم
قامت تو چو شعر موزونم

غزل

چون در آئینۂ عبرت رخ دنیا دیدیم
حیف ہا بر غلط عاشق دنیا کردیم

درد دل را چہ بگویم بدون از آثار
چشم پر آب و تن را زچو مو او زا دیم

سالہا بے می و معشوق بسر میبردیم
ہائے افسوس چہ بد بود کہ ما میکردیم

جان من ہیچ مپرس از غم و درد دل ما
یعلم اللہ کہ سراپا ہمہ سوز و دردیم

ہے یار در خانہ و ما گرد جہان میگردیم

قطعہ عربی

الجنۃ عشق وسوی العشق سقر
العشق شفاءٌ وسوی العشق ضرر

العالم کلہ اسیر الظلمات
والعاشق فی العالم شمس وقمر

مرادلے است ز دست ازل سرشتہ لعشق
وگرنہ ترک تصابی طریق آسان است

بری کہ صورت مثل بود بحسن وجمال
بدین کمال نباشد چہ ذکر انسان است

طریق اہل نظر عیست خامشی وسکوت
کہ در نہایت وصف تو عقل حیران است

غزل

عاشقِ صادق نیا آمد زمانے جز نگار
صحبتے در روئے نبا شد از فراقِ روئے یار

خلق میگوید که نادانی که خود را میکشی
آرے آرے میکشم ما را این و آن چه کار

عشقبازی نیست کارِ ہر دل سرد و ضعیف
آن دلے باید که بر آتش فرا گیرد قرار

خلق میگوید که مجنونی و بیہوشی و مست
گویم استم ہمچنان اکنون نه گردم ہوشیار

قطعه فرخ

بہرزه گوئی او را دلِ خستگان مخراش
گرت خدائے بباید برو خدا را باش

چه حاجت است بخلوت فقیرِ حاذق را
که ذکرِ دوست توان کرد در حسابِ قماش

نترسد اہلِ صفا از ملال و رنجشِ دوست
نه فکرِ جنت و دوزخ نه ذکرِ عسرِ معاش

غزل

دل از زخارفِ دنیا چو جیفه آگنده
سر از غرورِ ہستی نیت که ہمچو منے

یتیم را به تفقد نواز و دلداری
مگر رسد بجنابش دعا و بوده زنے

کسیکه صحبتِ ما را گزیند از تهِ دل
دریغ و درد که از صد ہزار نیست تنے

بجز متابعتِ مصطفٰے که راهِ جفاست
بہر طریق به بینیم ہزار اہرمنے

رهِ تفقد و نرمی بگیر و دلداری
مباش ہیچ کسے را بگیر دل شکنے

نزاع بر سرِ دنیائے دون مکن ہرگز
بخصم بند قبائی سپار پیرہنے

غزل

بما شکسته دلان آن صنم کجا سازد
مگر خدا بدلش این ہدایت اندازد

اگر ہزار رہا جفا کنی خدا نکند
که فرخ از تو بدیگر کسے بپردازد

براستی که برت قدرِ دوستداران نیست
کسے اگرچه پئے خدمتِ تو جان بازد

غزل

اے دلبرِ زیبائے من زلفِ تو بندِ پائے من
کوئے تو شد ماوائے من تو جائے جانِ من شدی

اے دلستانِ ماہ رو روچون ہمے پیچی چو مو
یا دل ہمیداری چو رویا سربسر آہن شدی

چون ماہ نو کاہیدہ ام مثلِ کمان گردیدہ ام
بسیار غمہا دیدہ ام زان دم کہ دور از من شدی

اے دلستانِ مہ لقا روچون بگردانی ز ما
یا دل شدت چون سنگ ہا یا سربسر آہن شدی

اے دلستانِ بے وفا تا چند این جور و جفا
ہر چند نالم در قفا تو سربسر آہن شدی

غزل

جمالِ پاک و رُخ ہمچو ارغوان داری
کلاہِ گوشۂ خوبی بر آسمان داری

جمال و حسن و لطافت نہ آنچنان داری
کہ گوئیمت چو مہ و مہر و گلستان داری

نہ شانِ تست کہ در لالہ زار بنشینی
تو جائے خود صنما در قفائے جان داری

ز بسکہ لشکر دلہائے خلق ہمرہ تست
بہر کجا کہ روی شوکتِ شہان داری

نماند این رخِ خوبت بگلشن و گلزار
تو زیبِ جنت و آرائش جہان داری

دہد نشانِ گمر آن بتانے ز زینت
وگرنہ کیست کہ داند کہ تو میان داری

بہشت باغ نہ ماند این زنخدانی
مگر تو این ثمر از روضۂ جنان داری

نبود خوبیٔ یوسف مگر ز آدمیان
تو جانِ من رُخ خوشتر ز انس و جان داری

دلا کلام دگر باشد اہلِ معنی را
تو ہر چہ رفت کشیدی ز زیر چہان داری

درست کن نظرے بر خرابیٔ دلِ خویش
اگر تو مغزِ حقیقت در استخوان داری

بصر آن همه تن چشم در حریم وصال | تو چشم و دل همه در بند آب و نان داری
نه زیبدت که به بندی کمر بحرص و هوا | وگرنه بغرض فلط عمر جاودان داری
که گویدت که تو پرهیزگاری اے افرخ | مدام شاید معنی انیس جان داری

غزل

زمهر یار اگرچه چو ظهورے نیست | دلے چه غم که بمهر دلم فتورے نیست
تمام انجم و خورشید و ماه رو بدم | بمثل تو جمال تو هیچ نورے نیست
خود این جمال که داری ز وصف مردان است | بجد و جهد بزنان اوران قصورے نیست

غزل فرخ

مرا دل است فدا بر شمایل دلدار | بجان دوست که بے دوستم ز جان بیزار
دریغ و درد که بعد از فراق دانستم | که راحت دل و جانم نگار بود نگار
بدرد عشق و غم و آه و سوز و نالهٔ زار | چنان خوشم که یکے از شما بباغ و بهار
طریق عاشقے و طور آن زمستان پرس | که رمز عشق نداند مردم هشیار

غزل

خلق و عالم جمله در شور و شر اند | عشقبازان در مقام دیگر اند
گر دلا زین کوچه بیرون نگذریم | هم سگان کوچه از ما بهتر اند
عاشقان را چیست حاجت با دگر | دلبران عشاق را خود پرورند

غزل

خوش کسانیکه درین مرحله جان بسپردند | عهد و بندے که بکردند بپایان بودند
ترک آن جمله بگفتند که بے دلبر بود | پیش از مردن خود محو شدند و مردند

نعت

اے بخوبی دلبران را سرورے | قرة العینین دل هر دلبرے
شاه بازان طریقت را شها | نیست جز اتباع تو بال و پرے

غزل

نخواهم تافتن سر را ز حکم حضرت عالی
بسوز ای دل اگر سوزی بنال ای جان اگر نالی

خدا فرمود در قرآن که در روزی که جالگاه است
بیا ساید جهان نفسی که از عشرت بود خالی

غزل

اکسیر شد جمالش حال تباه ما را
گرداست سیم خالص قلب سیاه ما را

لطف عمیم دلبر هر دم مرا بخواند
هر چند می‌زند این اغیار راه ما را

در کوی دلستانم افتاده چون خس و خاک
دیگر نشان چه باشد اقبال و جاه ما را

یارب سبب چه باشد کان یار از من آزرد
شاید که دیده باشد دلبر گناه ما را

غزل

طریق ما همه آنست کان طریق رسول
کسی که دین طلبد قصه مختصر دارد

بگفت گفت مرا الله بکه ای فرخ
ببین که گوش که تا بنگ دجبل و سر دارد

بگفتمش که تو از تخم دیوی و نسلش
پسر رشید که باشد ره پدر دارد

بدین عیسوی تا ابلهی مسیحی است
هنوز حضرت عیسی مسیح خر دارد

اگر به مهر و وفا تن نهیم نه هیم
وفا و دین دل ما را که معتبر دارد

رباعی

نگار مست به تیر نگاه کشت مرا
بر آن سری که جهان رنج [illegible] کشت مرا

بی روی تو آرزو نماندست مرا
بی کوی تو [illegible] هیچ کو نماندست مرا

در وصف تو هر زبان سخن سر دارم
بی ذکر تو گفتگو نماندست مرا

نظم اردو بد ظنی پر

اگر دل مین تمہارے شر نہین ہے
تو پہر کیون ظن بد سے ڈر نہین ہے

کوئی جو ظن بد رکہتا ہے عادت
بدی سے خود وہ رکہتا ہی ارادت

گمان بد شیاطین کا ہے پیشہ
نہ اہل عفت و دین کا ہے پیشہ

تمہاری دل مین شیطان دے ہے بچے
اسی سے ہین تمہارے کام کچے

وہی کرتا ہے ظن بد بلا ریب
کہ جو رکہتا ہے پردہ مین ہی عیب

وہ فاسق ہے کہ جس نے رہ گنوایا
نظر بازی کو اک پیشہ بنایا

مگر عاشق کو ہرگز بد نہ کہیو
وہان بد ظنیون سے بچکے رہیو

اگر عشاق کا ہو پاک دامن
یقین سمجہو کہ ہے تریاک دامن

مگر مشکل یہی ہے درمیان مین
کہ گل بے خار کم ہین بوستان مین

تمہین یہ بہی سناؤن اس بیان مین
کہ عاشق کسکو کہتے ہین جہان مین

وہ عاشق ہی کہ جسکو حسب تقدیر
محبت کے کمان سے آ لگا تیر

نہ شہوت ہے نہ ہی کچھ نفس کا جوش
ہوا الفت کے پیمانو نسے مدہوش

لگی سینے مین اسکے آگ غم کی
نہین اس کو خبر کچھ پیچ و خم کی

خاتمہ کتاب

این جملہ سرقے است ز ہر مخزن گہر
ورنہ مرا چہ قدر کہ چیدہ یار این کلام

عیبم مگیر چون کہ خود اقرار میکنم
لا یؤخذ المقر علی مذہب الکرام

تمام شد